

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (DEVLETLER ÖZEL HUKUKU)
ANABİLİM DALI

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NDE HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Figen YILMAZ

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (DEVLETLER ÖZEL HUKUKU)
ANABİLİM DALI

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NDE HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Figen YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bilgin TİRYAKİOĞLU

Ankara-2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV

GİRİŞ

I. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
A. GENEL OLARAK	1
B. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNE DAİR DÜZENLEMELER	5
II. İNCELEME PLÂNI	8

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ MEKANİZMASININ ÖZELLİKLERİ VE PANEL AŞAMASI

I. HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ MEKANİZMASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	10
A. GENEL OLARAK	10
B. AHMM'NİN UYGULANMA ALANI	13
C. DÂVA HAKKI (STANDING)	15
D. DELİLLER	17
1. Tarafların Sunacağı Deliller	17
2. Panelin Bilgi İsteme Yetkisi	18
E. İSPAT YÜKÜ	21
F. İNCELEME ÖLÇÜTÜ (STANDARD OF REVIEW)	23
II. DANIŞMALAR AŞAMASI	26
A. GENEL OLARAK	26
B. DANIŞMALARA İLİŞKİN ŞEKİL VE SÜRE KOŞULLARI	28
C. ÜÇÜNCÜ ÜLKELERİN DANIŞMALARA KATILMASI	30
III. PANEL AŞAMASI	31
A. PANELİN KURULMASI VE ÇALIŞMA ALANININ BELİRLENMESİ	31
1. Panel Kurulması Talebi ve Kurulma Kararı	31
2. Panelin Çalışma Alanının Belirlenmesi	32
3. Panelistlerin Atanması	37
B. DÂVAYA ÜÇÜNCÜ ÜLKELERİN KATILMASI	39
C. PANEL AŞAMASININ USUL YÖNÜNDEN İŞLEYİŞİ	41
D. PANEL KARARININ KABUL EDİLMESİ	44

İKİNCİ BÖLÜM

TEMYİZ AŞAMASI VE KARARLARIN İCRASI

I. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TEMYİZ ORGANININ KURULUŞU, GÖREV VE YETKİLERİ.....	48
II. TEMYİZ AŞAMASININ USUL YÖNÜNDEN İŞLEYİŞİ	51
III. TEMYİZ ORGANININ KARARI.....	55
A. KARAR ALMA USULÜ	55
B. VERİLEBİLECEK KARAR TÜRLERİ	57
C. TEMYİZ ORGANI KARARLARININ KABUL EDİLMESİ.....	60
IV. PANEL VE TEMYİZ ORGANI KARARLARININ İCRASI.....	61
A. KAYBEDEN TARAFIN KARARIN GEREĞİNİ KENDİLİĞİNDEN YERİNE GETİRMESİ	62
1. Genel Olarak	62
2. Kararın Gereğinin Yerine Getirilmesi Amacıyla Alınan Önlemler Üzerinde Uyuşmazlık Çıkması	65
B. KARARIN GEREĞİNİN YERİNE GETİRİLMEMESİNİN HUKUKÎ SONUÇLARI	68
1. Tarafların Tazminat Üzerinde Anlaşmaları	68
2. Dâvacı Tarafın Misilleme Yoluna Başvurması	71
C. DTÖ PANEL VE TEMYİZ ORGANI KARARLARININ BAĞLAYICI ETKİSİ.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ VE TÜRKİYE

I. KONUNUN TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ	80
II. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU DÂVALAR	82
A. GENEL OLARAK	82
B. TURKEY – TEXTILES DÂVASI	83
1. Danışmalar Aşaması	83
2. Panel Aşaması	83
3. Temyiz Aşaması	93
4. Kararların Kabulü ve İcra Aşaması	95
C. EGYPT – STEEL REBAR DÂVASI	96
1. Danışmalar Aşaması	96
2. Panel Aşaması	97
3. Kararın Kabulü ve İcra Aşaması	99

SONUÇ	101
EKLER.....	104
EK 1- ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİNE DAİR MUTABAKAT METNİ (AHMM)	104
EK 2- GATT 1994	133
BİBLİYOGRAFYA.....	135

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AHMM	: Anlaşmazlıkların Halline Dair Mutabakat Metni
AHO	: Anlaşmazlıkların Halli Organı
AJIL	: American Journal of International Law
Am. Bus. L.J.	: American Business Law Journal
Am. Rev. Int'l. Arb.	: American Review of International Arbitration
Am. U. Int'l L. Rev.	: American University International Law Review
ApB	: Appellate Body (Temyiz Organı)
ARB	: Arbitration (Tahkim)
aşa.	: Aşağıda
AT	: Avrupa Toplulukları
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Corr.	: Corrigendum (Düzeltilme)
dn.	: Dipnotu
DS	: Dispute settlement (Anlaşmazlıkların çözümü)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EC	: European Communities (Avrupa Toplulukları)
Fla. J. Int'l L.	: Florida Journal of International Law
FSC	: Foreign Sales Corporations (İhracat Şirketleri)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Tarifeler ve

Ticaret Genel Anlaşması)

ITC	:	International Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi)
ITO	:	International Trade Organization (Uluslararası Ticaret Örgütü)
md.	:	Madde
No.	:	Numara
para.	:	Paragraf
R	:	Report (Panel kararı)
RG	:	Resmî Gazete
RW	:	Report (AHMM madde 21.5 çerçevesinde görülen dâvalar için panel kararı)
s.	:	Sayfa
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THGA	:	Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması
TOÇU	:	Temyiz Organı Çalışma Usulleri
US	:	United States (Birleşik Devletler)
vd.	:	Ve devamı
vol.	:	Volume
vs.	:	Ve saire
WT	:	World Trade (Dünya Ticareti)
WTO	:	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
yuk.	:	Yukarıda

GİRİŞ

I. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. GENEL OLARAK

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) temelinde 1947 yılında imzalanan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade-GATT*) yatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini müteakip, dünya ticaretini savaş sonrası dönem için öngörülen ilke ve önceliklere uygun şekilde düzenlemek amacıyla Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (*International Trade Organization-ITO*) kurulması öngörülmüştü¹. ABD'nin önerisi üzerine başlayan ve iki yıl süren çalışmaların sonucunda ITO'nun kuruluşunu öngören Havana Anlaşması (*Havana Charter*) 1948'de imzalanmıştır. Havana Anlaşması, ticaret tarifelerinin azaltılmasının yanı sıra, geniş kapsamlı bir kurumsal ve hukukî düzenlemeyi içermektedir². Ancak, o dönemin siyasi koşulları dikkate alındığında çok iddialı hükümler içeren Havana Anlaşması ABD Kongresinde yeterli desteği görememiş ve dolayısıyla hayata geçirilememiştir³.

Havana Anlaşmasına yönelik müzakereler devam ederken bir grup ülke, öncelikle ticaret tarifelerinin düşürülmesi konusunda zaman kaybetmemek amacıyla 1947 yılında GATT'ı (GATT 1947) hazırlamıştır. Bilâhare Havana Anlaşmasına derc

¹ ITO'nun, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonuyla birlikte, savaş sonrası ekonomik yapılanmanın üç temel ayağından birini teşkil etmesi öngörülmekteydi: TELLİ, S., Devletler Hukuku Açısından Uluslararası Ticaret ve Kurumsallaşması, Ankara 1991, s. 67, dn 49.

² BÜYÜKTAŞKIN, Ş., Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, Ankara, 1983, s. 18.

³ TELLİ, s. 67.

edilmek üzere hazırlanan GATT 1947, bir geçici uygulama protokolü ile birlikte, başlangıçta sekiz ülke tarafından imzalanarak 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁴. Başlangıçta, ITO'nun işlerlik kazanmasıyla birlikte GATT 1947'nin yerini bu kuruluşa bırakması öngörülmekte idi⁵.

Ancak, ITO projesinin hayata geçirilememesi nedeniyle, geçici bir anlaşma olarak hazırlanan GATT 1947, 1995 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bir uluslararası kuruluş niteliğinde olmaması nedeniyle GATT tüzel kişiliğe de sahip değildi⁶. Bu anlamda GATT iki işlevi yerine getirmekteydi: üye devletlerin hak ve yükümlülüklerini tespit eden bir uluslararası anlaşma işlevi ve bu anlaşmanın uygulanmasını gözetten *de facto* bir kurumsal işlev⁷.

Bu dönem içerisinde, GATT bünyesinde sekiz ticaret müzakeresi turu⁸ gerçekleştirilmiş ve bu suretle dünya ticaretinin liberalleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu müzakere turlarının sonuncusu ve her bakımdan en kapsamlısı olan Uruguay Turunda GATT üyesi devletler uluslararası ticareti bir kurumsal yapı içerisinde idare etmek üzere DTÖ'yü kurmaya karar vermişlerdir⁹.

⁴ PALMETER, D./MAVROIDIS, P. C., Dispute Settlement in the World Trade Organization, Practice and Procedure, B.2, London 2004, s. 2-3.

⁵ ROBERTS, L.D., Beyond Notions of Diplomacy and Legalism: Building a Just Mechanism For WTO Dispute Resolution", 40 Am. Bus. L.J., s. 514; MERRILLS, J.G., International Dispute Settlement, B.4, Cambridge, 2005, s. 212.

⁶ DİRİKKAN, H., Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Damping ve Antidamping Önlemler, İzmir 1996, s. 60.

⁷ LACARTE J./PIEROLA F., "Comparing the WTO and GATT Dispute Settlement Mechanisms: What Was Accomplished in the Uruguay Round?" (in LACARTE J. / GRANADOS J., Inter-Governmental Trade Dispute Settlement: Multilateral and Regional Approaches, London, 2004, s. 33 vd.), s. 34, dn. 2.

⁸ Bunlar, sırasıyla, Cenevre (1947), Annecy (1949), Torquay (1950), Cenevre (1956), Dillon (1960-61), Kennedy (1962-67), Tokyo (1973-79) ve Uruguay (1986-94) turlarıdır. (PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 5).

⁹ INTERNATIONAL TRADE CENTRE/COMMONWEALTH SECRETARIAT, Business Guide to the World Trading System, Geneva, 1999, s. 4; TREBILCOCK, M. J./HOWSE, R., The Regulation of International Trade, B.2, London and New York 1999, s. 22.

Buradan hareketle, Uruguay Turu neticesinde imzalanan Nihâî Senet'in (*Final Act*) bir cüzünü teşkil eden DTÖ Kuruluş Anlaşması (md. VIII.1) ile DTÖ kurulmuştur.

1 Ocak 1995 tarihinde kurulmuş olan DTÖ, yalnızca bir uluslararası anlaşma niteliğinde olan GATT'tan farklı olarak kurumsal bir yapıya sahiptir. DTÖ Kuruluş Anlaşmasının VIII.1. maddesi, DTÖ'nün tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olduğu hükmünü içermektedir. Bugün itibariyle DTÖ'nün 149 üyesi bulunmaktadır¹⁰.

Uruguay Turu neticesinde imzalanan Nihâî Senedin 1. paragrafında yer alan düzenlemeye göre, DTÖ Kuruluş Anlaşması, bir kısım diğer hukukî metinlerle birlikte Nihâî Senet'in bir cüzünü teşkil eder. DTÖ Kuruluş Anlaşmasının II.2. maddesine göre ise, bu Anlaşmanın 1, 2 ve 3 no.lu eklerinde yer alan anlaşmalar DTÖ Kuruluş Anlaşmasının ayrılmaz birer cüzünü oluşturur. Dolayısıyla, DTÖ Kuruluş Anlaşmasına imza koyan bir devlet, bahse konu anlaşmaların hepsine birden otomatik olarak taraf olmaktadır¹¹. Bu düzenleme tarzına uygulamada tek taahhüt (*single undertaking*) ilkesi¹² denmektedir¹³. DTÖ Kuruluş Anlaşmasının ekinde yer alan anlaşmaların her birisi dünya ticaretinin değişik yönlerini düzenler. Tarım,

¹⁰ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm.

¹¹ MCLARTY, T., "GATT 1994 Dispute Settlement: Sacrificing Diplomacy for Efficiency in the Multilateral Trading System?", Fla. J. Int'l L., Vol. 9, s. 264.

¹² Tek taahhüt ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HAINSWORTH, S. M., *The World Trade Organization and the Evolution of International Economic Law*, York University, Canada 1997, s. 146-153.

¹³ Bu kuralın istisnası, çoklu ticaret anlaşmalarıdır (*plurilateral trade agreements*). Madde II.3'e göre, Ek 4'te yer alan bu anlaşmalar, yalnız bunları imzalayan DTÖ üyeleri için bağlayıcıdır.

DTÖ Kuruluş Anlaşmasının ekinde dört adet çoklu ticaret anlaşması yer almaktadır. Bunlar, Sivil Uçak Ticaretine Dair Anlaşma, Hükûmet Alımlarına Dair Anlaşma, Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması ve Uluslararası Sığır Eti Anlaşmasıdır. Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması ve Uluslararası Sığır Eti Anlaşması, 1997 yılı sonunda yürürlükten kalkmış olup, Sivil Uçak Ticaretine Dair Anlaşma ve Hükûmet Alımlarına Dair Anlaşma ise hâlen yürürlükte. Türkiye bu anlaşmalardan hiçbirisine taraf değildir.

hizmetler, anti-damping, sübvansiyonlar, fikrî mülkiyet hakları gibi konular bu kapsamda zikredilebilir.

DTÖ Kuruluş Anlaşmasının ekinde yer alan ilk anlaşma GATT 1994'tür. GATT 1994 ise, kapsamı itibariyle, GATT 1947 ve buna ek olarak 1948-1995 döneminde alınan birtakım kararlar ve yürürlüğe konulan bazı hukukî metinleri içermektedir. Dolayısıyla, GATT 1947'nin hükümleri, bugün itibariyle DTÖ Kuruluş Anlaşmasının ekinde yer alan GATT 1994 içerisinde varlıklarını sürdürmektedir. Buna karşılık, DTÖ Kuruluş Anlaşmasının II.4. maddesinde, GATT 1947'nin hukuken GATT 1994'ten farklı (*legally distinct*) olduğu da belirtilmektedir. Buradan hareketle, GATT 1947 bugün itibariyle bağımsız bir hukukî metin olma niteliğini korumakla birlikte, bu anlaşmanın hükümlerinin GATT 1994'ün de bir parçasını oluşturduğu sonucuna varmak gereklidir.

DTÖ'nün temel işlevleri DTÖ Kuruluş Anlaşmasının III. maddesinde belirtilmiştir. Söz konusu maddede bu işlevler, Kuruluş Anlaşması ve ekinde yer alan anlaşmaların işleyişini kolaylaştırmak ve bu anlaşmalar çerçevesinde gelecekte yapılabilecek müzakerelere zemin oluşturmak olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, madde III.3'te Anlaşmazlıkların Halline Dair Mutabakat Metnin (AHMM) yürütülmesi de DTÖ'nün işlevleri arasında zikredilmektedir ki çalışmamızın konusunu da AHMM'nin incelenmesi teşkil etmektedir.

DTÖ'nün en üst düzeydeki karar organı, tüm üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Bakanlar Konferansıdır. Bakanlar Konferansı en geç iki yılda bir toplanır ve gündeminde olan hususları karara bağlar (md. IV.1). Bakanlar Konferansı toplantıları

arasındaki dönemlerde Konferansın işlevleri yine tüm üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey tarafından yerine getirilir (md. IV.2). Çalışmamızın konusunu teşkil eden hukukî uyuşmazlıkların çözümünde merkezî rol oynayan Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO) da, esasen Genel Konsey'in kendisidir. Diğer bir ifadeyle, Genel Konsey, AHO olarak da görev yapmaktadır (md. IV.3). AHO'ya genellikle DTÖ üyesi ülkelerden birinin DTÖ nezdindeki büyükelçisi başkanlık etmektedir¹⁴.

B. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNE DAİR DÜZENLEMELER

Yukarıda belirtildiği üzere, yürürlüğe girdiği 1948 yılından DTÖ'nün kurulduğu 1995 yılına dek dünya ticaretini düzenleyen metin olarak yürürlükte kalan GATT 1947'nin hükümleri, bugün DTÖ Kuruluş Anlaşması ekinde yer alan GATT 1994 içerisinde varlığını muhafaza etmektedir. Dolayısıyla, DTÖ hukuku çerçevesinde yapılacak bir araştırmada, araştırmanın konusuyla ilgili DTÖ Anlaşmasının yanı sıra, GATT 1994'ün o konuda içerdiği düzenlemelere de bakmak gereklidir.

GATT 1994'ün hukukî uyuşmazlıkların çözümü konusundaki düzenlemeleri XXII ve XXIII. maddelerde yer almaktadır. Madde XXII, danışmalar konusunda düzenlemeler içermektedir. Buna göre, herhangi bir GATT üyesi ülkenin diğer bir üye ülkeden gelecek bir danışmalarda bulunma talebini samimiyetle karşılaması gerekmektedir (md. XXII/1). Üye ülkeler arasında yürütülecek danışmalardan sonuç

¹⁴ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 15.

alınamaması durumunda ise, GATT üyeleri birlikte hareket ederek uyuşmazlığın tarafı olan ülkelerle danışmalarda bulunabilirler (md. XXII/2).

Madde XXIII ise, uyuşmazlığın taraflarının sahip olabileceği haklar hakkında daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Ancak, anılan madde bu süreçte izlenecek usul hakkında yeterli bir düzenleme içermemektedir¹⁵. Buna göre, bir GATT üyesi ülke kendisinin GATT çerçevesinde doğrudan veya dolaylı olarak sahip olduğu bir hakkı ortadan kaldırdığı (*nullification*) veya zaafa uğrattığı (*impairment*) iddiasında olduğu bir GATT üyesi ülkeye konuyla ilgili görüş ve iddialarını bildirebilir. Bu şekilde bir iddiaya muhatap olan GATT üyesinin ise bu kapsamda ileri sürülecek iddia ve görüşleri samimiyetle dikkate alması gereklidir (md. XXIII/1). Taraflar arasındaki bu görüşmelerden bir netice alınamaması durumunda, konu GATT üyeleri önünde ileri sürülebilir. Bu durumda GATT üyeleri birlikte hareket etmek suretiyle uyuşmazlığı bir karara bağlarlar. Bu çerçevede, GATT üyeleri gerektiğinde uyuşmazlığın taraflarından birini diğerine yönelik ticarî tavizlerini askıya almak hususunda yetkilendirebilirler (md. XXIII/2).

GATT döneminde hukukî uyuşmazlıkların çözümü hukukî olmaktan çok diplomatik yöntemlere dayanmaktaydı¹⁶. Bunun bir nedeni, GATT'ın bu konudaki hükümlerinin ayrıntılı bir düzenleme içermemesiydi¹⁷. Ayrıca, bir uyuşmazlığı çözen

¹⁵ MCLARTY, s. 258.

¹⁶ MCLARTY, s. 263; ROBERTS, s. 515. *Van Der Borgh*'a göre, GATT dönemini DTÖ döneminden ayıran başka bir özellik de DTÖ dönemindeki hukukî uyuşmazlıkların çözümünün dâva konusu edilen nedenlere bağlı olması ve GATT döneminin aksine, taraf durumunda olan ülkelerin ekonomik güçleriyle bağlantılı olmamasıdır: VAN DER BORGHT, K., "The Review of the WTO Understanding on Dispute Settlement: Some Reflections on the Current Debate", *Am. U. Int'l L. Rev.*, Vol. 14, s. 1230. *Roberts*'e göre, hukukî yaklaşım diplomatik yaklaşıma nazaran daha etkilidir; zira önceden belirlenmiş kurallar ve ölçütler sistemi öngörülebilir hale getirmektedir: s. 526.

¹⁷ PETERSMANN, E. U., "International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996: An Introduction", (in PETERSMANN, E. U., *International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System*, London-The Hague-Boston 1997), s. 33-35.

bir kararın GATT üyelerinin oybirliği ile kabul edilmedikçe işlerlik kazanamaması da bu dönemdeki düzenlemelerin önemli eksikliklerinden birisiydi. Zira, dâvayı kaybeden taraf, kararın kabul edilmesini kolayca engelleyebilmekteydi¹⁸. Usul konusundaki eksiklikleri gidermek amacıyla GATT'ın hukukî uyuşmazlıkların çözümüne dair kurallarına 1979, 1982, 1984 ve 1988 yıllarında eklemeler yapılmış ve DTÖ'nün kuruluşu ve dolayısıyla AHMM'nin yürürlüğe girmesiyle bu konuda yepyeni bir dönem başlamıştır¹⁹.

Yukarıda kısaca değindiğimiz GATT hükümlerine ek olarak, bahsi gereken bir diğer husus da DTÖ Kuruluş Anlaşmasının 2 no.lu ekinde yer alan AHMM'nin tek taahhüt ilkesi çerçevesinde tüm DTÖ anlaşmalar paketiyle birlikte 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olmasıdır. GATT'ın AHMM'ye de dayanak teşkil eden²⁰ XXII ve XXIII. maddeleri AHMM'yle birlikte yürürlükte bulunmakla birlikte, hali hazırda DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü sürecine uygulanan usul kurallarının esas itibarıyla AHMM'den kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür. Bu nedenle, çalışmamız da ağırlıklı olarak söz konusu AHMM hükümlerine dayanmaktadır.

Birçok yönden GATT dönemindeki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasına yöneltilmiş olan eleştirilere cevaben hazırlanmış olan AHMM²¹, GATT'ta öngörülen ve ağırlıklı olarak diplomatik nitelikte olan prosedüre nazaran

¹⁸ STEGER, D.P./HAINSWORTH, S. M., "New Directions in International Trade Law: WTO Dispute Settlement" (in CAMERON, J./CAMPBELL, K., Dispute Settlement in the World Trade Organisation, London, 1998, s. 28 vd.), s. 29-30.

¹⁹ Bu değişikliklerin içerikleri konusunda bkz. LACARTE/PIEROLA, s. 35-44.

²⁰ TREBILCOCK/HOWSE, s. 52.

²¹ TREBILCOCK/HOWSE, s. 55.

çok daha hukukî bir zemine oturtulmuştur²². Bu anlamda, AHMM'de yer alan uyuşmazlıkların çözümü sistemi, GATT döneminin temel özelliklerini korumakla birlikte, çok önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir²³. Bu nedenle, AHMM'ye yer verilmiş olması, bazı yazarlar tarafından DTÖ dönemini GATT döneminden ayıran en önemli özelliklerden birisi olarak nitelendirilmiştir²⁴. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Aşağıda da belirttiğimiz üzere, gerek uyuşmazlıkların çözümü sürecini sıkı süre koşullarına bağlamakla, gerek verilen panel ve Temyiz Organı kararlarının AHO tarafından kabul edilmesini ve bilâhare icra edilmesini otomatik hale getirmekle, AHMM uyuşmazlıkların çözümü konusunda GATT dönemiyle karşılaştırılamayacak kadar hukukîleştirilmiş bir sistem getirmiştir.

AHMM, 27 madde ve dört ekten oluşan bir metindir. 1 no.lu ekte AHMM'nin uygulanma alanına giren DTÖ anlaşmalarının listesi, 2 no.lu ekte hukukî uyuşmazlıkların çözümü konusunda bu anlaşmalarda yer alan özel hükümler, 3 no.lu ekte panellerin çalışma usulleri ve takvimi konusunda örnek mahiyette düzenlemeler ve nihayet 4 no.lu ekte AHMM madde 13.2'de bahsi geçen bilirkişi grupları (*expert review groups*) ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

II. İNCELEME PLÂNI

Çalışmamız giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır:

²² VAN DER BORGHT, s. 1223. AHMM'nin bu şekilde hukukîleştirilmesiyle amaçlanan, DTÖ anlaşmalarının esasa ilişkin kurallarının daha etkin şekilde uygulanmasını sağlamaktır: STEINBERG, R.H., "Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional and Political Constraints", AJIL, Vol. 98, s. 248; ROBERTS, s. 525.

²³ STEGER/HAINSWORTH, s. 28-29.

²⁴ Örnek olarak bkz. READ, R., "Trade Dispute Settlement Mechanisms: The WTO Dispute Settlement Understanding in the Wake of the GATT" (in PERDIKIS, N/READ, R., The WTO and the Regulation of International Trade, Cheltenham/Northampton, 2005, s. 29 vd.), s. 29.

Birinci bölümde, DTÖ’de hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının temel özellikleri ve panel incelemesinden önce gelen danışmalar aşaması konusunda bilgi verildikten sonra, panel incelemesi üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

İkinci bölümde, temyiz incelemesinin aşamaları ele alınacak ve AHO tarafından kabul edilmiş olan panel ve Temyiz Organı kararlarının icrasına ilişkin kurallar incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise, konu Türk hukuku yönünden ele alınacak ve DTÖ’de Türkiye’nin taraf olduğu ve panel aşamasına ulaşmış olan iki dâvaya ait karar tahlil edilecektir.

Çalışmamız, vardığımız sonuçları içeren bir kısımla son bulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ MEKANİZMASININ

ÖZELLİKLERİ VE PANEL AŞAMASI

I. HUKUKÎ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ MEKANİZMASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

A. GENEL OLARAK

Yukarıda belirttiğimiz üzere, dünya ticaretinin çeşitli yönlerini düzenleyen DTÖ anlaşmaları bir bütün teşkil eder ve tek taahhüt ilkesi gereği tüm DTÖ üyelerini bağlar. AHMM de DTÖ Kuruluş Anlaşmasının 2 no.lu ekinde yer alan bir anlaşma olarak tüm DTÖ üyelerini bağlar. Belirtmek gerekir ki, DTÖ anlaşmaları yalnızca DTÖ üyesi olan ülkeler için hak ve yükümlülük doğurduğundan, AHMM de DTÖ üyesi olmayan ülkelere karşı veya bu ülkeler tarafından DTÖ üyesi ülkelere karşı kullanılamaz²⁵.

AHMM'yi genel olarak DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümü sürecinde izlenmesi gereken usul kurallarını içeren bir hukukî metin olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Bu uyuşmazlıklarda uygulanacak olan esasa ilişkin kurallar ise uyuşmazlığın kaynaklandığı ilgili DTÖ anlaşmasında yer alacaktır. Örneğin, A ülkesinin DTÖ Tarım Anlaşmasına aykırı bir tarım sübvansiyonu uygulamasında bulunduğu iddiasında olan B ülkesi bunu dâva konusu

²⁵ Temyiz Organı kararı, *US – Shrimp*, WT/DS58/AbP/R, para. 9.41. Ancak, GATT döneminde, GATT üyesi olan ülkelerin uluslararası hukuk yönünden kendi sorumlulukları altında olan GATT üyesi olmayan ülkeler adına dâva açmalarına rastlanmıştır. İngiltere'nin Hong Kong adına açtığı dâva buna örnek olarak gösterilebilir (PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 29).

etmeye karar verdiğinde, dâvasını AHMM hükümlerinde öngörülen usul kuralları çerçevesinde açacak ve takip edecek, ancak dâva nedenlerini Tarım Anlaşmasının ilgili hükümlerine dayandıracaktır.

AHMM 3.2. maddesinde, DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının çok taraflı ticaret sistemine güven ve öngörülebilirlik getiren temel bir unsur olduğu belirtilmektedir. Bu mekanizmanın amacı, DTÖ üyelerinin AHMM'nin uygulanma alanına giren DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan hak ve yükümlülüklerinin tespiti ve söz konusu anlaşma hükümlerinin yorumlanmasıdır (md. 3.2). Bu yorum yapılırken paneller ve Temyiz Organı, uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarına (*customary rules of interpretation of public international law*) dayanacaktır (md. 3.2). Ancak, uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarından ne anlaşılması gerektiği konusunda anlaşmada herhangi bir açıklık yer almamaktadır²⁶.

Konu DTÖ döneminin ilk dâvası olan *US – Gasoline* dâvasında Temyiz Organının gündemine gelmiştir. Temyiz Organı, GATT 1994'ün ilgili maddeleri çerçevesinde görülmüş olan dâvaya bakan DTÖ panelinin dâva konusu anlaşma hükümlerini yorumlarken önemli bir yorum kuralını dikkate almadığına hükmetmiştir. Temyiz Organına göre, panelin yorum yaparken Uluslararası Anlaşmalara Dair Viyana Konvansiyonunun²⁷ ilgili maddelerini dikkate alması gerekirdi. Yüksek Mahkeme, söz konusu Konvansiyonun 31. ve 32. maddelerinin AHMM'nin 3.2. maddesinde atıfta bulunan uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarından olduğunu

²⁶ *Read* e göre, DTÖ panelleri ve Temyiz Organı yaptıkları yorumlarda yer yer yetkilerini aşmışlardır: READ, s. 44.

²⁷ 23.5.1969 tarihinde imzalanan ve 27.1.1980 tarihinde yürürlüğe giren Viyana Konvansiyonu, uluslararası anlaşmaların hukukî statüsüne ilişkin hükümler içermektedir: <http://www.un.org/law/ilc/texts/treatfra.htm>. Türkiye bu Konvansiyona taraf değildir.

belirtmiştir²⁸. Temyiz Organı bilâhare söz konusu Konvansiyonun 31.1. maddesinde yer alan şu genel yorum kuralına atıfta bulunmuş ve bu kuralı dâvada uygulamıştır:

"MADDE 31

Genel Yorum Kuralı

1. Bir anlaşma iyi niyetle, anlaşmanın metnine bulunduğu kapsam içerisinde ve amacı doğrultusunda verilecek normal anlama uygun olarak yorumlanır."

Temyiz Organının bu kararından sonra birçok DTÖ paneli söz konusu yorum kuralını önlerine gelen dâvalarda uygulamıştır²⁹.

Temyiz Organı, Viyana Konvansiyonunun yukarıda değindiğimiz 31. maddesi çerçevesinde yapılan yorumun dâva konusu olan anlaşmanın metnine dayanması gerektiğini çeşitli kararlarında belirtmiştir³⁰. Yüksek Mahkemeye göre, burada söz konusu olan, anlaşma metninin kapsamı içerisinde ve anlaşmanın amacı doğrultusunda yorum yapılmasıdır. Kapsama ya da amaca bakmak anlaşma metninden sapılabileceği anlamına gelmez³¹.

²⁸ *US – Gasoline*, WT/DS2/AbB/R, s. 16-17.

²⁹ Örnek olarak bkz. *Argentina – Ceramic Tiles*, WT/DS189/R, para. 4.1118; *Australia – Automotive Leather II*, WT/DS126/R, para. 9.54.

³⁰ Örnek olarak bkz. *EC – Hormones*, WT/DS26/AbB/R, WT/DS48/AbB/R, para. 181; *US – Shrimp*, WT/DS58/AbB/R, para. 114.

³¹ *India – Patents (US)*, WT/DS50/AbB/R, para. 45.

Uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarının DTÖ'deki hukukî uyumsuzlukların çözümü sürecinde uygulanması konusunda ayrıntılı açıklamalar için bkz. SKOUTERIS, T., "Customary Rules of Interpretation of Public International Law and Interpretative Practices in the WTO Dispute Settlement System" (in MENGOZZI, P., *International Trade Law on the 50th Anniversary of the Multilateral Trade System*, Milano 1999, s. 113 vd.).

Ancak, bazı yazarlar Temyiz Organını, yorum yaparken anlaşma metninin kapsamı dışına çıkarak hukuk yarattığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir³². Bu görüşe katılmamak mümkün değildir. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Temyiz Organının *Canada – Autos* dâvasındaki yorumudur. Dâva kapsamında DTÖ Sübvansiyonlar ve Telif Edici Tedbirler Anlaşmasının 3.1(b) maddesini yorumlamak durumunda olan Temyiz Organı, madde 3.1(a)'da yer alıp 3.1(b)'de bulunmayan "hukuken ya da fiilen" (*in law or in fact*) ibaresinin 3.1(b) açısından da geçerli olması gerektiğine hükmetmiştir³³. Yüksek Mahkeme bu yorumunu her iki maddede düzenlenen sübvansiyon türlerinin benzerliği vs. nedenlere dayandırmıştır; ancak, netice itibarıyla metne dayalı yorum ilkesinden de önemli bir sapma göstermiştir.

B. AHMM'NİN UYGULANMA ALANI

AHMM'nin tek taahhüt ilkesi çerçevesinde tüm DTÖ üyelerini bağlayan DTÖ anlaşmalarının tamamından kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacağını yukarıda belirtmiştik. Ancak, yine yukarıda belirttiğimiz üzere, çoklu ticaret anlaşmaları tek taahhüt ilkesine tâbi değildir. Diğer bir ifadeyle, bu anlaşmalar yalnızca bunlara taraf olmayı tercih eden DTÖ üyelerini bağlar³⁴. Bu noktada, anılan anlaşmaların uygulanmasından kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümünde AHMM'nin uygulanıp uygulanmayacağı meselesi gündeme gelmektedir.

AHMM'nin 1. maddesi, bu anlaşma hükümlerinin Ek 1'de sıralanan DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan hukukî uyuşmazlıklara uygulanacağı hükmünü

³² STEINBERG, s. 252-253.

³³ Temyiz Organı kararı, *Canada – Autos*, WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, para. 139-143.

³⁴ Bu konuda bkz. yuk. dn. 13.

içermektedir. Ek 1'in son paragrafında ise, AHMM'nin çoklu ticaret anlaşmalarından kaynaklanan uyuşmazlıklara uygulanmasının bahse konu anlaşmalara taraf olan DTÖ üyesi ülkelerin bu yönde bir karar vermelerine bağlı olduğu belirtilmektedir.

AHMM'nin uygulanma alanı konusunda son olarak, uygulanma alanında yer alan ve dâva konusu olan DTÖ anlaşmasında hukukî uyuşmazlıkların çözümü hususunda bazı özel düzenlemelerin bulunması durumunda ortaya çıkacak kurallar çatışması meselesine değinmek gereklidir. AHMM'nin 2 no.lu Ekinde, bu Anlaşmanın uygulanma alanına giren DTÖ anlaşmalarında yer alan hukukî uyuşmazlıkların çözümüne dair hükümlerin tam bir listesi yer almaktadır. Bu durumda, AHMM hükümleriyle Ek 2'de yer alan özel hükümler arasında bir çatışma olduğunda hangisinin uygulanacağı sorusu gündeme gelmektedir.

AHMM madde 1.2'de yer alan düzenlemeye göre, bu gibi durumlarda Ek 2'deki listede yer alan özel hükümler öncelikli olarak uygulanacaktır. Yine aynı maddeye göre, birden fazla DTÖ anlaşmasını ilgilendiren dâvada, bu anlaşmaların hukukî uyuşmazlıkların çözümü konusunda birbiriyle bağdaşmayan hükümler içermesi durumunda, dâvanın taraflarının panelin kurulmasını izleyen 20 gün içerisinde bu kurallardan hangisinin uygulanacağı hususunda bir anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Böyle bir anlaşmaya varılamaması durumunda ise, bu konudaki karar, uyuşmazlığın taraflarıyla istişarede bulunularak, AHO'nun başkanı tarafından, bu yöndeki talebi müteakip 10 gün içerisinde verilecektir.

C. DÂVA HAKKI (*STANDING*)

AHMM çerçevesinde dâva açabilmek için dâvanın konusuyla ilgili bir hukukî menfaatin bulunmasının gerekip gerekmediği konusunda AHMM'de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. DTÖ kurallarına aykırı olan bir uygulama, diğer ülkelerin ticaretlerini doğrudan etkilememekle birlikte, olası ticaret olanaklarını ortadan kaldırılabılır. Bu nedenle böyle bir uygulamayı DTÖ'de dâva konusu edebilmek için dâvanın konusuyla ilgili bir hukukî menfaatin bulunduğunun kanıtlanması gerekmemektedir³⁵. DTÖ Temyiz Organının da bu yönde kararları bulunmaktadır³⁶.

GATT 1994'ün XXIII. maddesi şu hükmü içermektedir:

"Madde XXIII

Ortadan Kaldırma veya Zaafa Uğratma

1. Âkit taraflardan birisi kendisinin bu Anlaşma çerçevesinde doğrudan ya da dolaylı olarak sahip olduğu bir hakkın ortadan kaldırıldığı ya da zaafa uğratıldığı ya da Anlaşma'nın amaçlarından birinin gerçekleşmesinin engellendiği kanaatinde olursa ... "

Görüldüğü üzere, madde XXIII, dâva açabilmek için bir hukukî menfaatin bulunmasını gerektirmemekte, bir hakkın ortadan kaldırıldığı ya da zaafa uğratıldığı iddiasını yeterli görmektedir. Bu husus *EC – Bananas III* dâvasında Temyiz Organı tarafından da teyit edilmiştir. Yüksek Mahkemeye göre, madde XXIII/1 dâvacı DTÖ

³⁵ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 33.

³⁶ Örnek olarak bkz. *EC – Bananas III*, WT/DS27/AbR, para. 132.

üyeyi ÷lkeye dâva açmaya karar vermek hususunda geniş bir takdir hakkı vermektedir. Ayrıca, bu hususta karar verme yetkisi tamamen dâvacı devlettedir³⁷. Anılan dâvada, dâvacı durumunda olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dâva konusu muzların ihracatçısı olmadığı halde dâvayı açmıştı. Temyiz Organına göre, ABD'nin potansiyel bir ihracatçı olması ve dâvalı Avrupa Topluluklarının (AT) dâva konusu önleminin ABD iç piyasasını etkileme olasılığı DTÖ hukuku çerçevesinde ABD'nin dâva hakkına sahip olmasına yeterli dayanak teşkil etmektedir³⁸.

Dâva hakkı konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus, DTÖ'de dâva açabilmek için iç hukuk yollarının tüketilmesinin gerekip gerekmediğı meselesidir. Bu konuda AHMM'de herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. *Guatemala – Cement II* dâvasında bu konu tartışılmış ve panel, dâvacı Meksika'nın DTÖ'de dâva açmadan evvel dâva konusu anti-damping soruşturmasıyla ilgili olarak Guatemala ulusal hukukunda yer alan yolları kullanmamış olmasının DTÖ hukuku açısından herhangi bir sakıncasının bulunmadığına hükmetmiştir³⁹. *US – Lamb* dâvasında Temyiz Organi da aynı yönde karar vermiştir⁴⁰. Ancak, Yüksek Mahkeme, bir ÷lkenin salt DTÖ'deki yargılama sürecinde ileri sürmek amacıyla bazı hukukî iddialarını dâvalı ÷lkenin ulusal makamları önünde ileri sürmekten kaçınmasının AHMM'nin DTÖ üyesi devletlerin hukukî uyuşmazlıkların çözümü sürecine iyi niyetle katılmaları gerektiğini belirten 3.10. maddesine aykırılık teşkil edeceği uyarısında da bulunmuştur⁴¹.

³⁷ *EC – Bananas III*, WT/DS27/AbB/R, para. 135.

³⁸ *EC – Bananas III*, WT/DS27/AbB/R, para. 136-138.

³⁹ *Guatemala – Cement II*, WT/DS156/R, para. 8.83.

⁴⁰ *US – Lamb*, WT/DS177/AbB/R, WT/DS178/AbB/R, para. 113.

⁴¹ *US – Lamb*, WT/DS177/AbB/R, WT/DS178/AbB/R, para. 115.

Palmeter/Mavroidis'e göre, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının DTÖ hukuku açısından geçerli olmaması yerindedir; çünkü, DTÖ anlaşmaları kişiler değil devletler arasında imzalanan ve kural olarak devletler açısından hak ve yükümlülükler doğuran anlaşmalardır. Ancak, istisnaî olarak kişiler açısından da hak ve yükümlülük doğuran bir anlaşma hükmü söz konusu olduğunda, DTÖ hukuku yollarına başvurulmadan evvel iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiğini ileri sürmek mümkündür⁴². Kanaatimizce de belirli bir haktan faydalanmayı iç hukuk yollarının tüketilmesi koşuluna bağlayan bir uluslararası anlaşma hükmünün ihlâl edildiği iddiasının söz konusu iç hukuk yollarına başvurulmaksızın ileri sürülmesi iyi niyete aykırı olacaktır.

D. DELİLLER

1. Tarafların Sunacağı Deliller

DTÖ'de görülen dâvalarda, panellere veya Temyiz Organına sunulabilecek olan deliller konusunda AHMM'de özel bir düzenleme bulunmamaktadır. DTÖ panelleri, diğer uluslararası mahkemeler gibi, her türlü delili kabul etme ve kabul edilen delillere verilecek ağırlığı tespitinde genel olarak serbesttirler⁴³. Bugüne dek görülmüş olan dâvalarda kabul edilen deliller arasında, dâva konusu ülke

⁴² PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 35.

⁴³ Panel kararı, *EC – Bed Linen*, WT/DS141/R, para. 6.34.

mevzuatının yer aldığı resmî gazete örnekleri, dâva konusuyla ilgili gazetelerde yayınlanan haberler, dış ticaret işlemleriyle ilgili fatura örnekleri sıralanabilir⁴⁴.

Tarafların delillerini panele hangi süre içerisinde sunmaları gerektiği konusunda da AHMM'de herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Uygulamada, paneller, delilin mahiyetine göre belirli bir süre belirlemektedir⁴⁵.

2. Panelin Bilgi İsteme Yetkisi

AHMM'de deliller konusunda bir düzenleme bulunmamakla birlikte, madde 13'te panellerin bilgi isteme yetkisi konusunda bir düzenlemeye yer verilmiştir. "Bilgi isteme hakkı" başlıklı bu madde, bir dâvaya bakan panelin gerekli gördüğü hallerde ilgili kaynaklardan bilgi ve belge talep edebileceğini belirtmekte ve bu süreçle ilgili ayrıntılı bir düzenleme içermektedir. Madde 13.1'e göre, panel dilediği kişi veya kuruluştan ihtiyaç duyduğu bilgi veya teknik görüşü alabilir. Ancak, bilgiyi almadan evvel o kişi ya da kuruluşun bulunduğu DTÖ üyesi ülkeyi haberdar etmek durumundadır. Kendisinden bilgi talep edilen DTÖ üyesi ülkenin, panelin talebine çabuk ve tam bir cevap vermesi gerekir. Verilen bilginin gizli mahiyette olması durumunda, bilgiyi veren tarafın resmî onayı olmadıkça bu bilgi panel tarafından ifşa edilemez. Panel, her dâvada tarafların sunduklarına ek bilgi

⁴⁴ Örnek olarak bkz. panel kararı, *US – Oil Country Tubular Goods Sunset Reviews*, WT/DS268/R and Corr.1, para. 7.146.

⁴⁵ Örnek olarak bkz. Temyiz Organı kararı, *Australia – Salmon*, WT/DS18/AbB/R, para. 272.

istemek durumunda olmayıp, hangi bilginin istenmesi gerektiği konusundaki takdir yetkisi tamamen panele aittir⁴⁶.

Madde 13.2'ye göre ise, bilimsel veya teknik bir konuda bilgiye ihtiyaç duyan panelin, bir bilirkişi grubunun (*expert review group*) yazılı görüşünü alması mümkündür. Bilirkişi gruplarının görüşlerinin alınması konusunda AHMM'nin 4 no.lu Ekinde ayrıntılı bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre, bilirkişi grubu, çalışmasını panelin gözetimi altında yürütür (Ek 4/1). Dâvanın tarafı olan ülkelerin vatandaşları, taraflar bu konuda uzlaşmadıkça ya da panel tarafından bu kişilerin sahip oldukları teknik bilginin aksini zorunlu kıldığına karar verilmedikçe, bilirkişi grubu içerisinde yer alamazlar. Bu ülkelerin devlet bürokrasisinde çalışan kişiler ise, bilirkişi grubu içerisinde kesin olarak yer alamazlar. Bilirkişi grubunda yer alan kişiler hükûmetlerinin ya da herhangi bir kuruluşun temsilcisi sıfatıyla değil, şahsî olarak görev yaparlar (Ek 4/3).

Çalışmasını tamamlayan bilirkişi grubu, bir taslak rapor hazırlayarak dâvanın taraflarına sunar; tarafların görüşlerini aldıktan sonra ise nihaî kararını hazırlayarak dâvanın taraflarıyla panele aynı anda sunar. Bilirkişi grubunun hazırladığı bu rapor istişarî niteliktedir, paneli bağlamaz (Ek 4/6)⁴⁷.

Görülmekte olan bir dâvanın taraflarından birisinden panel tarafından talep edilen bilginin sunulmasının zorunlu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu noktada, bu şekilde talep edilen bir bilginin sunulmaması durumunda ne olacağı sorusu akla

⁴⁶ Temyiz Organı kararı, *EC – Bed Linen (Article 21.5 – India)*, WT/DS141/ApB/RW, para. 167.

⁴⁷ Bilirkişi gruplarının kullanıldığı dâvalarla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. PALMETER/MAVROIDIS, *Dispute Settlement*, s. 121-123.

gelmektedir. Bu hususta AHMM'de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Konu *US – Wheat Gluten* dâvasında Temyiz Organının önüne gelmiş ve Yüksek Mahkeme bilgiyi talep eden panelin, talep edilen bilgiyi vermeyen taraf hakkında olumsuz bir hukukî değerlendirmede bulunabileceğine hükmetmiştir. Ancak Temyiz Organına göre, bunun için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekir. Buna göre, panelin olumsuz bir hukukî değerlendirmede bulunması gerektiğini ileri süren tarafın, dâva dosyasında yer alan delillerin tamamına dayanarak panelin olumsuz hukukî değerlendirme yapmasını gerektiren vakıayı ve çıkarılması gerekli olumsuz hukukî değerlendirmeyi açıkça tanımlaması gereklidir. Bu tarafın, aynı zamanda panelin olumsuz hukukî değerlendirme yapmamasının AHMM madde 11'de yer alan, dâvanın objektif bir değerlendirmesini yapma yükümlülüğünü ne şekilde ihlâl edeceğini de açıklaması gereklidir⁴⁸. Kanaatimizce, Temyiz Organi bu konuda bilgiyi vermeyen tarafı adeta koruyan bir ölçüt getirmiştir. Talep edilen bilginin verilmemesi durumunda, bilgiyi vermeyen taraf hakkında olumsuz bir hukukî değerlendirme yapılması normal karşılanmalıdır.

Bu konuda son olarak belirtmek gerekir ki, Temyiz Organının talep edilen delilin sunulmaması durumunda panelin olumsuz bir hukukî değerlendirme yapabileceğini açıkça belirtmiş olmasına rağmen, DTÖ panelleri uygulamada bu yetkiyi sık kullanmaktan kaçınmaktadır⁴⁹.

⁴⁸ *US – Wheat Gluten*, WT/DS166/AbB/R, para. 175.

⁴⁹ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 118-119.

E. İSPAT YÜKÜ

DTÖ’de görülen dâvalarda ispat yükünün hangi hallerde hangi tarafta olacağı konusunda AHMM’de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır⁵⁰. Bu nedenle, usul hukukuna ilişkin bu önemli konunun açıklığa kavuşturulması panellere ve Temyiz Organına kalmıştır. *US – Wool Shirts and Blouses* dâvasında bu sorunla karşılaşan Temyiz Organı, DTÖ hukuku açısından bir vakıayı iddia eden tarafın onu ispat etmesi gerektiği yönünde karar vermiştir. Bu kural, hem dâvacı, hem de dâvalı taraf için geçerlidir⁵¹. Taraflardan hiçbirinin iddia ettiği hususları ispat edemediği durumlarda ise, şüphe o konuda ispat yükünü taşımayan taraf lehine yorumlanacaktır⁵².

İspat yükü konusunda değinilmesi gereken başka bir husus da ispat yükünün dâvalı tarafa geçmesi (*establishment of a prima facie case*) meselesidir. Bu kavram Temyiz Organı tarafından *EC – Hormones* dâvasında tanımlanmıştır. Buna göre, DTÖ hukuku açısından ispat yükünün dâvalı tarafa geçmesi, dâvalı tarafından aksini kanıtlayamaması durumunda panelin hukuken dâvacının iddiasını ispat ettiğine hükmetmesini gerektiren bir usul aşamasıdır⁵³.

Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse, miktar kısıtlamalarıyla ilgili olarak görülen bir dâvada, dâvacı ülkenin dâvalı ülkenin GATT 1994’ün XI. maddesine aykırı şekilde ithalatta miktar kısıtlaması uyguladığı iddiasını delillere dayanarak kanıtlaması durumunda, ispat yükü dâvalı tarafa geçecektir. Diğer bir ifadeyle, dâvalı

⁵⁰ STEGER/HAINSWORTH, s. 45.

⁵¹ *US – Wool Shirts and Blouses*, WT/DS33/AbR and Corr.1, s. 16.

⁵² Panel kararı, *US – Section 301 Trade Act*, WT/DS152/R, para. 7.14.

⁵³ Temyiz Organı kararı, *EC – Hormones*, WT/DS26/AbR, WT/DS48/AbR, para. 104.

tarafın dâvacı tarafından kanıtlanan miktar kısıtlamalarının DTÖ kurallarına uygun olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Aksi halde, panel dâvacı lehine karar verecektir. Ancak, örneğin, dâvalı tarafın, uyguladığı önlemin GATT 1994'ün XX(a) maddesi anlamında kamu ahlâkını korumaya yönelik bir önlem olduğunu kanıtlaması durumunda, dâvacının iddiası reddedilecektir. Çünkü, bahse konu madde, kamu ahlâkını korumaya yönelik önlemlerin GATT 1994'e aykırılığının ileri sürülemeyeceği hükmünü içermektedir.

DTÖ panellerinin tarafların sunduğu delillerle bağlı olmaması, diğer bir ifadeyle re'sen gerekli gördükleri bilgi ve belgeleri temin edebilecekleri göz önüne alındığında, ispat yükünün dâvalı tarafa geçmesine dair kuralın mekanik bir şekilde uygulanması mümkün görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle, belirli bir dâva nedeni açısından dâvacı taraf ispat yükünün dâvalıya geçmesini sağlayamamakla birlikte, panel dosyadaki tüm delillere – re'sen toplanan deliller dahil – bakarak dâvacı lehine karar verebilir. Ancak, uygulamada panellerin bunu yaparken dâvacının yapması gereken hukukî açıklamaları dâvacı yerine yapıyor konuma girmemeğe de özen gösterdiklerini belirtmek gerekir. *India – Autos*⁵⁴ ve *Argentina – Ceramic Tiles*⁵⁵ panelleri bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

İspat yükünün dâvalıya geçmesi kavramı DTÖ içtihat hukukunda tanımlanmış ve uygulamada paneller tarafından kullanılıyor olmakla birlikte, dâva esnasında bu hususta ayrıca bir karar verilmediğini belirtmek gereklidir. Diğer bir ifadeyle, dâvalı tarafın, dâva devam ederken panelden belirli bir dâva nedeniyle ilgili olarak dâvacı tarafından ispat yükünün dâvalıya geçmesininin sağlanamadığının

⁵⁴ *India – Autos*, WT/DS146/R, WT/DS175/R and Corr.1, para. 7.294.

⁵⁵ *Argentina – Ceramic Tiles*, WT/DS189/R, para. 6.6.

tespitini talep etmesi ve bu yolla o konuda esasa ilişkin savunma yapmaktan kurtulması mümkün değildir.

Bu durumda, dâva esnasında, dâvacının belirli bir dâva nedeni açısından ispat yükünün dâvalıya geçmesini sağlayamadığını farz ederek o konuda esasa ilişkin savunma yapmamayı tercih eden dâvalı taraf, o dâva nedeni açısından dâvayı kaybetme riskini almaktadır. Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz üzere, panelin incelemesi dâvacının sunduğu delillerle sınırlı olmadığından, panel dosyadaki tüm delilleri göz önüne alarak ispat yükünün dâvalıya geçtiğini ve dâvalının esasa ilişkin savunma yapmadığını belirterek dâvacı lehine karar verebilir⁵⁶.

Kanaatimizce, böyle bir durum hakkaniyete de uygun düşecektir. Aşağıda da açıkladığımız üzere, AHMM'nin 11. maddesinde, panellerin görevinin önlerine gelen dâvayı objektif şekilde değerlendirmek olduğu belirtilmektedir. Bu sorumluluk, panelin, belirli bir dâva nedeniyle ilgili olarak ispat yükünün dâvalıya geçip geçmediğine, yani dâvacının dâva nedenini kanıtlayıp kanıtlayamadığına karar verirken, yalnızca dâvacının ileri sürdüğü iddia ve delillere bakmak yerine dosyanın geneline bakarak karar vermesini gerektirir.

F. İNCELEME ÖLÇÜTÜ (*STANDARD OF REVIEW*)

İnceleme ölçütü, dâvaya bakmakta olan DTÖ panelinin hangi hallerde dâvalı ülkenin DTÖ yükümlülüklerine aykırı davrandığına karar verebileceği meselesiyle ilgilidir. AHMM'de genel olarak DTÖ panellerinin inceleme ölçütü konusunda bir düzenleme yer almamaktadır.

⁵⁶ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 144.

Temyiz Organı, AHMM madde 11’de yer alan düzenlemenin bir tür inceleme ölçütünü içerdiğine karar vermiştir⁵⁷. Söz konusu maddenin Temyiz Organının bahse konu kararına esas teşkil eden kısmı şu düzenlemeyi içermektedir:

“...Dolayısıyla bir panel, önüne gelen meseleyi, dâvaya ilişkin vakıaların objektif değerlendirilmesi dahil ..., objektif bir şekilde değerlendirmelidir....”

Görüldüğü üzere, bu düzenleme bir inceleme ölçütünden ziyade, panellerin dâvanın değerlendirilmesinde objektif olma yükümlülükleriyle ilgilidir. Esasen, bu konunun gündeme geldiği ilk dâvalarda Temyiz Organının sergilediği yaklaşım da bu yorumu teyit etmiştir. Örneğin, *EC – Hormones*⁵⁸ ve *EC – Poultry*⁵⁹ dâvalarında Temyiz Organı, dâvayı gören panellerin AHMM’nin yukarıda zikrettiğimiz 11. maddesine aykırı davrandığı iddiasının kanıtlanabilmesi için, panelin bilerek dâvanın taraflarından birinin sunduğu delilleri dikkate almaması ya da çarpıtması gibi iyi niyete aykırı bir yaklaşım sergilemiş olduğunun kanıtlanması gerektiğine hükmetmiştir.

Ancak daha sonraki dâvalara Temyiz Organı bu konuda uyguladığı ölçütü düşürmüş ve çok daha teknik mahiyetteki bazı inceleme hatalarının madde 11’de yer alan objektif inceleme yükümlülüğünün ihlâli anlamına geldiğine hükmetmiştir. Örneğin, *US – Wheat Gluten* dâvasında, dâvalı ülkenin dâva konusu edilen kararını bu kararın metninde yer almayan bir delile dayanarak DTÖ hukukuna uygun bulan

⁵⁷ *EC – Hormones*, WT/DS26/AbR, WT/DS48/AbR, para. 119.

⁵⁸ *EC – Hormones*, WT/DS26/AbR, WT/DS48/AbR, para. 133.

⁵⁹ *EC – Poultry*, WT/DS69/AbR, para. 133.

panelin, madde 11’de öngörüldüğü şekilde bir objektif değerlendirme yapmadığı yönünde karar vermiştir⁶⁰.

Kanaatimizce, bu konuda Temyiz Organının uyguladığı yeni ölçüt daha yerindedir. Çünkü, panelin objektif inceleme yapma yükümlülüğü dâvanın değerlendirilmesinde iyi niyete aykırı davranma ölçütüne bağlandığında, panelin yapabileceği diğer hukukî hatalar bir anlamda kabullenilmiş olmaktadır. Ancak, dâvanın görülmesinde iyi niyetli hareket etmek, yani tarafsız olmak her yargı mercisinin temel görevidir. Bu nedenle, AHMM madde 11’de yer alan yükümlülük bir anlam ifade edecekse, söz konusu yükümlülüğün iyi niyete uygun hareket etmenin ötesinde bir içeriğe sahip olacak şekilde yorumlanması gerekir.

İnceleme ölçütü konusunda son olarak belirtmek gerekir ki, AHMM’de genel olarak DTÖ’de görülen dâvalarda uygulanacak bir inceleme ölçütüyle ilgili doğrudan bir düzenleme yer almamakla birlikte, bazı DTÖ anlaşmalarında o anlaşmalarla ilgili dâvalarda uygulanacak özel inceleme ölçütlerine yer verilmiştir. Anti-damping Anlaşmasının 17.6. maddesinin (i) bendinde yer alan inceleme ölçütü buna örnek olarak verilebilir. Bu bentte yer alan düzenlemeye göre, bir DTÖ üyesi ülkenin yetkili makamlarının yürüttüğü bir anti-damping soruşturmasıyla ilgili olarak açılan dâvaya bakan DTÖ paneli hukuka uygunluk denetimi kapsamında şu iki koşulun gerçekleşmiş olup olmadığına bakacaktır: a) soruşturma makamının kararına dayanak teşkil eden vakıaların doğru bir şekilde toplanması, b) bu vakıaların objektif ve tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi. Bu iki koşuldan birinin gerçekleşmemiş olması durumunda panel DTÖ hukukuna aykırılık kararı verecektir. Anti-damping

⁶⁰ *US – Wheat Gluten*, WT/DS166/AbB/R, para. 162.

Anlaşmasının uygulanmasından kaynaklanan dâvalarda paneller inceleme ölçütlerini AHMM'nin 11. maddesiyle Anti-damping Anlaşmasının bahse konu 17.6. maddesinin (i) bendine birlikte dayandırmaktadır⁶¹.

II. DANIŞMALAR AŞAMASI

A. GENEL OLARAK

DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü sürecinin ilk aşaması danışmalardır. Buna göre, bir DTÖ üyesi ülkenin DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı davranarak kendi haklarını ihlâl ettiği iddiasında bulunan DTÖ üyesi ülkenin, hukuka aykırı davrandığını iddia ettiği üye ülkeyle danışmalarda bulunulmasını talep ederek hukukî süreci başlatması mümkün bulunmaktadır. Danışmalarla amaçlanan, uyuşmazlığın hukukî dayanaklarının ve dâva konusu vakıaların açıklığa kavuşturulması ve bu şekilde tarafların bir panel kurulmasını talep etmeden uyuşmazlığı kendi aralarında çözmelerine olanak sağlanmasıdır⁶². Bu nedenle, danışmalara katılan tarafların birbirleriyle işbirliği halinde olmaları

⁶¹ Bu konuda örnek olarak bkz. *US – Stainless Steel*, WT/DS179/R, para. 6.3; *EC – Tube or Pipe Fittings*, WT/DS219/R, para. 7.3.

⁶² *Bal* (BAL, K., "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması", Dış Ticaret Dergisi, Ocak 1997, s. 14) ve *Öztürk* (ÖZTÜRK, H., "DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Sisteminin Dampinge Karşı Önlemler ile Telafi Edici Önlemler Bağlamında Genel Bir Değerlendirmesi", Dış Ticaret Dergisi, Ekim 2000, s. 88-89), danışmalar aşamasıyla panel ve temyiz incelemesi aşamalarının uyuşmazlıkların halline ilişkin iki ayrı mekanizma teşkil ettiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. AHMM metninde bu görüşü destekleyecek herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Söz konusu yazarlar da böyle bir düzenlemeye atıfta bulunmamışlardır. Tersine, AHMM'de danışmalar aşamasının panel ve temyiz incelemesi ve kararların icrası aşamalarıyla bir bütün oluşturduğuna delâlet eden düzenlemeler mevcuttur. Madde 4.5 ve 4.7 bu hususta örnek olarak verilebilir.

AHMM'de öngörülen ve çalışmamızın konusunu oluşturan uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasına alternatif olarak madde 25'te "hızlandırılmış tahkim"e (*expeditious arbitration*) yer verilmiştir. Ancak, burada dahi hızlandırılmış tahkim, yalnızca danışmalar, panel ve temyiz incelemesi aşamalarına alternatif olarak öngörülmüş olup, panel ve Temyiz Organı kararlarının icrasına ilişkin 21. ve 22. maddeler hızlandırılmış tahkim kararları açısından da uygulanmaktadır.

gerekmektedir⁶³. GATT dönemindeki uygulamaya yönelik eleştirilerden hareketle, AHMM'de danışmalar aşaması belirli süre koşullarına bağlanmış ve böylece dâvacı tarafın dâva sürecini uzatması engellenmiştir⁶⁴.

Bu noktada, danışmalarda gündeme getirilmeyen bir dâva nedeninin panel kurulması talebinde ileri sürülüp sürülmeyeceği sorusu akla gelmektedir. Aşağıda da belirttiğimiz üzere, DTÖ panelinin çalışma alanının sınırlarını belirleyen belge, panel kurulması talebidir⁶⁵. AHMM'nin panelin kurulmasından önceki aşamada taraflar arasında danışmalarda bulunulmasını zorunlu kıldığı hususu da göz önüne alındığında, danışmalarda tartışılmayan bir dâva nedeninin panelin kurulması talebinde de yer alamayacağı ve dolayısıyla panelin o dâva nedeniyle ilgili bir karar veremeyeceği görüşü ileri sürülebilir. Ancak, *Brazil – Aircraft* dâvasında Temyiz Organı bu konuda aksi yönde karar vermiştir. Yüksek Mahkemeye göre, danışmalar sürecinde ortaya çıkan vakıalar ışığında dâvacı tarafın panel kurulması talebinde danışmalarda bulunma talebine nazaran farklılık arz eden dâva nedenlerini ileri sürmesi normal karşılanmalıdır. Bu genel saptamadan sonra, Temyiz Organı, söz konusu dâvaya konu olan sübvansiyonlarla danışmalara konu olan sübvansiyonların aynı olmasını yeterli görerek, dâvalı devlet tarafından danışmalardan sonra aynı sübvansiyonlarla ilgili olarak yürürlüğe konulan mevzuat hükümlerinin de panel kurulması talebinde yer alabileceğine ve dolayısıyla DTÖ panelinin bu konuda karar verebileceğine hükmetmiştir⁶⁶.

⁶³ Temyiz Organı kararı, *India – Patents (US)*, WT/DS50/AbR, para. 94.

⁶⁴ TREBILCOCK/HOWSE, s. 60.

⁶⁵ Bkz. aşağıda s. 32 vd.

⁶⁶ *Brazil – Aircraft*, WT/DS46/AbR, para. 132-133.

AHMM'ye göre danışmalar gizli mahiyettedir (md. 4.6). Dolayısıyla, danışmalara katılan taraflardan birisi danışmalar esnasında karşı tarafın kendisine sunduğu bilgi ve belgeleri üçüncü bir tarafa ifşa edemez. Danışmalarda elde edilen bilgilerin bilâhare panel aşamasında dâvaya bakan panele sunulup sunulamayacağı hususunda AHMM'de herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu sorun *Korea – Alcoholic Beverages* dâvasında gündeme gelmiş ve panel, danışmaların gizliliğine dair madde 4.6 hükmünün danışmalar sırasında elde edilen bilgilerin dâvaya bakan panele dahi sunulamayacağı şeklinde yorumlanmasının mümkün olmadığına karar vermiştir⁶⁷.

Danışmaların yanı sıra, AHMM çerçevesinde başlatılan bir dâva sürecinin her aşamasında uyuşmazlığın taraflarının bir arabulucu yoluyla uyuşmazlığı kendi aralarında çözmeye çalışmaları mümkündür (md. 5.3). Gerekğinde DTÖ Genel Müdürünün de uyuşmazlığın taraflarına re'sen arabuluculuk (*conciliation*) önerisinde bulunması mümkündür (md. 5.6).

B. DANIŞMALARA İLİŞKİN ŞEKİL VE SÜRE KOŞULLARI

Danışmalarda bulunulması talebi yazılı şekil koşuluna tâbidir (md. 4.4). Söz konusu talebin, uyuşmazlık konusu olan önlemi ve dâvanın hukukî dayanaklarını tasrih etmesi gereklidir (md. 4.4). Yazılı olarak hazırlanan danışmalarda bulunma talebi, muhatap ülkenin yanı sıra AHO'ya ve dâva konusuyla ilgili DTÖ komite veya konseylerine gönderilir (md. 4.4).

Böyle bir danışmalarda bulunulması talebini alan üye devletin, taraflar aksini kararlaştırmadıkça, 10 gün içerisinde söz konusu talebe cevap vermesi ve 30 gün

⁶⁷ *Korea – Alcoholic Beverage*, WT/DS75/R, WT/DS84/R, para. 10.23.

içerisinde de danışmalara başlaması gereklidir (md. 4.3). Danışmalara başlanmasını takip eden 60 gün içerisinde uyuşmazlığın taraflar arasında çözülememesi durumunda danışmalarda bulunan tarafın uyuşmazlığı çözmek üzere bir panel kurulmasını AHO'dan talep etme hakkı doğar. Söz konusu 60 günlük sürenin dolmasından evvel, tarafların uyuşmazlığı kendi aralarında çözemeyeceklerine karar vermeleri durumunda da dâvacı tarafın panel kurulması talebinde bulunması mümkündür (md. 4.7)⁶⁸. Hatta, tarafların anlaşması durumunda, danışmalarda bulunulmayarak doğrudan doğruya panel kurulması aşamasına geçilmesi de mümkündür⁶⁹. Temyiz Organı, *Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US)* dâvasında, panel kurulması aşamasında, uyuşmazlıkla ilgili olarak daha önceden danışmalarda bulunulmadığı itirazını ileri sürmeyen dâvalı ülkenin, bu hakkından feragat etmiş sayılacağı yönünde karar vermiştir⁷⁰.

Bozulabilir mallarla ilgili uyuşmazlıklarda danışmalara başlama süresi 10 gündür ve danışmalardan 20 gün içerisinde sonuç alınamaması durumunda dâvacı tarafın panel kurulmasını talep etmesi mümkündür (md. 4.8). Burada amaçlanan, doğacak zararın giderilmesinin zorluk arz edeceği türden acil durumlarda tarafların daha kısa sürede sonuca ulaşmasını sağlamaktır⁷¹.

⁶⁸ AHMM, tarafların bu konudaki anlaşmalarının hangi şekil çerçevesinde yapılacağına dair bir kural içermemektedir. Bkz. Temyiz Organı kararı, *Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US)*, WT/DS132/AbP/RW, para. 61. Danışmalarda bulunma talebinin ve panel kurulması talebinin yazılı şekil koşuluna bağlanmış olduğu göz önüne alındığında, bu anlaşmanın da aynı şekil koşuluna uygun olarak yapılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

⁶⁹ Temyiz Organı kararı, *Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US)*, WT/DS132/AbP/RW, para. 62.

⁷⁰ WT/DS132/AbP/RW, para. 63.

⁷¹ *Trebilcock/Howse* bu düzenlemeyi ulusal hukuk sistemlerindeki ihtiyatî tedbir uygulamasına benzetmiştir (s. 61).

C. ÜÇÜNCÜ ÜLKELERİN DANIŞMALARA KATILMASI

İki DTÖ üyesi ülke arasında devam eden danışmalarda önemli ticarî menfaati (*substantial trade interest*) olduğunu ileri süren üçüncü bir ülkenin, danışmalara katılma talebinde bulunması mümkündür. Danışmalara katılmak isteyen üçüncü ülkenin, şikâyetçi ülkenin danışmalara başlanması talebinin DTÖ Sekretaryası tarafından duyurulmasını izleyen 10 gün içerisinde katılma talebini danışmalarda bulunan ülkelere ve AHO'ya iletmesi gereklidir (md. 4.11). Bu durumda, üçüncü ülkenin danışmalara katılma talebini alan ülkenin "önemli ticarî menfaat" iddiasını yerinde görmemesi durumunda söz konusu üçüncü ülkenin ilgili ülkeye karşı bağımsız bir hukukî süreç başlatarak danışmalarda bulunulmasını talep etmesi mümkün bulunmaktadır (md. 4.11).

A ülkesinin B ülkesine karşı, bu ülkenin muz ithalatında uyguladığı teknik şartların DTÖ kurallarına aykırılığı iddiasıyla danışmalarda bulunma talebi yönelttiğini farz edelim. C ülkesi de B ülkesine önemli miktarda muz ihraç ediyor ve aynı teknik engellerle karşılaşılıyorsa, danışmalara katılma talebinde bulunabilir. Bu durumda, ithalatçı B ülkesi C ülkesinin muz ihracatının danışmalara katılımı haklı kılacak miktarda olmadığı ve dolayısıyla C ülkesinin A ülkesiyle yürütülmekte olan danışmalarda "önemli ticarî menfaat" inin bulunmadığı kanaatinde ise, bu talebi reddedebilir. Bu durumda C ülkesinin B'ye karşı ayrı bir hukukî süreç başlatarak danışmalarda bulunulmasını talep etmesi mümkündür.

III. PANEL AŞAMASI

A. PANELİN KURULMASI VE ÇALIŞMA ALANININ BELİRLENMESİ

1. Panel Kurulması Talebi ve Kurulma Kararı

Yukarıda açıkladığımız üzere, DTÖ üyesi iki ülke arasında meydana gelen bir hukukî uyuşmazlığın çözümü danışmalarla başlamaktadır. Taraflar danışmalar aşamasında uyuşmazlığı çözerlerse hukukî süreç orada son bulacaktır. Danışmalarda çözüm bulunamaması halinde ise, bir sonraki aşama olan panel incelemesine geçilecektir.

Panel incelemesi süreci, dâvacı tarafın dâvayı karara bağlamak üzere bir panel kurulmasını AHO'dan talep etmesiyle başlamaktadır. Panel kurulması talebi yazılı şekil koşuluna tâbidir. Yazılı talep, dâva konusu yapılan önlem ile dâvanın hukukî dayanaklarının bir özetini içermeli ve tarafların danışmalarda bulunup bulunmadıklarını belirtmelidir (md. 6.2). Ancak, bu özet dâva nedenlerini anlaşılır biçimde ortaya koymalıdır⁷².

Panel kurulması talebinin AHO'ya ulaşmasından sonra ilk kez gündeme alındığı AHO toplantısında herhangi bir itiraz olması durumunda, kurulma kararı verilemeyecektir. Ancak, ikinci toplantıda, toplantıya katılan tüm üye devlet temsilcilerinin oybirliğiyle aksi yönde oy kullanmamaları durumunda, panel kurulacaktır (md. 6.1). En azından dâvacı ülkenin panelin kurulması yönünde oy

⁷² Temyiz Organı kararı, *Korea – Dairy*, WT/DS98/ApB/R, para. 120.

kullanacağı göz önüne alındığında, bu ikinci toplantıda panelin otomatik olarak kurulacağı anlaşılmaktadır. Nitekim uygulamada da paneller gündeme girdikleri ikinci AHO toplantısında, dâvacı ülkenin oyuna binaen otomatik olarak kurulmaktadır⁷³.

2. Panelin Çalışma Alanının Belirlenmesi

AHO tarafından kurulan panelin çalışma alanının (*terms of reference*) belirlenmesi büyük önem arz etmektedir; çünkü, panel ancak kendi çalışma alanı içinde olan dâva nedenlerini karara bağlayabilir. Panelin çalışma alanı konusu, ulusal hukuk sistemlerinde yer alan *mahkemelerin görevi* meselesine benzemektedir.

DTÖ panelinin çalışma alanı meselesi AHMM'nin 7. maddesinde düzenlenmiştir. Madde 7.1 genel olarak panelin kendisine AHO tarafından bildirilen meseleyi (*matter*) dâvacı tarafın ileri sürdüğü anlaşma hükümleri çerçevesinde incelemesi gerektiğini belirtmektedir⁷⁴. Temyiz Organına göre ise, burada bahsi geçen mesele (*matter*) madde 6.2 çerçevesinde kaleme alınan ve AHO'ya sunulan panel kurulması talebinde yer alan meseledir. Buradan, panelin görev alanının dâvacı tarafça AHO'ya sunulan panel kurulması talebinde ileri sürülen dâva nedenleriyle sınırlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır⁷⁵. Dolayısıyla, dâva nedenlerinin panel kurulması talebinde anlaşılır biçimde ortaya konması panel incelemesi aşamasında önemli bir rol oynayacaktır.

⁷³ Dâvacı ülkenin talebi üzerine panelin otomatik olarak kurulduğu hususunu Temyiz Organı da dile getirmiştir Bkz. *EC – Bananas III*, WT/DS27/AbP/R, para. 142.

⁷⁴ Madde 7.1, dâvanın taraflarının panelin kurulmasını izleyen 20 gün içerisinde anlaşmaları durumunda panelin burada belirtilen genel çalışma alanı yerine tarafların mutabık kaldığı özel bir çalışma alanı çerçevesinde görev yapmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.

⁷⁵ Temyiz Organı kararı, *Brazil – Desiccated Coconut*, WT/DS22/AbP/R, s. 21-22.

Panel, panel kurulması talebinde ileri sürülen dâva nedenlerinin ötesine giden bir hukuka uygunluk denetimi yapamaz. Diğer bir ifadeyle, panelin re'sen inceleme yetkisi yoktur⁷⁶.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, panel kurulması talebinin iki hususu belirtmesi gerekmektedir: a) dâva konusu yapılan önlem (*specific measure at issue*) ve b) dâvanın hukukî dayanaklarının bir özeti (*brief summary of the legal basis*). Uygulamada dâvalı tarafların, dâvacının panel kurulması talebinin bu iki unsuru yeteri açıklıkta belirtmemiş olduğu iddiasıyla bazı dâva nedenlerinin panel tarafından karara bağlanamayacağını ileri sürdükleri görülmektedir. Bu itiraz ulusal mahkemelerde ileri sürülen *göreve itiraz* müessesesine benzemektedir. Uygulamada sık denilecek ölçüde rastlanan bu usule dair itirazlar üzerine DTÖ panelleri ve Temyiz Organı bu konuda belirli bir içtihat oluşturmuştur.

Temyiz Organına göre, panel kurulması talebi iki yönden önem taşımaktadır: İlk olarak, dâvalı tarafı dâva dayanakları konusunda bilgilendirmekte ve böylece adil bir yargılama yapılması amacına hizmet etmektedir. İkinci olarak, dâva nedenlerini açıkça ortaya koyarak panelin çalışma alanını belirlemektedir⁷⁷. Bu nedenle, Temyiz Organına göre, bu yönde bir usul itirazıyla karşılaşan panelin, dâvacının panel kurulması talebine ilişkin yazılı metni dikkatle incelemesi ve dâvada ileri sürülen dâva nedenlerinin (*claims*) söz konusu metinde yer alıp almadığına karar vermesi gereklidir⁷⁸.

⁷⁶ Panel kararı, *Brazil – Aircraft (Article 21.5 – Canada)*, WT/DS46/RW, dn. 17.

⁷⁷ *Brazil – Desiccated Coconut*, WT/DS22/AbP/R, s. 22.

⁷⁸ *EC – Bananas III*, WT/DS27/AbP/R, para. 142.

Burada dâva nedenleriyle (*claims*), her bir dâva nedenini destekleyen açıklamalar (*arguments*) arasındaki ayırımı dikkat etmek gereklidir. Temyiz Organına göre, dâva nedenlerini destekleyici mahiyetteki açıklamaların panel kurulması talebinde yer alması gerekli değildir. Bu açıklamalar dâva süresince dâvacı tarafça aşamalı olarak geliştirilecektir⁷⁹. Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse, A ülkesinin B ülkesinin yürüttüğü bir anti-damping soruşturmasında zarar incelemesinin Anti-damping Anlaşmasının 2.6. maddesinde yer alan benzer ürün tanımına aykırı olarak yürütüldüğünü iddia ettiğini farz edelim. Söz konusu madde şu hükmü içermektedir:

"Bu Anlaşma açısından "benzer ürün" terimi, varsa, incelenmekte olan ürünle aynı niteliklere sahip olan bir ürünü, böyle bir ürünün bulunmaması durumunda ise, tüm özellikleri aynı olmamakla birlikte, incelenmekte olan ürünle büyük benzerlik arz eden bir ürünü ifade eder."

Bu durumda, A ülkesinin, hazırlayacağı panel kurulması talebinde dâva konusu edilen önlem olarak, söz konusu soruşturma sonucunda yürürlüğe konulan dampinge karşı vergiyi, hukukî dayanak olarak ise Anlaşma'nın 2.6. maddesini göstermesi yeterli olacaktır. Bu durumda A ülkesi bu konudaki dâva nedenini (*claim*) doğru şekilde ortaya koymuş olacaktır. Bundan sonra, A ülkesi, B ülkesinin madde 2.6'ya neden aykırı davrandığına ilişkin açıklamalarını (*arguments*) dâva aşamasında, dâvaya bakan panele yapabilecektir. A ülkesi, bu kapsamda, örneğin, iki ürünün fizikî özelliklerinin, fiyatlarının ya da kalitelerinin farklı olması nedeniyle benzer ürün olarak nitelendirilmelerinin mümkün olmadığını ve bu nedenle B ülkesinin Anti-damping Anlaşmasının zikrettiğimiz 2.6. maddesine aykırı davrandığını iddia edebilir.

⁷⁹ EC – Bananas III, WT/DS27/AbB/R, para. 141.

Panel kurulması talebinin metni konusunda zikredilmesi gereken bir diğer husus, dâva nedenlerinin hukukî dayanağı olarak yalnızca ilgili Anlaşma maddesine atıf yapılan hallerle ilgilidir. Örneğin, dâvacı ülkenin panel kurulması talebinde, dâva nedeni olarak Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşmasının 15.4. maddesine aykırılık iddiasını ileri sürmesi yeterli olacak mıdır? Diğer bir ifadeyle, bu durumda dâvacı taraf, bu dâva nedeninin hukukî dayanağının bir özetini vermiş sayılacak mıdır?

Bu husus, *Korea-Dairy* dâvasında gündeme gelmiştir. Temyiz Organına göre, ihlâl edildiği ileri sürülen anlaşma hükmünün panel kurulması talebinde belirtilmesi bir asgarî koşul teşkil eder. Ancak, bu her zaman yeterli olmayabilir. İleri sürülen anlaşma hükmünün tek bir hukukî yükümlülüğü içerdiği durumlarda yalnızca Anlaşma hükmünün belirtilmesi yeterli olabilir; ancak hükmün birden fazla yükümlülük içerdiği durumlarda dâva nedenini açıklığa kavuşturacak bir açıklamanın yapılması gereklidir⁸⁰.

Yukarıda verdiğimiz örnek üzerinden devam edecek olursak, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşmasının 15.4. maddesi şu hükmü içermektedir:

"Desteklenen ithalatın yerli sanayi üzerindeki etkisinin incelenmesi, üretim, satışlar, pazar payı, karlar, verimlilik, yatırımların geri dönüşü veya kapasite kullanımında fiili ve muhtemel düşüş; iç fiyatları etkileyen unsurlar; nakit akışı, stoklar, istihdam, ücretler, büyüme, sermaye veya yatırım bulma kabiliyeti üzerinde fiilî ve muhtemel olumsuz etkiler ve tarım konusunda hükümet destekleme programlarında yük artışı olup olmadığı konuları dahil olmak üzere sanayinin durumu üzerinde etkisi olan bütün ilgili ekonomik unsurlar ve göstergelerin bir değerlendirmesini kapsar. Bu liste sınırlayıcı değildir. Ayrıca bu unsurların biri veya bir kaçını kesin fikir vermeyebilir."

⁸⁰ *Korea – Dairy*, WT/DS98/AbB/R, para. 123-124.

Görüldüğü üzere, madde 15.4 bir telafi edici tedbir soruşturması çerçevesinde soruşturma makamının yürüteceği zarar incelemesinde incelenmesi gereken faktörleri sıralamaktadır. Bu faktörlerden bazılarının incelenmemiş olması söz konusu maddeyi ihlâl edecektir. Bu durumda, bir panel kurulması talebinin, dâvanın (ya da dâva nedenlerinden birisinin) hukukî dayanağı olarak yalnızca Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşmasının 15.4. maddesini belirtmesi, dâvanın hukukî dayanağını açıklamaya yetmeyecektir. Dolayısıyla panel, bu dâva nedeninin kendi çalışma alanının kapsamı dışında olduğuna karar verebilecektir. Bu örnekte, dâvacı taraf söz konusu maddede sıralanan zarar faktörlerinden hangilerinin soruşturma makamı tarafından incelenmemiş olduğunu belirtmek durumundadır.

Panel kurulması talebinde ileri sürülmeyen bir dâva nedeninin bilâhare dâvacı tarafın panele yönelik yazılı ve sözlü sunuşlarında ileri sürülmesi paneli bu dâva nedenini karara bağlamak konusunda yetkilendirmeyecektir. Belirleyici olan, dâva nedeninin panel kurulması talebinde yer alıp almadığıdır. Ancak, görülmekte olan bir dâvada, dâvalı tarafın bu hususta ileri sürdüğü bir usul itirazı üzerine, belirli bir dâva nedeninin panel kurulması talebinde yer alıp almadığını inceleyen panel, bu incelemeyi yaparken dâvacı tarafın panele yaptığı sunuşlarda ileri sürülen dâva nedenleri ve destekleyici açıklamalara bakabilir⁸¹. Diğer bir ifadeyle, panel, dâvacı tarafın panele yaptığı sunuşları panel kurulması talebinin yorumlanmasında kullanabilir.

Panelin çalışma alanı konusunda son olarak belirtmek gerekir ki, uyuşmazlığın tarafları panelin kurulmasını izleyen 20 gün içerisinde kendi aralarında

⁸¹ Temyiz Organı kararı, *US – Carbon Steel*, WT/DS213/AbB/R and Corr.1, para. 127.

anlaşarak panel için özel bir çalışma alanı belirleme hakkına da sahiptir. Uygulamada sık başvurulmayan bu usule AHMM madde 7.1’de açıkça yer verilmiştir.

3. Panelistlerin Atanması

DTÖ panellerinde görev yapan panelistler DTÖ Sekreteryasının çalışanları değildir. Diğer bir ifadeyle, panelistler daimî olarak görev yapmayıp, açılan dâvalara *ad hoc* şekilde atanmaktadır⁸².

AHMM'nin 8.1. maddesi, panelistlerin devlet görevinde olan ya da olmayan nitelikli kişiler arasından seçileceği hükmünü içermektedir. DTÖ üyesi bir ülkeyi bir DTÖ paneli önünde temsil etmiş olan kişiler, DTÖ üyesi ülkelerin DTÖ nezdindeki temsilciliklerinde görev almış kişiler, DTÖ Sekreteryasında çalışmış olanlar, uluslararası ticaret hukuku ya da politikası alanında ders vermiş olan ya da DTÖ üyesi bir ülke bürokrasisinde ticaret politikası konularında üst düzey görev almış olan kişiler örnek olarak söz konusu maddede zikredilmektedir.

Panelistlerin, vatandaşı oldukları devletlerden bağımsız hareket edebilmeleri ve yeterli tecrübeye sahip olmaları da gerekmektedir (md. 8.2). Bir dâvanın tarafı olan veya dâvaya üçüncü taraf olarak katılan ülkelerin vatandaşları o dâvada panelist olarak görev alamazlar; meğer ki, dâvanın tarafları bu konuda bir mutabakata varmış olsunlar (md. 8.3).

⁸² *Steinberg*'e göre, *ad hoc* atama sistemi yerine, Sekreteryada daimî olarak görev yapan bir panelistler sistemi olsa idi, panelistler verdikleri kararların hukukun gelecekteki gelişimine katkısı konusunda daha hassas olurlardı (s. 257). Aynı yönde bkz. MERRILLS, s. 221.

Avrupa Birliği panelistlerin daimî olarak görev yapan hakimlere dönüştürülmesini önermiştir (VAN DER BORGHT, s. 1240).

Kural olarak, dâvada görev yapacak panelistler dâvanın taraflarının mutabakatı ile seçilir (md. 8.5). Üye ülkelere yardımcı olmak üzere, DTÖ Sekretaryası tarafından nitelikli panelistlerin isimlerini içeren bir liste tutulmaktadır. Üye ülkeler, bu liste için isim önerebilirler. Önerilen bu isimler AHO tarafından onaylandıktan sonra listeye eklenir (md. 8.4). Bir dâvada panelistlerin atanması aşamasına gelindiğinde, Sekretarya dâvanın taraflarına söz konusu listeden isimler önerir. Tarafların geçerli (*compelling*) bir neden olmadıkça bu şekilde önerilen isimleri reddetmemeleri gerekir (md. 8.6). Ancak, nelerin geçerli neden teşkil ettiği hususunda herhangi bir açıklık bulunmadığından, dâvanın taraflarının bu konudaki yaklaşımlarını hukukî yönden sorgulamak da mümkün görünmemektedir. Nitekim, bildiğimiz kadarıyla, bugüne kadar bu husus bir uyuşmazlık konusu haline de gelmemiştir.

Dâvanın tarafları panelde görev alacak panelist isimleri üzerinde panelin kurulma kararını izleyen 20 gün içerisinde anlaşılamazlarsa, panelistler DTÖ Genel Müdürü tarafından, AHO başkanı ve ilgili Komite veya Konseyin başkanına da danışılarak, atanır (md. 8.7)⁸³.

Normal olarak, bir panelde üç panelist görev yapar; ancak dâvanın taraflarının panelin kurulmasından itibaren 10 gün içerisinde mutabakata varmaları durumunda, bu sayı beşe çıkabilir (md. 8.5). Panelistler kişisel olarak görev icra ederler ve bu görevin icrasında devletlerinden talimat alamazlar (md. 8.9).

⁸³ Uygulamada, dâvanın taraflarının, DTÖ Sekretaryası tarafından önerilen panelist adaylarını geldikleri ülke, daha önceki dâvalarda verdikleri kararlar, meslekleri gibi nedenlerle reddettikleri ve neticede atamanın DTÖ Genel Müdürü tarafından yapılmak durumunda kaldığı görülmektedir: ROBERTS, s. 544.

B. DÂVAYA ÜÇÜNCÜ ÜLKELERİN KATILMASI

Görülmekte olan bir dâvayla ilgili olarak esaslı bir menfaati (*substantial interest*) olan ve AHO'yu bu hususta haberdar eden⁸⁴ üçüncü ülkelerin dâvaya katılmaları mümkündür (md. 10.2). Üçüncü ülkenin katılımıyla amaçlanan, bu ülkenin, dâvanın, dâvacı tarafından ileri sürülmüş hali çerçevesinde görüşlerini panelle paylaşmasına olanak sağlamaktır. Üçüncü ülkenin dâvalı ülkeye karşı yeni bir dâva nedeni ileri sürmesi mümkün değildir⁸⁵.

Dâvaya katılan üçüncü ülkenin panele yazılı ve sözlü bir sunuş yapma olanağı vardır. Sözlü sunuş, dâvanın taraflarıyla yapılan ilk duruşmanın panel tarafından üçüncü taraflara ayrılan bölümünde gerçekleştirilir (md. 10.2). Üçüncü tarafların, dâvanın taraflarının ilk duruşmaya kadar panele sundukları bilgi ve belgeleri görme hakları da bulunmaktadır⁸⁶. Bu belgelerin üçüncü taraflara da gönderilmesi dâvanın taraflarına bir yükümlülük olarak yüklenmiştir (md. 10.3).

⁸⁴ Dâvaya katılmak isteyen üçüncü ülkenin bu iradesini AHO'ya hangi zaman dilimi içerisinde bildirmesi gerektiği AHMM'de düzenlenmemiştir. Ancak, AHMM'nin dâvanın taraflarının ve üçüncü tarafların vatandaşlarının o dâvada panelist olarak görev yapamayacakları hükmünü içeren madde 8.3 nedeniyle, AHO uygulamada üçüncü taraf olarak bir dâvaya katılmak isteyen ülkelere 10 günlük bir süre vermektedir.

Aksi halde, dâvaya bakacak panelistler atandıktan sonra bunlardan birisinin vatandaşı olduğu ülkenin üçüncü taraf olmak istemesi durumunda panelist atamasının yenilenmesi gerekecektir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu uygulama herhangi bir hukukî düzenlemeye dayanmadığından, DTÖ üyesi bir ülkenin bu 10 günlük süre geçtikten sonra da üçüncü taraf olma iradesini ileri sürebilmesi kanaatimizce mümkündür.

⁸⁵ Temyiz Organı kararı, *Chile – Price Band System*, WT/DS207/ApB/R, para. 163.

Gaffney'e göre, AHMM'de üçüncü ülkelere sağlanan katılma hakkı tam bir müdahaleye olanak sağlamamakla beraber, Uluslararası Adalet Divanı gibi yargı yerlerinin kurallarına nazaran daha liberaldir: GAFFNEY, J. P., "Due Process in the World Trade Organization: The Need for Procedural Justice in the Dispute Settlement System", 14 Am. U. Int'l. L. Rev., s. 1212.

⁸⁶ Üçüncü taraf durumundaki ülkenin görme hakkına sahip olduğu belgeler, dâvanın taraflarının ilk dilekçeleriyle sınırlı olmayıp, ilk duruşmaya kadar geçen süreçte tarafların yaptıkları her türlü sunuşu kapsar: Temyiz Organı kararı, *US – FSC (Article 21.5 – EC)*, WT/DS108/ApB/RW, para. 245.

Bu şekilde katılınan bir dâvanın herhangi bir aşamasında dâva konusu önlemin kendi menfaatlerini doğrudan doğruya ihlâl ettiği sonucuna varan üçüncü ülkenin kendi adına ayrı bir hukukî süreci başlatması, yani dâvalı devlete karşı yeni bir dâva açması da mümkündür. Bu durumda, açılan yeni dâva mümkünse ilk dâvayı gören panele havale edilir (md. 10.4).

Üçüncü taraflarla ilgili olarak üzerinde durulması gereken son husus, dâvanın tarafı ya da üçüncü tarafı olmayan birtakım kuruluşların, özellikle de dâva konusuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin dâvayı gören panele yapacakları sunuşların (*amicus cruiae briefs*) akibeti meselesidir. Bu sorun, ilk olarak *US – Shrimp* dâvasında meydana gelmiş ve panel, dâva konusuyla ilgili iki çevreci örgütün sunduğu belgeleri, panelden böyle bir talebin varit olmamış olması nedeniyle reddetmiştir. Panele göre, AHMM madde 13⁸⁷, görülmekte olan bir dâvayla ilgili olarak bilgi veya belge talep etme yetkisini münhasıran dâvayı gören panele vermektedir⁸⁸.

Ancak, söz konusu kararı temyizen inceleyen Temyiz Organı, kararı bu yönden bozmuştur. Temyiz Organına göre, AHMM madde 13'ün bilgi ve belge isteme hakkını dâvayı gören panele vermiş olması, bu hususta bir talebin söz konusu olmadığı hallerde panele herhangi bir bilgi veya belgenin sunulamayacağı şeklinde yorumlanamaz⁸⁹. Söz konusu Temyiz Organı kararından sonra görülen bazı dâvalarda paneller, dâvayı geciktirmeyecek bir zamanda sunulmak kaydıyla, bu tür sunuşları kabul etmişlerdir⁹⁰.

⁸⁷ Madde 13 hakkındaki açıklamalarımız için bkz. yuk s. 17 vd.

⁸⁸ *US – Shrimp*, WT/DS58/R and Corr.1, para. 7.8.

⁸⁹ *US – Shrimp*, WT/DS58/AbR, para. 108.

⁹⁰ Örnek olarak bkz. panel kararı, *EC – Asbestos*, WT/DS135/R and Add.1, para. 6.1.

Dolayısıyla, bugün itibariyle, sivil toplum örgütlerinin DTÖ'de görülen dâvalar hakkındaki görüşlerini dâvayı gören panele sunma haklarının bulunduğunu kabul etmek gereklidir⁹¹.

C. PANEL AŞAMASININ USUL YÖNÜNDEN İŞLEYİŞİ

AHO tarafından panelin kurulmasına karar verilmesi ve dâvada görev alacak panelistlerin atanmasını müteakip panel, çalışma usullerini (*working procedures*) ve çalışma takvimini belirler. AHMM'nin 3 No.lu Eki'nde DTÖ panellerinin çalışma usullerine ilişkin kurallara yer verilmiştir. AHMM madde 12.1'de, söz konusu Ekte yer alan çalışma usullerinin bağlayıcı olmadığı, panelin dâvanın taraflarıyla müzakere ettikten sonra bu usullerden ayrılabilceği belirtilmektedir. Ekte bir de çalışma takvimi yer almaktadır. Ancak bu takvim de örnek mahiyetinde olup panel tarafından takip edilmesi zorunlu değildir (Ek 3/12). Dâvanın tarafları, panelin kendileriyle istişare ettikten sonra belirleyeceği takvime uymakla mükelleftir (md. 12.5).

Çalışma usulleri ve takvimi belirlendikten sonra, bu takvimde belirtilen tarihte dâvacı taraf panele ilk yazılı dilekçesini sunar. Dilekçesini sunması için dâvacı tarafa genellikle panelistlerin atanması tarihinden itibaren 3-6 hafta arasında bir süre verilir. Dâvacı tarafın dilekçesini vermesini izleyen 2-3 hafta içerisinde dâvalı taraf cevap dilekçesini panele sunar. Dâvaya katılan üçüncü ülkeler de

⁹¹ Temyiz Organının *US – Shrimp* dâvasındaki kararın doktrin açısından önemli bir açılım teşkil etmiş ve DTÖ'nün dış dünyaya yönelik imajını olumlu yönde etkilemiştir: DUNOFF, J. L., "The WTO's Legitimacy Crisis: Reflections on the Law and Politics of WTO Dispute Resolution", 13 Am. Rev. Int'l. Arb., s. 200.

kendilerine panel tarafından verilen tarihte panele yazılı bir dilekçe sunarlar (md. 10.2).

Şeffaflık ilkesinin gereği olarak, dâvanın taraflarının panele sundukları her türlü yazılı belgeyi dâvanın diğer tarafına da göndermeleri gereklidir (Ek 3/10). İlk dilekçelerin sunulmasını müteakip panel belirlenen tarihte dâvanın taraflarıyla ilk duruşmasını yapar. Bu duruşmada ilk söz dâvacı tarafa verilir. Daha sonra ise dâvalı taraf dâvasını takdim eder (Ek 3/5). Taraflar sözlü olarak görüşlerini belirttikten sonra panel taraflara sorular yöneltebilir. Panel duruşmalar dışında da taraflara yazılı olarak dâvayla ilgili sorular yöneltebilir (Ek 3/8).

İlk duruşmayı izleyen 2-3 hafta içerisinde taraflar ikinci dilekçelerini (*rebuttals*) panele sunarlar. Bu kez dilekçelerin aynı tarihte sunulması gereklidir (md. 12.6). İkinci dilekçelerin sunulmasını izleyen 1-2 hafta içerisinde panel taraflarla ikinci duruşmasını yapar.

Panelin iç müzakereleri gizli olarak yapılır (md. 14.1). Panel kararı anonim olarak kaleme alınır⁹² (md. 14.3).

İkinci duruşmadan sonra, takriben 2-4 hafta içerisinde panel, kararının açıklayıcı bölümünü (*descriptive part*) hazırlayarak taraflara tebliğ eder (md. 15.1). Açıklayıcı bölüm, dâvanın taraflarının ve üçüncü tarafların dâvayla ilgili olarak panele sundukları görüşlerin özetlendiği ve panelin dâvaya ilişkin kararını içermeyen

⁹² Bu konuda AHMM'de herhangi bir hüküm yer almamakla birlikte, panelistlerden birinin çoğunluğun görüşlerine katılmayarak karşı görüş yazdığı dâvalar görülmüştür. Ancak, bu durumda dahi karşı görüşü yazan panelistin kimliği panel kararında belirtilmemektedir. Örnek olarak bkz. *US – Carbon Steel*, WT/DS213/R and Corr.1, para. 10.1-10.15.

bir belgedir. Taraflar panel tarafından verilen süre içerisinde panel kararının açıklayıcı bölümüyle ilgili itirazlarını yazılı olarak panele bildirirler (md. 15.1).

Kararın açıklayıcı bölümünün taraflara gönderilmesi ve tarafların bu konudaki itirazlarının dikkate alınmasından sonraki aşamada panel ara kararını (*interim report*) hazırlar. Ara karar, açıklayıcı bölüme ek olarak panelin dâva ile ilgili kararını da içerir (md. 15.2). Panel taraflara ara karara itirazlarını ileri sürebilmeleri için belirli bir süre verir. Uygulamada paneller bu konuda taraflara ortalama iki hafta süre vermektedirler. Taraflardan birisinin ara kararın gözden geçirilmesi konusunda, panelin taraflarla bir duruşma daha yapmasını talep etmesi mümkün olmakla birlikte (md. 15.2), uygulamada taraflar görüşlerini yazılı olarak panele bildirmekle yetinmektedirler.

Ara karara yapılan itirazlardan sonra panel bu itirazları da dikkate alarak nihaî kararını hazırlar ve dâvanın taraflarına tebliğ eder. Ara karara hiçbir itiraz gelmezse, ara karar nihaî karar halini alır ve dâvanın taraflarına tebliğ edilir (md. 15.2). Nihaî karar, panelin ara karara itirazları değerlendirdiği bir bölümü içerir (md. 15.3)⁹³. Taraflara gönderilen nihaî karar, DTÖ'nün üç çalışma diline (İngilizce, Fransızca, İspanyolca) çevrildikten sonra tüm DTÖ üyesi ülkelere gönderilir.

Steger/Hainsworth, panel kararlarının büyük kısmının temyiz ediliyor olması nedeniyle, ara karar mekanizmasına ihtiyaç olmadığı görüşündedir⁹⁴. Bu görüşe katılmıyoruz. Öncelikle, her ne kadar söz konusu yazarların çalışmalarının yayınlandığı 1998 tarihi itibarıyla verilmiş olan panel kararlarının tamamı temyiz

⁹³ Ara kararda ileri sürülen itirazların tartışıldığı bu bölüm konusunda bir örnek için bkz. *Argentina – Ceramic Tiles*, WT/DS189/R, para. 5.1-5.9.

⁹⁴ STEGER/HAINSWORTH, s. 56.

edilmiş ise de⁹⁵, izleyen yıllarda temyiz eğiliminde bir azalma olmuştur⁹⁶. Ayrıca, bize göre ara karar, dâvanın taraflarına karar resmîleşmeden evvel panele görüşlerini son bir kez bildirme şansı tanımak suretiyle önemli bir usul hakkı vermektedir ve bu nedenle korunmasında fayda vardır. Nitekim, sayıları az da olsa, bazı dâvalarda panel ara karara yapılan itirazlara istinaden, verdiği kararda önemli değişiklikler yapmıştır⁹⁷.

Panel kararının panelistlerin atanmasını müteakip altı ay içerisinde verilmesi gereklidir. Bozulabilir mallar söz konusu olduğunda bu süre üç aydır (md. 12.8). Panelin altı aylık süre içerisinde kararını yetiştirememesi durumunda, bu süre uzatılabilir. Ancak, her halükârda panel kararının panelin kurulması kararını müteakip 9 ay içerisinde verilmesi gereklidir (md. 12.9). Ancak, uygulamada panellerin büyük bir kısmı bu süreleri aşmaktadır⁹⁸.

D. PANEL KARARININ KABUL EDİLMESİ

DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasında panellere verilmiş olan yetki, AHMM'nin 11. maddesinde hükme bağlanmıştır. Buna göre, panellerin görevi, AHO'ya bu anlaşma çerçevesinde üstlendiği sorumlulukları yerine getirmede yardımcı olmaktır. Panelin yapması gereken kendisine AHO tarafından havale edilen uyuşmazlığı objektif bir şekilde inceleyerek verdiği kararı değerlendirilmek üzere AHO'ya göndermektir. Ancak, aşağıda da belirtildiği üzere, AHO'nun panel kararını otomatik olarak kabul etmekte olması nedeniyle,

⁹⁵ STEGER/HAINSWORTH, s. 56.

⁹⁶ MERRILLS, s. 227.

⁹⁷ Örnek olarak bkz. panel kararı, *Korea – Certain Paper*"), WT/DS312/R, para. 6.5.

⁹⁸ ROBERTS, s. 534.

uygulamada dâvanın tarafları arasındaki uyuşmazlığı çözenin AHO değil, kararı veren panel olduğunu ileri sürmek mümkündür. Aynı durum doğal olarak Temyiz Organı kararları için de geçerlidir.

Panel kararının AHO tarafından değerlendirmeye alınabilmesi için, üç dile çevrilerek tüm DTÖ üyelerine gönderilmesinden sonra en az 20 gün geçmelidir. Bu süre koşuluyla amaçlanan, DTÖ üyelerine kararı inceleyecek zaman tanımaktır (md. 16.1). Panel kararına itirazları olan üyelerin, kararın görüşüleceği AHO toplantısından en geç 10 gün öncesine dek bu konudaki görüşlerini AHO'ya yazılı olarak bildirmeleri gereklidir (md. 16.2).

Kararın tüm üyelere gönderilmesini izleyen 60 gün içerisinde AHO'nun yapacağı bir toplantıda panel kararını onaylaması gerekmektedir; meğer ki, dâvanın taraflarından birisi panel kararını temyiz edeceğini bildirsın, ya da AHO oy birliğiyle kararı onaylamamak yönünde karar alsın (md. 16. 4). Ancak, en azından dâvayı kazanmış olan taraf bu konuda bir oybirliği oluşmasını engelleyeceğinden, verilen panel kararlarının AHO tarafından otomatik olarak onaylanmakta olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere⁹⁹, GATT döneminde verilen bir panel kararının kabul edilebilmesi için GATT üyelerinin oybirliği ile bu yönde karar vermeleri gerekirken, AHMM çerçevesinde verilen bir kararın kabulü, dâvayı kazanan ülkenin hakkından vazgeçmemesi durumunda otomatik bir nitelik taşımaktadır¹⁰⁰. Böylelikle,

⁹⁹ Bkz. yuk. s. 5 vd.

¹⁰⁰ STEGER/HAINSWORTH, s. 32.

panel kararlarının kabulü konusunda GATT dönemindeki olumlu oybirliği (*positive consensus*) kuralından olumsuz oybirliği (*negative consensus*) kuralına geçilmiştir¹⁰¹.

Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse, A ve B ülkeleri arasındaki bir dâvayı dâvacı A ülkesinin kazandığını farz edelim. Bu panel kararı AHO'da kabul için oylamaya sunulduğunda, diğer tüm üye ülkeler kabule karşı oy kullansalar dahi, dâvayı kazanmış olan A ülkesinin tek başına kabul yönünde oy kullanması kararın kabul edilmesine yetecektir. Olumsuz oybirliği kuralı bunu ifade eder. Aynı oylama GATT döneminde yapılmış olsaydı, kararın kabul edilebilmesi için tüm GATT üyelerinin kabul yönünde oy kullanmaları gerekecek, dâvayı kaybeden B ülkesinin kabule karşı çıkması, kabulü engellemeye yetecektir. Olumlu oybirliği kuralı da bunu ifade eder. Bu arada belirtmek gerekir ki, bu anlamda oybirliğinden kastedilen, AHO üyelerinin tamamının oybirlii değil, yalnızca panel kararının kabulünün oylanacağı toplantıda hazır bulunan üyelerin oybirliğidir. Dolayısıyla, bazı üyelerin bu toplantıya katılmamış olması, oybirliğinin oluşmasını engellemeyecektir. Bu husus, DTÖ Kuruluş Anlaşmasının genel olarak DTÖ organlarının karar alma şeklini düzenleyen IX.1 maddesine ilişkin 1 no.lu dipnotta açıkça hükme bağlanmıştır.

Panel kararlarının otomatik olarak kabul ediliyor olması, uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasını öngörülebilir hale getirmiş ve aralarında uyuşmazlık çıkan

¹⁰¹ STEINBERG, s. 247. *Petersmann*'a göre, olumsuz oybirliği kuralı DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının hukukîleştirilmesini (*legalization*) beraberinde getirmiştir: PETERSMANN, s. 64.

DTÖ üyesi ülkeleri, sorunu panel aşamasına taşımaktansa, kendi aralarında çözüme bağlamaya sevk etmiştir¹⁰².

¹⁰² STEGER/HAINSWORTH, s. 52.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMYİZ AŞAMASI VE KARARLARIN İCRASI

I. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TEMYİZ ORGANININ KURULUŞU, GÖREV VE YETKİLERİ

Bir DTÖ panelinin verdiği karar, dâvanın taraflarından birisince temyiz edildiğinde, temyiz incelemesi DTÖ Temyiz Organı tarafından yapılır. Temyiz Organının varlığı panellerin verecekleri kararlarda tecrübesizlik ya da yetersizlik nedeniyle yapabilecekleri hataları gidermek açısından büyük önem taşımaktadır¹⁰³. Bu yönden bakıldığında, Temyiz Organı'na yer verilmiş olması, uyuşmazlıkların çözümü konusunda DTÖ dönemini GATT döneminden ayıran en önemli özelliklerden birisidir¹⁰⁴.

Temyiz Organının yapısı ve işleyişi birçok yönden panellerden ayrılmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Temyiz Organı DTÖ Sekretaryası bünyesinde daimî olarak görev yapan bir üst yargı yeridir. Organın yedi üyesi vardır; temyiz incelemesi bu yedi üyeden oluşturulacak olan üç üyeli daireler aracılığıyla yapılır (md. 17.1).

Temyiz Organı üyeleri AHO tarafından 4 yıl için atanır ve bir kereye mahsus olmak üzere yeniden atanmaları mümkündür (md. 17.2). Temyiz Organı üyelerinin hukuk, uluslararası ticaret ve DTÖ anlaşmalarının kapsadığı alanlarda yetkinliklerini kanıtlamış kişiler olmaları gereklidir. Üyeler, devletlerinden bağımsız hareket etmek

¹⁰³ ROBERTS, s. 530.

¹⁰⁴ LACARTE /PIEROLA, s. 47.

durumundadır. Bir Temyiz Organı üyesi, kendisiyle bir menfaat çatışması içerebilecek dâvalarda görev alamaz (md. 17.3).

Temyiz Organının sekretarya hizmetleri DTÖ Sekretaryası tarafından yerine getirilir (md. 17.7). Uygulamada DTÖ Sekretaryasının Temyiz Organıyla ilgili kesimine "Temyiz Organı Sekretaryası" denmektedir. Temyiz Organı üyelerinin masrafları DTÖ'nün bütçesinden karşılanır (md. 17.8).

DTÖ'deki temyiz incelemesi, hukukî meselelerle ve panelin hukuku yorumlayış şekliyle sınırlıdır. Temyiz Organı panel kararının vakıaların tespitiyle veya delillerin kabulü ya da bu delillere verilen ağırlıkla ilgili yönlerini temyizen inceleyemez (md. 17.6)¹⁰⁵. Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse, bir anti-damping soruşturmasıyla ilgili bir dâvada panelin ithal edilen ürünle soruşturmayı yürüten ithalatçı ülkede üretilen ürünün arasındaki kalite farkının çok önemli olması nedeniyle, bu ikisinin söz konusu Anlaşmanın 2.6. maddesi çerçevesinde "benzer ürün" olarak nitelendirilemeyeceğine karar verdiğini ve dâvalı tarafın söz konusu kararı temyiz ettiğini farz edelim. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Anti-damping Anlaşmasının bahse konu 2.6. maddesi "benzer ürün"ü, varsa, incelenmekte olan ürünle aynı niteliklere sahip olan ürün, böyle bir ürünün bulunmaması durumunda ise, tüm özellikleri aynı olmamakla birlikte, incelenmekte olan ürünle büyük benzerlik arz eden bir ürün şeklinde tanımlamaktadır.

¹⁰⁵ *Gaffney*'e göre, kuruluş şekilleri ve görevleri açısından daha çok tahkim heyetlerine benzeyen panellerin aksine Temyiz Organı ulusal hukuk sistemlerindeki Anayasa Mahkemesine benzemektedir. Çünkü Temyiz Organı, görevi kendisine tevdi edilen somut dâvayla sınırlı olan panellerin aksine, ağırlıklı olarak hukukî meselelerle ilgilenir ve DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının düzgün işlemesi yönünde çaba sarf eder (s. 1191-1192).

Dâvalı tarafın iki temyiz nedenini ileri sürdüğünü farz edelim. Dâvalı taraf ilk olarak panelin bu iki ürünün birbiriyle büyük benzerlik arz etmediği sonucuna varmakla hukuku yanlış uyguladığını iddia etmektedir. Bu temyiz nedeninin hukukun yorumlanmasıyla ilgili olduğu açıktır. Zira, burada gündeme gelen sorun, madde 2.6'da yer alan "büyük benzerlik" ifadesinin hukuken ne anlama geldiğiyle ilgilidir. Dolayısıyla, panel kararının bu yönü Temyiz Organı tarafından karara bağlanacaktır.

Dâvalı ikinci olarak, dâvacının bu iki ürünün benzer ürün teşkil etmediği konusunda panele sunduğu delilin kendilerinin sunduğu delil karşısında herhangi bir önem arz edemeyeceğini ve dolayısıyla panelin delilleri değerlendirmekte hata ettiğini ileri sürmektedir. Bu temyiz nedeni dâvada uygulanan hukuk kuralıyla ya da bu kuralın yorumlanmasıyla ilgili olmayıp delillerin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla, AHMM'nin yukarıda değindiğimiz 17.6. maddesindeki açık hüküm karşısında, Temyiz Organı bu temyiz nedenini inceleyip karara bağlayamayacaktır.

Belirtmek gerekir ki, uluslararası mahkemeler çoğunlukla ilk derece mahkemesi niteliğinde olduğundan, hukukî meselelerle vakıalara ilişkin meseleler arasındaki bu ayırım genel olarak uluslararası yargı yerleri açısından büyük önem arz etmez. Ancak, DTÖ'de ilk derece mahkemesi fonksiyonu gören panellerin üzerinde bir temyiz mekanizmasının öngörölmüş olması bu ayırımı DTÖ'deki hukukî uyumsuzlukların çözümü mekanizması içerisinde önemli hale getirmiştir¹⁰⁶.

¹⁰⁶ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 211.

II. TEMYİZ AŞAMASININ USUL YÖNÜNDEN İŞLEYİŞİ

AHMM madde 17.9'da Temyiz Organının çalışma usullerinin Temyiz Organı tarafından, AHO başkanı ve DTÖ Genel Müdürüyle danışmalarda bulunularak hazırlanacağı belirtilmektedir. Buradan hareketle, Temyiz Organı, çalışma usullerini ilk kez 1996 yılında hazırlamış¹⁰⁷ ve bunu izleyen süreçte de söz konusu metinde gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır. En son 4 Ocak 2005 tarihinde kabul edilen çalışma usulleri halen yürürlükte bulunmaktadır¹⁰⁸. Temyiz Organı çalışma usulleri (TOÇU) temyiz incelemesi aşamasında izlenecek olan usul kurallarının ayrıntılarını içeren önemli bir belgedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, temyiz hakkı yalnızca dâvanın taraflarına verilmiştir (AHMM, md. 17.4). Dolayısıyla dâvaya üçüncü taraf olarak katılan ülkelerin panel kararını temyiz etme hakları bulunmamaktadır. Verilen bir panel kararı, tüm DTÖ üyelerine bildirildikten sonraki 60 gün içerisinde gerçekleştirilecek olan bir AHO toplantısında kabul edilir; meğer ki, dâvanın taraflarından birisi bu süre zarfında kararı temyiz etmek istediğini AHO'ya bildirsın (md. 16.4). Madde 16.1'e göre ise, ilk 20 gün içerisinde kararın kabulü konusu görüşülemez. Burada amaçlanan, DTÖ üyelerine kararı incelemeleri için yeterli bir sürenin tanınmasıdır. Dolayısıyla, kararı temyiz etmek isteyen tarafın bu iradesini kararın tüm üyelere bildirilmesini izleyen yirminci günle altmışıncı gün arasında AHO'ya bildirmesi gereklidir.

¹⁰⁷ STEGER/HAINSWORTH, s. 37, dn. 14.

¹⁰⁸ Söz konusu çalışma usulleri 4.1.2005 tarih ve WT/AB/WP/5 sembol numaralı DTÖ belgesinde yer almaktadır.

Temyiz süreci AHO'ya yapılan yazılı bildirim ve onunla eş zamanlı olarak Temyiz Organı Sekretaryasına sunulan temyiz dilekçesiyle (*notice of appeal*) başlar (TOÇU, md. 20.1). Temyiz dilekçesinin aşağıdaki hususları içermesi gerekir:

- Temyize konu olan panel kararının tarifi,
- Temyiz eden tarafın kimliği,
- Temyiz eden tarafa ait tebligat bilgileri ve
- Temyiz talebinin dayandığı hukukî mesele veya yorumlarla ilgili özet bilgi (TOÇU, md. 20.2).

Temyiz talebinin dayandığı hukukî mesele veya yorumlarla ilgili özet bilgi aşağıdaki hususları kapsamalıdır:

- Panelin hata yaptığı iddia edilen hukukî meseleler veya yorumlar,
- Panelin yorumlamakta ya da uygulamakta hataya düştüğü iddia edilen anlaşma hükümleri ve
- Temyiz eden tarafın temyiz ileri sürülen aşamalarında başka paragraflara da dayanma hakkına hâlel getirmemek kaydıyla, varlıkları iddia edilen hukukî hataların panel kararında yer aldığı paragraf numaraları [TOÇU, md. 20.2.(d)].

Temyiz Organına göre, temyiz nedeninin açıkça belirtilmesi dâvanın diğer taraflarının temyiz aşamasındaki adil yargılamaya ilişkin hakları açısından önem taşımaktadır. Aksi halde söz konusu taraflar kendi görüşlerini arzu edilen şekilde ileri süremezler¹⁰⁹. Ancak, Temyiz Organı bu konuda temyiz eden tarafa aşırı bir sorumluluk yüklemekten de kaçınmıştır. Yüksek Mahkemeye göre, temyiz eden tarafın her bir temyiz nedeninin dayandığı açıklamaları (*arguments*) da temyiz

¹⁰⁹ *US – Countervailing Measures on Certain EC Products*, WT/DS212/AbB/R, para. 62.

dilekçesinde belirtmesi gerekli değildir. Bu açıklamalar temyizın seyri içerisinde aşama aşama ileri sürülecektir¹¹⁰.

Temyiz Organının yukarıda değindiğimiz kararlarından çıkan pratik sonuç şudur: Temyiz eden taraf temyiz nedenlerini temyiz edilen panel kararının ilgili paragraflarına atıfta bulunarak açıkça belirtecektir. Bu şekilde tanımlanmayan bir temyiz talebini Temyiz Organı incelemeyecektir. Ancak, her bir temyiz nedeninin dayandığı açıklamalar temyiz eden tarafın ilk yazılı sunuşunda ileri sürülecek ve izleyen aşamalarda diğer taraflarca ileri sürülen görüşlere bağlı olarak daha da geliştirilebilecektir.

Temyiz dilekçesinin verilmesinden sonraki aşama temyiz eden tarafın ilk yazılı sunuşunu yapmasıdır. Bu sunuş, temyiz dilekçesinin verilmesinden itibaren 10 gün içerisinde Temyiz Organı Sekreteryasına yapılır ve dâvanın diğer tarafıyla üçüncü taraflara da tebliğ edilir (TOÇU, md. 20.2.d)¹¹¹. Burada kastedilen dâva konusu olan panel sürecindeki diğer taraf ve üçüncü taraflardır; zira temyiz aşamasına hangi tarafların katılıp katılmayacağı bu aşamada belli değildir.

Panel kararını temyiz etmek için mutlaka dâvayı kaybetmiş¹¹² olmak gerekmemektedir. Sık rastlanmamakla birlikte, dâvayı kazanan tarafın kararı temyiz ettiği haller de görülmüştür. Örneğin, *Canada – Dairy (Article 21.5 – New Zealand*

¹¹⁰ *US – Shrimp*, WT/DS58/Ab/R, para. 95.

¹¹¹ İlk sunuşun temyiz dilekçesini izleyen 10 gün içerisinde yapılması gerektiğinden ve temyiz dilekçesinin de panel kararının tüm DTÖ üyelerine bildirilmesini müteakip yalnızca 20 gün sonra sunulması mümkün bulunduğundan, temyize niyetli olan taraf bu konudaki hazırlığına genellikle panelin ara kararını aldıktan sonra başlamaktadır: PALMETER/MAVROIDIS, *Dispute Settlement*, s. 217. Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz üzere, ara kararı panelin dâvayla ilgili kararının tam olarak içeren bir belgedir.

¹¹² Belirtmek gerekir ki, buradaki açıklamalarımız bakımından dâvayı kaybetmek ya da kazanmaktan kestettiğimiz, dâvanın tamamı açısından değil, belirli bir dâva nedeni bakımından kaybetmek ya da kazanmaktır.

and US II) dâvasında Kanada, dâvayı kazanmış olmasına rağmen, panelin Tarım Anlaşmasının 10.3. maddesi hakkında yaptığı yorumu temyiz etmiştir¹¹³. Bu dâvada Kanada'nın temyiz talebi kabul edilmiş ve Temyiz Organı panelin yaptığı yorumu hukuka aykırı bulmuştur¹¹⁴.

Temyiz edilen panel kararına konu olan dâvanın taraflarından herhangi birisi temyiz iddiasına cevap vermek üzere bir yazılı sunuş yapabilir. Bu sunuşun Temyiz Organı Sekreteryasına verilmesi ve dâvanın diğer taraflarıyla üçüncü taraflara da tebliğ edilmesi gereklidir (TOÇU, md. 22.1).

Temyiz dilekçesinin Temyiz Organı Sekreteryasına sunulmasını izleyen 12 gün içerisinde, temyiz talebinde bulunan tarafın dışındaki bir taraf da temyiz talebine katılabilir ya da ayrı temyiz talepleri ileri sürebilir (TOÇU, md. 23.1). Bu tarafın temyiz dilekçesi tarihinden itibaren 15 gün içerisinde yazılı sunuşunu da yapması gereklidir (TOÇU, md. 23.3). Bu yol, genellikle dâvayı kazanan tarafın dâvayı kaybettiği için temyiz yoluna giden tarafın temyizde başarılı olması riski karşısında, panel kararının kendi aleyhine olan bazı yönlerini bozdurma çabası şeklinde ortaya çıkar¹¹⁵.

Temyiz hakkının, yalnızca dâvanın taraflarına tanındığını, üçüncü tarafların böyle bir hakkının bulunmadığını yukarıda belirtmiştik. Bununla birlikte, panel kararı dâvanın taraflarından birince temyiz edildikten sonra, panel sürecinde üçüncü taraf olan ülkeler temyize de üçüncü taraf olarak katılarak Temyiz Organına temyiz

¹¹³ Temyiz Organı kararı, *Canada – Dairy (Article 21.5 – New Zealand and US II)*, WT/DS103/AbP/RW2, WT/DS113/AbP/RW2, para. 15.

¹¹⁴ *Canada – Dairy (Article 21.5 – New Zealand and US II)*, WT/DS103/AbP/RW2, WT/DS113/AbP/RW2, para. 159 (a).

¹¹⁵ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 219.

talebiyle ilgili görüşlerini yazılı olarak bildirebilirler. Bu sunuşun temyiz dilekçesi tarihinden itibaren 25 gün içinde yapılması gereklidir (TOÇU, md. 24.1). Söz konusu üçüncü ülkeler Temyiz Organına sözlü bir sunuşta da bulunabilirler (TOÇU, md. 24.2).

Gerek duruşma esnasında gerek temyiz sürecinin başka bir aşamasında Temyiz Organı taraflara dâvayla ilgili sorular yöneltebilir. Bu durumda sorulara verilen cevapların Temyiz Organına sunulması ve dâvanın diğer taraflarına da tebliğ edilmesi gereklidir (TOÇU, md. 28.1-2).

Temyiz incelemesinin temyiz eden tarafın verdiği temyiz dilekçesi tarihinden itibaren 60 gün içerisinde tamamlanması gereklidir. Bunun mümkün olmaması durumunda bu süre 90 güne kadar uzatılabilir (AHMM, md. 17.5).

III. TEMYİZ ORGANININ KARARI

A. KARAR ALMA USULÜ

Temyiz Organının verebileceği karar türlerinden önce, Yüksek Mahkemenin karara alma usulünden bahsetmekte fayda vardır. Yukarıda da değindiğimiz üzere, Temyiz Organı toplam yedi üyeden oluşur ve bu üyelerden üç tanesi belirli bir temyiz incelemesinde görev alır (TOÇU, md. 6.1). Diğer bir ifadeyle, bir temyiz talebi alındığında, Yüksek Mahkeme kendi içerisinde, o somut talebi karara bağlamak üzere bir daire oluşturur ve karar bu daire tarafından verilir. Bu seçim, Temyiz Organının kendi üyeleri tarafından kur'a usulü ile belirlenen bir rotasyon esasında gerçekleştirilir. Seçimin raslantısal yani kur'a usulü olmasına, belirli bir dâvaya bakacak dairenin

hangi üyelerden oluşacağını önceden anlaşılmasına elvermemesine ve üyelerin vatandaşlık durumları göz önüne alınmaksızın her dâvaya bakmalarına olanak sağlamasına dikkat edilir (TOÇU, md. 6.2).

Seçilen dairenin üç üyesi kendi içlerinden bir başkan seçer (TOÇU, md. 7.1). Başkan genel olarak temyiz sürecinin ve yapılacak duruşmaların idaresinden sorumludur. Kararın yazılması da başkanın sorumluluğundadır (TOÇU, md. 7.2).

Karar alma konusunda tercih edilen, daire üyelerinin oybirliğinin sağlanmasıdır. Oybirliğinin sağlanması için tüm olanaklar denenir. Bunun mümkün olmaması durumunda ise, karar oyçokluğuyla verilir (TOÇU, md. 3.2).

Verilen kararların birbiriyle çelişmesine engel olmak ve önemli usul konularını tartışmak ve üyelerin uzmanlık alanlarındaki bilgi birikimlerinden faydalanmak amacıyla Temyiz Organı üyeleri düzenli olarak kendi aralarında toplanırlar (TOÇU, md. 4.1). Yüksek Mahkeme üyelerinin uyuşmazlıkların çözümü konusundaki gelişmeleri yakından takip etmeleri gereklidir. Bu nedenle, her temyizde sunulan her türlü belgenin bir örneği Temyiz Organının tüm üyelerine gönderilir (TOÇU, md. 4.2).

Dâvaya bakan daire dâva konusunu Temyiz Organının diğer üyeleriyle tartışır ve görüş alışverişinde bulunur. Ancak, bu husus, görevli dairenin kendisine havale edilen temyiz talebini karara bağlamak konusundaki mutlak yetkisini ortadan kaldırmaz (TOÇU, md. 4.3-4.4).

Temyiz Organının müzakereleri gizli yapılır ve karar tarafların gıyabında alınır (AHMM, md. 17.10). Karar anonim olarak yazılır; hangi görüşün hangi üye tarafından ileri sürüldüğü kararda belirtilmez (AHMM, md. 17.11).

B. VERİLEBİLECEK KARAR TÜRLERİ

Temyiz Organı temyizen incelediği panel kararıyla ilgili üç tür karar verebilir: onama, değiştirme ya da bozma (AHMM, md. 17.13). *Onama*, panel kararının temyiz edilen yönlerinin Temyiz Organı tarafından hukuka uygun bulunmasını ifade eder. *Bozma* ise onamanın tersidir, yani panel kararının hukuka aykırı bulunması anlamına gelir. *Değiştirmede* ise, Temyiz Organı panel kararını bozmamakla birlikte, panelin hukukî yorumuna katılmamakta ve kararda değişiklik yapmaktadır.

Temyiz Organının verebileceği karar türleriyle ilgili olarak dikkati çeken husus, Yüksek Mahkemenin bozduğu kararı yeniden görüşülmek üzere kararı veren panele gönderme yetkisinin (*remand*) bulunmamasıdır.

Panellerin verdikleri kararlarda hukuk ekonomisine (*judicial economy*) sıklıkla başvuruyor olmaları hususu da dikkate alındığında, Temyiz Organının kararı geri gönderme yetkisinin bulunmaması hukukî uyuşmazlığın tam olarak çözülememesi sonucunu doğurabilmektedir¹¹⁶.

Bu sorunu gerçek bir panel kararına dayanan bir örnekle açıklamakta fayda bulunmaktadır. *Korea - Certain Paper* dâvasında, dâvacı Endonezya dâvalı Güney

¹¹⁶ Belirtmek gerekir ki, *US – Wool Shirts and Blouses* dâvasındaki kararında Temyiz Organı panellerin yalnızca önlerine gelen uyuşmazlığı çözmek için gerekli olan dâva nedenlerini karara bağlamak durumunda olduklarını belirterek hukuk ekonomisi uygulamasının DTÖ hukukuna uygun olduğunu belirtmiştir (*US – Wool Shirts and Blouses*, WT/DS33/Ab/R and Corr.1, s. 22).

Kore aleyhine, Güney Kore'nin Endonezya menşeli kağıt ürünleriyle ilgili olarak yürüttüğü ve bir dampinge karşı verginin yürürlüğe konulmasıyla sonuçlanan soruşturmayla ilgili birçok dâva nedenini ileri sürmüştür. Bu dâva nedenleri soruşturmanın dampingin tespiti, zararın tespiti ve nedensellik bağının tespiti gibi esasa ilişkin tüm alanlarını kapsamakla kalmamış, usul hukukuyla ilgili alanlara da yayılmıştır.

Dâvaya bakan panel bu dâva nedenlerinin büyük bir kısmını esastan inceleyerek karara bağlamakla birlikte, bazı dâva nedenleri ile ilgili olarak hukuk ekonomisi uygulamıştır. Diğer bir ifadeyle, panel daha önceki dâva nedenleriyle ilgili olarak verdiği kararları göz önüne alarak, bazı dâva nedenlerinin incelenerek karara bağlanmasının dâvanın sonuçlandırılmasına önemli bir katkı sağlamayacağı kanaatine varmıştır.

Bir örnek vermek gerekirse, panel, Güney Kore soruşturma makamının zarar tespitinde DTÖ Anti-damping Anlaşmasına aykırı hareket ettiğine hükmetmiştir¹¹⁷. Panel bu tespitte bulunduktan sonra, dâvacı Endonezya'nın dampingle zarar arasındaki nedensellik bağıyla ilgili dâva nedenini karara bağlamamıştır. Panele göre, nedensellik bağı dampingle zarar arasındaki ilişkiyle ilgili olduğundan ve soruşturma makamının zarar tespitlerinin DTÖ hukukuna aykırı olduğu tespit edilmiş olduğundan, hukuka aykırı bir zarar incelemesine dayanan nedensellik bağı tespitinin DTÖ hukukuna uygun olup olmadığını karara bağlamak gereksizdir¹¹⁸.

¹¹⁷ *Korea – Certain Paper*, WT/DS312/R, para. 7.273.

¹¹⁸ *Korea – Certain Paper*, WT/DS312/R, para. 7.277.

Söz konusu kararın zararın tespitine ilişkin kısmının dâvalı Endonezya tarafından temyiz edildiğini ve Temyiz Organının panelin kararını bozduğunu farz edelim. Bu, Güney Kore soruşturma makamının dâva konusu anti-damping soruşturmasındaki zarar tespitlerinin DTÖ Anti-damping Anlaşmasına uygun olduğu anlamına gelecektir. Bu durumda Temyiz Organı, panel kararını kendi bozma kararı ışığında yeniden değerlendirilmek üzere panele gönderme yetkisine sahip olmadığından, dâva konusu uyuşmazlık tamamen çözüme kavuşturulmamış olacaktır. Çünkü, Güney Kore soruşturma makamının nedensellik bağı ile ilgili tespitine yönelik olarak panel aşamasında Endonezya tarafından ileri sürülmüş olan dâva nedeni hukuk ekonomisi uygulaması nedeniyle karara bağlanmamıştır. Bu hukuk ekonomisi uygulamasının dayanağı olan karar da Temyiz Organı tarafından bozulmuş olduğundan, dâvacı Endonezya aleyhine bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu durumda Endonezya'nın yapabileceği tek şey hukukî uyuşmazlıkların çözümü sürecini yeniden başlatarak nedensellik bağıyla ilgili dâva nedenini ileri sürmek olacaktır. Bu durumun ise özellikle maddî olanakları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır.

Diğer taraftan, Temyiz Organı, panelin karara bağlamayıp hukuk ekonomisi uyguladığı dâva nedeniyle ilgili vakıaları tespit etmiş olması durumunda hukukî incelemeyi tamamlamakta, yani o dâva nedenini karara bağlamaktadır¹¹⁹. Vakıaların panel kararında tespit edilmemiş olması durumunda ise, Temyiz Organının hukukî incelemeyi tamamlaması mümkün değildir¹²⁰; zira Temyiz Organının vakılara ilişkin

¹¹⁹ Örnek olarak bkz. *Australia – Salmon*, WT/DS18/AbP/R, para. 117-118.

¹²⁰ Örnek olarak bkz. *Korea – Dairy*, WT/DS98/AbP/R, para. 92.

tespitte bulunma yetkisi bulunmamaktadır. Bu yetki münhasıran panellere verilmiştir (AHMM, md. 17.6).

Bu konuda son olarak belirtmek gerekir ki, GATT döneminde bazı paneller uyuşmazlığı çözmek için karara bağlanması zorunlu olmayan dâva nedenlerini de karara bağlamak suretiyle oldukça geniş kapsamlı kararlar vemişlerdir. Ancak, AHMM metninde, DTÖ panellerinin de aynı yaklaşımı izlemesi gerektiğine dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır¹²¹.

Kanaatimizce, bu önemli sorunu gidermek amacıyla DTÖ Temyiz Organına bozulan kararı ilgili panele geri gönderme (*remand*) yetkisinin verilmesi¹²² ya da panellerin hukuk ekonomisi uygulamalarına olanak tanınmayarak tüm dâva nedenlerinin karara bağlanmasının zorunlu hale getirilmesi yerinde olacaktır.

C. TEMYİZ ORGANI KARARLARININ KABUL EDİLMESİ

Temyiz Organı kararı DTÖ'nün üç çalışma diline çevrilip, tüm DTÖ üyelerine gönderildikten sonra 30 gün içerisinde AHO tarafından kabul edilir; meğer ki, AHO üyeleri oybirliğiyle kabule karşı çıksın. Panel kararlarının kabulü ile ilgili olarak belirttiğimiz gibi, burada da en azından temyiz neticesinden memnun olan DTÖ üyesi ülke böyle bir oybirliğinin oluşmasını engelleyeceğinden, uygulamada Temyiz Organı kararlarının otomatik olarak kabul edilmekte olduğu görülmektedir.

¹²¹ STEGER/HAINSWORTH, s. 45.

¹²² Nitekim, bazı DTÖ üyesi ülkeler de AHMM'de gerekli değişiklik yapılarak Temyiz Organına bu yetkinin verilmesini teklif etmişlerdir. Bu konuda bkz. VAN DER BORGHT, s. 1242.

Temyiz Organı kararı, uyuşmazlığı karara bağlayan nihaî karardır; bu aşamadan sonra herhangi bir kanun yolu mevcut değildir (AHMM, md. 17.14). Yukarıda da belirttiğimiz üzere¹²³, temyiz edilen panel kararının AHO'da kabulü temyiz sonrasına bırakılmaktadır. Temyiz Organı kararının, panel kararında değişiklik yaptığı durumlarda AHO panel kararının Temyiz Organı kararıyla değiştirilmiş şekilde kabulü yönünde karar vermektedir¹²⁴.

AHMM madde 20'ye göre, panel kurulması tarihinden panel kararının kabul için AHO'da görüşülmesine kadar geçecek sürenin 9 aydan fazla olmaması gereklidir. Panel kararının temyiz edilmiş olması durumunda ise, bu süre 12 ay olarak uygulanacaktır.

Kararın kabulünden sonra icrası aşamasına geçilecektir.

IV. PANEL VE TEMYİZ ORGANI KARARLARININ İCRASI

AHMM'nin ayırdedici özelliklerinden birisi, verilen panel ve Temyiz Organı kararlarının icra edilmesi ve bu suretle hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının bir caydırıcılığa sahip olmasını sağlayacak düzenlemeler içermesidir.

Genel kural, dâvayı kaybeden tarafın panel kararının gereğini hızlı bir şekilde yerine getirmesidir (md. 21.1). Kararın gereğini hemen yerine getirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, dâvayı kaybeden tarafa bu hususta makûl bir sürenin verilmesi mümkündür.

¹²³ Bkz. yuk. s. 44 vd.

¹²⁴ Örnek olarak bkz. 13.1.2003 tarih ve WT/DS213/9 sembol numaralı DTÖ belgesi.

AHMM, dâvayı kaybeden tarafın kendi rızasıyla kararın gereğini yerine getirmemesi durumunda, kazanan tarafa kaybeden tarafa yönelik karşı önlemler almak konusunda yetki verilmesine de olanak sağlamaktadır. Böylelikle, kararın gereğini yerine getirmeyen taraf bir anlamda cezalandırılmış olmaktadır. Ancak, bu tür karşı önlemler alınırken ölçülü hareket edilmesi ve ihlâlin dozunu aşan önlemlere başvurulmaması gerekmektedir.

Bu iki aşama aşağıda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

A. KAYBEDEN TARAFIN KARARIN GEREĞİNİ KENDİLİĞİNDEN YERİNE GETİRMESİ

1. Genel Olarak

Bir panel veya Temyiz Organı dâvalı DTÖ üyesi ülkenin DTÖ yükümlülüklerine aykırı hareket ettiği neticesine vardığında, kararda, söz konusu ülkenin bu uygulamasını DTÖ yükümlülüklerine uygun hale getirilmesi tavsiye edilir. Kararda söz konusu tavsiyelerin hangi yöntemlerle yerine getirilebileceği hususuna da yer verilebilir (md. 19.1)¹²⁵. Panel ya da Temyiz Organı kararı AHO tarafından kabul edildikten sonra, bu kararlarda yer alan tavsiyeler AHO'nun tavsiyeleri haline gelir¹²⁶.

¹²⁵ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşmasında, bu konuda özel bir düzenleme bulunmaktadır. Bu Anlaşmanın 4.7. maddesine göre, dâva konusu önlemin yasak sübvansiyon olduğuna ve anlaşmaya aykırılık teşkil ettiğine karar verilen hallerde panelin ya da Temyiz Organının sübvansiyonu veren DTÖ üyesi devletin bu yasak sübvansiyonu gecikmeksizin geri çekmesini tavsiye etmesi gereklidir. Panelin ayrıca, sübvansiyonun geri çekileceği zaman dilimini de kararında belirtmesi gereklidir.

¹²⁶ Uyuşmazlığı çözenin AHO'nun tavsiyesi olduğu hususu paneller tarafından da dile getirilmiştir. Örnek olarak bkz. panel kararı, *Mexico – Taxes on Soft Drinks*, WT/DS308/R, para. 7.8.

Uygulamada, AHO, bugüne kadar hep ilgili panel ya da Temyiz Organı kararlarında yer verilen tavsiyelerde bulunmuştur¹²⁷.

Kararın kabul edilmesini müteakip 30 gün içerisinde gerçekleştirilen bir AHO toplantısında, dâvayı kaybeden tarafın AHO'nun tavsiyelerinin gereğini yerine getirmek konusundaki iradesini ortaya koyması gereklidir (md. 21.3)¹²⁸.

Dâvayı kaybeden tarafın AHO'nun tavsiyelerini derhal yerine getirmesi mümkün değilse, anılan tarafa bu hususta makûl bir süre tanınır. Makûl sürenin tespitinde şu üç yöntemden birisi uygulanır:

- a) Dâvayı kaybeden ülke tarafından önerilip AHO tarafından onaylanan bir süre; böyle bir onaylama söz konusu olmazsa,
- b) Dâvanın taraflarınca kararın AHO tarafından kabulünü izleyen 45 gün içerisinde üzerinde anlaşılan bir süre; böyle bir anlaşmaya varılamaması halinde ise,
- c) Kararın AHO tarafından kabulünden itibaren 90 gün içerisinde zorunlu tahkimle belirlenecek olan süre.

Konunun tahkime sevk edilmesinden itibaren 10 gün içerisinde tarafların bir hakem üzerinde anlaşamamaları durumunda DTÖ Genel Müdürü, tarafların da görüşlerini alarak, bir hakem atar (md. 21.3, dn. 12). Bu çerçevede hakem olarak bir kişi ya da heyetin atanması mümkündür (md. 21.3, dn. 13). Ancak, uygulamada

¹²⁷ LACARTE/PIEROLA, s. 52.

¹²⁸ Eğer bu 30 günlük süre içerisinde bir AHO toplantısının gerçekleştirilmesi öngörülüyorsa, dâvayı kaybeden tarafın AHO'nun tavsiyelerini yerine getirmek konusundaki açıklamalarını dinlemek amacıyla özel bir AHO toplantısı düzenlenir (md. 21.3, dn.11).

genellikle Temyiz Organı üyelerinden birisi Genel Müdür tarafından hakem olarak atanmaktadır¹²⁹.

Makûl sürenin, zorunlu tahkimle belirlendiği durumlarda, kararı veren hakemin genel olarak, makûl sürenin sona erme tarihinin, kararın AHO tarafından kabulünden itibaren 15 ayı geçmemesine özen göstermesi gereklidir [md. 21.3(c)].

Madde 21.3(c) çerçevesinde tahkime sevk edilen bazı dâvalarda, dâvayı kaybeden tarafın AHO'nun tavsiyelerini hangi şekilde yerine getireceği meselesi de dâva konusu yapılmış, ancak hakemler bu hususun kendi görev alanları içerisinde olmadığına hükmetmişlerdir. Bunun nedeni, madde 21.3(c)'nin hakeme verdiği tek yetkinin AHO tavsiyelerinin uygulanması için verilecek olan makûl sürenin belirlenmesinden ibaret olmasıdır¹³⁰.

Belirtmek gerekir ki, makûl sürenin belirlenmesi konusu her zaman tahkim aşamasına gitmemiş, bazı dâvalarda, taraflar, madde 21.3(b) çerçevesinde aralarında bu süre konusunda anlaşmaya varmışlardır¹³¹.

Madde 21.3(c) ilke olarak, hakemin belirleyeceği makûl sürenin ilgili panel ya da Temyiz Organı kararının AHO tarafından kabulünden itibaren 15 ayı geçmemesi gerektiğini belirttikten sonra, şartlara bağlı olarak bu sürenin daha uzun ya da kısa olabileceğini de hükme bağlamaktadır.

¹²⁹ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 236.

¹³⁰ Örnek olarak bkz. *EC – Hormones*, WT/DS26/15, WT/DS48/13, para. 38; *Australia – Salmon*, WT/DS18/9, para. 35.

¹³¹ Örnek olarak bkz. 7.1.2000 tarih ve DS103/10 sembol numaralı DTÖ belgesi; 17.1.2000 tarih ve DS90/15 sembol numaralı DTÖ belgesi.

Uygulamada, hakemler makûl süreyi belirlerken, icra edilmesi gereken tavsiyenin yerine getirilmesinin ne gibi zorluklar içereceği hususunu dikkate almaktadır. Bu kapsamda, tavsiyenin yerine getirilmesinin bir yasal ya da idarî düzenlemeyi gerektirip gerektirmediği hususu özel önem arz etmektedir. Böyle bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi zaman alacağından, bu hususta ihtiyaç duyulacak süre de doğal olarak daha uzun olacaktır. Gerekli olan düzenlemenin türü de uygulama için ihtiyaç duyulan süreyi etkileyecektir. Örneğin, bir idarî düzenleme için verilecek olan süre normal olarak bir yasal düzenleme için verilecek olan süreden daha kısa olacaktır.

AHO kabul edilmiş olan panel ya da Temyiz Organı kararlarında yer alan tavsiyelerin yerine getirilip getirilmediğini düzenli olarak takip eder. Her DTÖ üyesi ülke kabul edilen bir panel ya da Temyiz Organı kararının icrası meselesini herhangi bir AHO toplantısında gündeme getirebilir. Kararın uygulanması için makûl bir sürenin belirlenmesini izleyen altıncı aydan sonra, kararın icrası konusu her AHO toplantısının gündeminde otomatik olarak yer alır. Bu durum, kararın gereği tamamen yerine getirilene dek devam eder (md. 21.6).

2. Kararın Gereğinin Yerine Getirilmesi Amacıyla Alınan Önlemler Üzerinde Uyuşmazlık Çıkması

Dâvayı kazanan tarafın, kaybeden tarafça kararın yerine getirilmesi için gerekli önlemin alınmadığını ya da alınan önlemin DTÖ anlaşmalarından birine aykırılık teşkil ettiğini iddia etmesi durumunda, bu husus, hukukî uyuşmazlıkların halli mekanizması çerçevesinde karara bağlanır. Bu tür uyuşmazlıklar, mümkün olduğu ölçüde ilk dâvaya bakan panele havale edilir. Uyuşmazlık kendisine bu şekilde havale edilen panelin

havale tarihinden itibaren 90 gün içerisinde kararını vermesi gereklidir. Bu süre içerisinde karara varamayan panel, gecikmenin sebeplerini ve ihtiyaç duyduğu ek süre miktarını AHO'ya bildirmek kaydıyla, kararını 90 günden sonra da verebilir (md. 21.5).

Madde 21.5 çerçevesinde kurulan panellerin ara kararı vermelerinin gerekip gerekmediği konusunda AHMM'da açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu panellere verilen sürenin kısalığı nedeniyle bu çerçevede kurulan ilk panel olan *EC – Bananas III* paneli, ara kararı vermeden doğrudan doğruya nihaî karara gitmiştir. Ancak, sonraki panellerin hepsi, nihaî karardan önce bir ara kararı vererek taraflara görüşlerini bildirme hakkını tanımışlardır¹³².

Madde 21.5 çerçevesinde kurulan panellerin çalışma alanları konusu bazı dâvalarda görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Temyiz Organına göre, madde 21.5 çerçevesinde görülen dâva kural olarak ilk dâvaya konu olan önlemle ilgili değildir. Burada söz konusu olan, daha önce verilmiş karar çerçevesinde, AHO'nun yaptığı tavsiyeyi yerine getirmek amacıyla alınan önlemin DTÖ kurallarına uygunluğu meselesidir. Dolayısıyla, bu DTÖ kurallarını inceleyen madde 21.5 paneli, ilk dâvaya konu olan önlemden bağımsız bir inceleme yaparak kararını verecektir¹³³.

Madde 21.5 panellerinin karşılaştıkları bir diğer sorun, dâvayı kaybeden ülke tarafından AHO'nun tavsiyelerini yerine getirmek amacıyla alınan önlemlerin tespit edilmesidir. Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse, A ülkesinin DTÖ kurallarına göre yasak olan bir ihracat sübvansiyonu yoluyla otomobil üreticilerini desteklediğini

¹³² Örnek olarak bkz. panel kararı, *Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US)*, WT/DS132/RW, para. 5.1. vd.; panel kararı, *Japan – Apples (Article 21.5 – US)*, WT/DS245/RW, para. 7.1.

¹³³ *Canada – Aircraft (Article 21.5 – Brazil)*, WT/DS70/Ab/RW, para. 41.

ve B ülkesinin bu konuda açtığı dâvaya bakan panelin bu sübvansiyonu DTÖ kurallarına aykırı bulduğunu farz edelim. A ülkesi AHO'nun dâva konusu ihracat sübvansiyonunun kaldırılması tavsiyesi doğrultusunda, bahse konu sübvansiyonu bir tebliğle kaldırmış olsun. B ülkesi bu tebliğin AHO'nun tavsiyesini tam anlamıyla yerine getirmediğini iddia ederek madde 21.5 çerçevesinde bir panel kurulmasını talep ederse, bu panelin görevi göreceli olarak kolay olacaktır. Çünkü, panelin incelemesi A ülkesinin çıkardığı tebliğin incelenmesi ve AHO'nun tavsiyesiyle karşılaştırılmasından ibaret olacaktır. Ancak, A ülkesinin bahse konu tebliğin yanı sıra başka bir tebliğle yine otomotiv sektörü için farklı bir sübvansiyon vermeye başladığını farz edelim. Bu durumda, madde 21.5 çerçevesinde kurulan panelin bu ikinci tebliğ hükümlerini de inceleyip inceleyemeyeceği sorunu gündeme gelmektedir.

Bu sorun *Australia - Salmon (Article 21.5 - Canada)* ve *Australia – Automotive Leather II (Article 21.5 - US)* dâvalarında gündeme gelmiş ve her iki panel de AHO tavsiyesini yerine getirmek üzere alınan önlemlerin neler olduğunun tespitinin dâvayı kaybeden tarafın inhisarında olamayacağına karar vermiştir. Panellere göre, madde 21.5 çerçevesinde kurulan panel, AHO tavsiyesinin yerine getirilmesiyle doğrudan doğruya ilgili olmamakla birlikte, onunla bağlantılı olan önlemlerin DTÖ kurallarına uygunluğunu inceleme yetkisine de sahiptir¹³⁴.

Kanaatimizce, panelin yaptığı incelemede dikkat etmesi gereken husus, hangi önlemin kararın gereğini yerine getirmek üzere alınan önlemle bağlantılı olduğunun tespitidir. Bu tespitin doğru yapılmaması halinde, dâva konusu önlemle bağlantılı olmayan bir önlem, normal bir dâvaya konu edilmesi gerekirken, madde 21.5

¹³⁴ *Australia – Salmon (Article 21.5 – Canada)*, WT/DS18/RW, para. 7.10; *Australia – Automotive Leather II (Article 21.5 – US)*, WT/DS126/RW and Corr.1, para. 6.5.

çerçevesinde görülen ve tek amacı daha evvel verilen bir kararın gereğinin yerine getirilip getirilmediğini tespit etmek olan özel sürece konu olacaktır.

B. KARARIN GEREĞİNİN YERİNE GETİRİLMEMESİNİN HUKUKÎ SONUÇLARI

Dâvayı kaybeden tarafın kendisine verilen makûl süre içerisinde AHO'nun tavsiyelerini yerine getirmemesi durumunda iki olasılıktan birisi gündeme gelecektir. Buna göre, öncelikle taraflar bir tazminat üzerinde anlaşmaya çalışacaktır. Bu konuda bir anlaşma sağlanamazsa, dâvayı kazanan taraf, AHO tarafından, kaybeden tarafa karşı bazı tarife tavizlerini ya da DTÖ hukukundan kaynaklanan diğer yükümlülüklerini yerine getirmemek konusunda yetkilendirilebilecektir. AHMM'de bu müessese "tarife tavizlerinin ya da DTÖ hukukundan kaynaklanan diğer yükümlülüklerin askıya alınması" olarak tanımlanmış olmakla birlikte, anlatım kolaylığı açısından, "misilleme" (*retaliation*) sözcüğünü kullanmak uygun olacaktır. Nitekim, uygulamada da bu müessese misilleme olarak adlandırılmaktadır.

Ancak, AHMM'in açık tercihi, AHO'nun dâva neticesinde verdiği tavsiyelerin dâvayı kaybeden tarafça yerine getirilmesi olup, tazminat ya da misilleme, ancak bu tavsiyelerin yerine getirileceği ana kadar geçerli olacak geçici mahiyette önlemlerdir (md. 22.1 ve 22.8).

1. Tarafların Tazminat Üzerinde Anlaşmaları

Kendisine verilen makûl süre içerisinde AHO'nun tavsiyelerini yerine getirmeyen dâvalı tarafın, bu sürenin bitimini müteakip bir tazminat üzerinde

anlaşmak amacıyla kazanan tarafla danışmalara girmesi gerekmektedir. Bu danışmalardan 20 gün içerisinde netice alınamaması durumunda, kazanan tarafın misilleme konusunda AHO tarafından yetkilendirmesini talep etme hakkı doğar. Bu konu aşağıda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

AHMM tarafların üzerinde anlaşacakları tazminatla ilgili bazı düzenlemeler de içermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, üzerinde anlaşmaya varılan tazminatın DTÖ hukukuna uygun olması gereklidir. Diğer bir ifadeyle, taraflar AHMM'nin uygulanma alanına giren DTÖ anlaşmalarından herhangi birisine aykırılık içeren bir tazminat üzerinde anlaşamazlar (md. 22.1). Örneğin, DTÖ Korunma Önlemleri Anlaşmasının 11.1(b) maddesinde gönüllü ihracat kısıtlamaları yasaklanmıştır. Buna göre, iki DTÖ üyesi ülke birbirleri arasında belirli bir ürünün ticaretini miktar yönünden sınırlayacak bir anlaşmaya girişemezler. Bu durumda, belirli bir dâvanın tarafları da, dâva neticesinde AHO'nun verdiği tavsiyeyi kendisine verilen makûl süre içerisinde yerine getirmeyen dâvalı tarafın dâvacı tarafa yapacağı televizyon ihracatını beş yıl süreyle belirli bir sayının üzerine çıkarmama taahhüdünü içeren bir tazminat üzerinde anlaşamazlar. Zira, bu tazminat DTÖ hukukuna aykırılık teşkil edecektir.

Uygulamada tazminat genellikle belirli bir ürün ithalatında uygulanan gümrük vergisinin mevcut orandan aşağı indirilmesi şeklini almaktadır. Misillemenin aksine, tazminat ticareti olumlu yönde etkileyecek bir önlem olduğundan, misilleme yerine tazminat yoluna gidilmesi uluslararası ticaret açısından tercih sebebidir. Ancak, hem dâvacı, hem de dâvalı taraf açısından birtakım sakıncalar içermesi

nedeniyle, uygulamada dâvanın taraflarının tazminat üzerinde anlaşmaları nadir rastlanan bir durum teşkil etmektedir¹³⁵.

Konuyu bir örnekle açıklamakta fayda vardır. A ülkesinin, demir-çelik sektörüne verdiği ihracat sübvansiyonu nedeniyle B ülkesini dâva ettiğini ve DTÖ panelinin ve/veya Temyiz Organının söz konusu sübvansiyonları DTÖ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşmasının ilgili maddelerine aykırı bulduğunu farz edelim. Dâvayı kaybeden B ülkesinin kendisine tanınan makûl süre içerisinde AHO'nun verdiği tavsiyeyi yerine getirmediğini ve tarafların B ülkesinin televizyon ithalatındaki gümrük vergisinin yarı yarıya indirmesi şeklinde bir tazminat üzerinde anlaştıklarını düşünelim. Böyle bir tazminat, A ülkesinin DTÖ'de açtığı dâvadan beklediği amaca ulaşamaması sonucunu doğuracaktır. Çünkü, A ülkesinin amacı, kendi ülkesindeki demir-çelik üreticilerinin B ülkesinin verdiği ihracat sübvansiyonundan gördüğü zararı gidermekti. Oysa, tarafların üzerinde anlaştığı tazminat demir-çelik sektörünün değil, televizyon sektörünün menfaatlerine hizmet edecektir. Konuya, dâvalı B ülkesi açısından bakıldığında ise, demir-çelik sektörünün aldığı DTÖ hukukuna aykırı sübvansiyonlar nedeniyle konuyla hiç ilgisi olmayan televizyon üreticileri zarar görecektir. Zira, bu dâva nedeniyle B ülkesine televizyon ihracatı kolaylaşmış olacaktır.

Aşağıda değindiğimiz üzere, misilleme aşamasında da aynı sakıncalar gündeme gelmektedir. Kanaatimizce AHMM'nin tazminat ve misillemenin geçici önlemler olduğunu belirtmesi ve AHO'nun panel veya Temyiz Organı kararına

¹³⁵ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 266.

dayanarak verdiği tavsiyelerin yerine getirilmesini esas amaç olarak ortaya koyması bu nedene dayanmaktadır.

Tazminat konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus “en çok gözetilen ulus” kaydı çerçevesinde diğer DTÖ üyesi ülkelerin de tazminattan faydalanıp faydalanamayacağı meselesidir. Tazminatın iki DTÖ üyesi ülke arasındaki dâvanın neticesi olarak gündeme geldiği dikkate alındığında, ilk bakışta diğer DTÖ üyelerinin bundan yararlanmaması gerektiği fikri ileri sürülebilir. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz üzere, AHMM madde 22.1 tarafların AHMM’nin uygulanma alanına giren DTÖ anlaşmalarından herhangi birisine aykırılık içeren bir tazminat üzerinde anlaşamayacakları hükmünü içermektedir. AHMM’nin uygulanma alanında bulunup DTÖ hukukunun temel ilkelerinden olan “en çok gözetilen ulus” kaydını içeren GATT 1994’ün I. maddesi, bir DTÖ üyesinin bir başka üyeyle olan ticareti çerçevesinde uyguladığı bir ticarî tavizin, aynı şekilde diğer tüm DTÖ üyelerine de uygulanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, tüm DTÖ üyelerine uygulanmayan bir tazminat GATT 1994’ün 1. maddesine aykırılık teşkil edecektir¹³⁶.

2. Dâvacı Tarafın Misilleme Yoluna Başvurması

Yukarıda belirttiğimiz üzere, dâvanın taraflarının dâvalıya tanınan makûl süre içerisinde bir tazminat üzerinde anlaşamamaları durumunda, dâvacı tarafın dâvalıya karşı misillemede bulunma konusunda AHO’nun yetkilendirmesini talep etme hakkı doğar (md. 22.2). Diğer bir ifadeyle, AHO’nun yetkilendirmesi olmaksızın dâvacı tarafın kendi belirleyeceği şekilde bir misillemede bulunması mümkün değildir.

¹³⁶ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 265.

Dâvacı tarafın talebi üzerine AHO, dâvalıya tanınan makûl sürenin bitimini izleyen 30 gün içerisinde misilleme konusunda dâvacıyı yetkilendirir; meğer ki, AHO üyeleri oybirliğiyle misilleme talebinin onaylanmaması yönünde karar versin (md. 22.6). Burada da, en azından dâvacı taraf, böyle bir oybirliğinin oluşmasını engelleyeceğinden, misilleme talebinin otomatik olarak kabul edileceği görülmektedir.

Misilleme, genellikle dâvalı ülkeden yapılan belirli ürün ya da ürünlerin ithalatında uygulanan gümrük vergisinin arttırılması şeklinde olur. Ancak, tazminatın aksine, misillemenin “en çok gözetilen ulus” kaydı çerçevesinde, diğer DTÖ üyesi ülkeleri de etkileyecek şekilde uygulanması mümkün değildir. Çünkü, GATT 1994’ün bu kaydı içeren 1. maddesi bir DTÖ üyesi ülkeye verilen ticarî tavizlerin diğer üyeleri de kapsayacak şekilde uygulanmasını gerektirir. Oysa, misillemeye söz konusu olan bir ticarî taviz verilmesi değil, verilen tavizin askıya alınmasıdır. O nedenle, misilleme, yalnızca dâvayı kaybeden ve AHO’nun bu konudaki tavsiyelerini uygulamayan ülkeye karşı uygulanabilir¹³⁷.

AHMM madde 22.3’ e göre, misillemeye bulunan ülkenin belirli ilkelere uyması gerekmektedir. Buna göre, misillemeye bulunan ülkenin misilleme olarak askıya alacağı DTÖ tavizini belirlerken aşağıdaki öncelik sırasını takip etmesi gereklidir:

- a) Genel kural olarak, dâvacı tarafın dâva konusu olan sektöre ilişkin bir tavizini askıya alması gereklidir,

¹³⁷ PALMETER/MAVROIDIS, Dispute Settlement, s. 265.

- b) Dâvacı tarafın bunun pratik olmayacağı kanaatinde olması durumunda, aynı DTÖ anlaşması kapsamında ve fakat dâva konusu sektörden farklı bir sektöre ilişkin DTÖ tavizi askıya alınabilir,
- c) Dâvacı tarafın bunun da pratik olmayacağı kanaatinde olması ve şartların da bu tercihi teyit etmesi durumunda ise, dâva konusu olandan farklı bir DTÖ anlaşması kapsamındaki bir sektöre ilişkin bir DTÖ tavizi askıya alınabilir¹³⁸.

Buradan, dâvacının misilleme konusunda yetkilendirilmek üzere AHO'dan talepte bulunurken, misillemeye konu olacak DTÖ anlaşması ve sektörünü de belirtmesi gerektiği anlaşılmaktadır¹³⁹. Sıraladığımız bu ilkelerin uygulanmasında dâvacı tarafın şu faktörleri dikkate alması gereklidir:

- i) DTÖ panelinin ya da Temyiz Organının bir hukuka aykırılık tespit ettiği sektördeki ticaretin miktarı ve bunun dâvacı taraf için taşıdığı önem,
- ii) Tespit edilen hukuka aykırılığın ve önerilen misillemenin beraberinde getireceği geniş kapsamlı ekonomik etkiler.

Dâvacı tarafın yukarıda (a) şıkkında belirtilen kuraldan saparak (b) ya da (c)'de yer alan istisnalardan birine başvurması durumunda, bunun nedenlerini AHO'ya ve misillemeye konu olan sektörlerle ilgili DTÖ organlarına açıklaması gereklidir [md. 22.3(e)].

Misillemeye konu olacak olan tavizlerin dâvada tespit edilen hukuka aykırılıkla orantılı olması gereklidir (md. 22.4). Dâva konusu olan DTÖ Anlaşmasının

¹³⁸ Burada irdelediğimiz öncelik sıralaması açısından “sektör” ve “anlaşma” kavramlarının neyi ifade ettiği AHMM'nin 22.3(f) ve (g) maddelerinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

¹³⁹ Hakem kararı, *EC – Hormones (Article 22.6 – EC)*, WT/DS48/ARB (Canada), WT/DS26/ARB (US), para. 16.

misillemeyi yasaklaması durumunda, AHO dâvacı tarafı misilleme konusunda yetkilendiremez (md. 22.5).

Dâvalı tarafın dâvacının önerdiği misillemenin düzeyine itiraz etmesi ya da misilleme kararı verilirken madde 22.3'te yer alan ve yukarıda değindiğimiz öncelik sıralamasına uyulmadığını ileri sürmesi durumunda, bu uyuşmazlık hakem vasıtasıyla çözülür. Bu tahkim, ya dâvaya bakan ilk panelin üyelerinden oluşacak bir heyet yoluyla ya da DTÖ Genel Müdürü tarafından tayin edilecek tek bir hakem tarafından gerçekleştirilir ve makûl sürenin dolmasından itibaren 60 gün¹⁴⁰ içerisinde tamamlanır (md. 22.6).

Bu kapsamdaki tahkimde tahkim heyeti ya da hakem, misilleme kapsamında askıya alınacak olan DTÖ tavizlerinin niteliğini incelemeyiz; yalnızca bunların dâvada tespit edilen hukuka aykırılıkla orantılı olup olmadığını karara bağlar. Eğer, yukarıda irdelediğimiz sıralamaya uyulmadığı iddiası da varit olduysa, hakem ya da tahkim heyeti bu iddiayı da inceleyerek karara bağlar. Bu durumda, söz konusu öncelik sıralamasının ihlâl edildiğine karar verilirse, dâvacı tarafın bu karara uygun olarak misillemesini madde 22.3'te yer alan sıralamaya uygun olarak yeniden şekillendirmesi gerekir. Tahkim heyeti ya da hakem dâva konusu edilen misillemenin ilgili anlaşma çerçevesinde caiz olup olmadığı hususunu da inceleyerek karara bağlayabilir (md. 22.7).

¹⁴⁰ Yukarıda da (s. 65 vd.) belirttiğimiz üzere, madde 21.5'e göre, dâvalı tarafın aldığı önlemlerin kararın gereğini yerine getirmediğini iddia eden dâvacı tarafın talebi üzerine bu husus bir panele, tercihan ilk dâvaya bakan panele havale edilir ve bu panelin kararını dâvanın kendisine havale tarihinden itibaren 90 gün içerisinde vermesi gereklidir. Bu 90 günlük süre çoğu zaman makûl sürenin bitimini izleyen 90 gün olacak ve bu durumda madde 22.6 çerçevesinde kurulan tahkim heyeti ya da dâva kendisine sevk edilen hakem, kararını makûl sürenin bitiminden itibaren 60 gün içerisinde veremeyecektir. Bu nedenle, uygulamada bu 60 günlük süre aşılmış ve bazı hakemlerin kararlarını vermeleri bir yıldan dahi fazla sürmüştür.

Bu kapsamda verilecek olan tahkim kararı kesin hüküm niteliğindedir. Dolayısıyla, anılan karar kendisine bildirilen AHO bu kararı göz önüne alarak dâvacının misilleme talebini karara bağlar. Talep, hakem kararına uygunsa, misillemeye izin verilir (md. 22.7). Tahkimin devamı esnasında misilleme yoluna gidilemez (md. 22.6).

AHMM'ye göre, misilleme geçici bir önlemdir ve ancak esas dâvada DTÖ hukukuna aykırılığı tespit edilen önlemin yürürlükten kaldırılması, dâvalı tarafın hukuka aykırılığı giderecek başka önlemler alması ya da iki tarafın uyuşmazlığın giderilmesi hususunda kendi aralarında bir anlaşmaya varmalarına kadar yürürlükte kalabilir. Ayrıca, bu zaman zarfında AHO misilleme aşamasına ulaşmış olan tavsiyelerinin yerine getirilip getirilmediğini madde 21.6 çerçevesinde takip etmeye devam eder (md. 22.8).

DTÖ panel ve Temyiz Organı kararlarının icrasına dair düzenlemeler sistemi büyük ölçüde hukukî yönden bağlayıcı ve öngörülebilir hale getirmiş olmakla birlikte, icra sürecindeki sürelerin uzunluğu önemli bir sorun teşkil etmektedir. Şöyle ki, panel ve temyiz aşamalarının ardından dâvayı kaybeden ülkeye bir de 15 aylık bir makûl sürenin verilmesi durumunda, uyuşmazlığın tam bir çözüme kavuşması 3 yıl kadar sürebilmektedir. Hatta bazı dâvalarda, icra konusunda makûl süre bittikten sonra dahi sonuç alınamadığından, neticeye varılması daha da uzun zaman almaktadır. Bu nedenle, önümüzdeki dönemde AHMM metninde değişikliğe gidilmesi durumunda, bu hususun göz önüne alınmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

C. DTÖ PANEL VE TEMYİZ ORGANI KARARLARININ BAĞLAYICI ETKİSİ

AHMM çerçevesinde görülen dâvalarda verilen panel ve Temyiz Organi kararlarının icrası meselesini inceledikten sonra, son olarak, söz konusu kararların ilgili oldukları dâvanın tarafları dışında tüm DTÖ üyeleri için genel bir bağlayıcılıklarının bulunup bulunmadığı konusuna da değinmek gereklidir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, AHMM'de bu konuyla ilgili açık bir düzenleme yer almamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere¹⁴¹, AHMM'nin 3.2. maddesinde, burada düzenlenen hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasıyla güdülen amacın, DTÖ anlaşmalarının uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kuralları çerçevesinde yorumlanması olduğu belirtilmektedir. Madde 19.2'ye göre ise, panel ve Temyiz Organi kararları DTÖ üyesi ülkelerin DTÖ anlaşmaları çerçevesinde sahip oldukları hak ve yükümlülükleri arttırıp azaltamaz¹⁴². Buradan, panel ve Temyiz Organi kararlarının dâvaya taraf olan DTÖ üyesi ülkeler dışında genel bir bağlayıcılıklarının bulunmadığı sonucu çıkarılabilir.

Ancak, konuyla ilgili Temyiz Organi kararlarını incelemekte de fayda bulunmaktadır. Bu konu ilk olarak *Japan – Alcoholic Beverages II* dâvasında gündeme gelmiş ve Yüksek Mahkeme kabul edilmiş olan panel kararlarının GATT kurallar bütününe (*acquis*) önemli bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir¹⁴³.

¹⁴¹ Bkz. yuk. s. 10 vd.

¹⁴² Bu husus madde 3.2'de de AHO'nun vereceği kararlar açısından teyit edilmiştir.

¹⁴³ Bu dâvada verilen karar bir GATT paneli raporuyla ilgili olmakla birlikte, Temyiz Organi verdiği kararda, aynı ilkenin DTÖ dönemi açısından da geçerli olduğunu açıkça belirtmiştir. Bkz. *Japan – Alcoholic Beverages II*, WT/DS8/AbP/R, WT/DS10/AbP/R, WT/DS11/AbP/R, s. 14.

Temyiz Organına göre bu kararlar, DTÖ üyeleri arasında haklı beklentiler yaratmaktadır. Bu nedenle, DTÖ panelleri, gördükleri dâvalarda ileri sürülen dâva nedenleriyle ilgili olarak daha önceden aynı konuda verilmiş ve kabul edilmiş olan panel kararlarını dikkate almak durumundadır. Hattâ Temyiz Organına göre, kabul edilmemiş panel kararlarının GATT veya DTÖ sistemi içerisinde herhangi bir yerleri olmamakla birlikte, bunlara dahi belirli bir ağırlık verilerek içeriklerinden yararlanmak mümkündür¹⁴⁴. Ancak, bu yorum tarzı, söz konusu kararların ilgili oldukları dâvanın tarafları dışında genel olarak DTÖ üyeleri için bağlayıcı oldukları anlamına da gelmemektedir¹⁴⁵.

Konu, bilâhare *US – Shrimp (Article 21.5 – Malaysia)* dâvasında da gündeme gelmiş ve Temyiz Organı, *Japan – Alcoholic Beverages II* dâvasında AHO tarafından kabul edilmiş olan panel kararlarıyla ilgili olarak belirtilen görüşlerin Temyiz Organı kararları için de geçerli olduğunun altını çizmiştir¹⁴⁶.

Söz konusu Temyiz Organı kararlarından, panel ve Temyiz Organı kararlarının doğrudan bir bağlayıcılığa sahip olmamakla birlikte, yeni dâvaları gören paneller tarafından dikkate alınmaları gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır¹⁴⁷. Dolayısıyla, görülmekte olan bir dâvada panelin eski kararı dikkate almaması

¹⁴⁴ *Japan – Alcoholic Beverages II*, WT/DS8/AbP/R, WT/DS10/AbP/R, WT/DS11/AbP/R, s. 14-15.

¹⁴⁵ *Japan – Alcoholic Beverages II*, WT/DS8/AbP/R, WT/DS10/AbP/R, WT/DS11/AbP/R, s. 14.

Buna rağmen, bazı yazarlar, DTÖ yargı kararlarının hazırlanmasında eski tarihli kararlara verilen önemin derecesinden bu kararların adeta bağlayıcı olarak algılandığı izleniminin oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Örnek olarak bkz. STEINBERG, s. 254.

¹⁴⁶ *US – Shrimp (Article 21.5 – Malaysia)*, WT/DS58/AbP/RW, para. 108-109.

¹⁴⁷ *Roberts'e* göre, eski tarihli kararlara verilen önem DTÖ hukuku açısından *de facto* bir içtihat oluşturmuştur (s. 535).

gerektiğini iddia eden tarafın bunun nedenini açıklaması gerekir. Aksi halde, panel, kararını verirken eski tarihli kararı esas alabilecektir¹⁴⁸.

Eski tarihli yargı kararlarının önemi konusunda yukarıda değindiğimiz Temyiz Organı kararları ışığında bazı yazarlar eski kararların anlaşma metinlerinden sonra DTÖ hukukunun en önemli kaynağını teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir¹⁴⁹.

Uygulamada da önlerine gelen dâvaları gören DTÖ panellerinin ve Temyiz Organının aynı konularda daha önceden verilmiş olan kararlara sıklıkla atıfta bulundukları ve bunlardan yararlandıkları görülmektedir. Bu tür atıflara hemen hemen her kararda rastlanmaktadır¹⁵⁰. Ayrıca dâvaların tarafları da kendi görüşlerini savunurken eski kararlardan yararlanmaktadır¹⁵¹.

Kanaatimizce, DTÖ panelinin daha evvel aynı hukukî sorunla ilgili olarak verilen panel veya Temyiz Organı kararlarını dikkate alması, DTÖ hukukunun gelişimi açısından sağlıklı bir uygulamadır. Ancak, yukarıda belirttiğimiz üzere, bunu gerektiren bir yazılı kuralın bulunmadığı, panelistlerin de *ad hoc* yöntemle seçildikleri ve DTÖ hukuku uzmanlarından oluşmalarının gerekmediği göz önüne alındığında, eski tarihli kararlara verilen ağırlığın makûl düzeyde tutulması

¹⁴⁸ PALMETER/MAVROIDIS, "The WTO Legal System: Sources of Law", AJIL, Vol. 92, s. 402.

¹⁴⁹ PALMETER/MAVROIDIS, WTO Legal System, s. 400.

¹⁵⁰ Örnek olarak bkz. panel kararı, *Canada – Patent Term*, WT/DS170/R, para. 6.9; Temyiz Organı kararı, *US – Cotton Yarn*, WT/DS192/AbP/R, para. 91.

¹⁵¹ Örnek olarak bkz. panel kararı, *Chile – Price Band System*, WT/DS207/R, para. 4.13.

gereklidir. Aksi halde, kendini eski kararlarla bağlı hissedenden panel, dâva konusu olan DTÖ anlaşmasını doğru bulduğu şekilde yorumlamak hakkında yoksun bırakılmış olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE HUKUKİ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ VE TÜRKİYE

I. KONUNUN TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ

GATT 1947'ye taraf olan Türkiye, Uruguay Turu sonunda kaleme alınmış olan Nihâî Senedi imzalamak suretiyle, DTÖ Kuruluş Anlaşması ve anılan anlaşmanın ekinde yer alan çok taraflı DTÖ anlaşmalarının tümünün tarafı durumuna girmiştir¹⁵². Çalışmamızın konusunu teşkil eden AHMM ve GATT 1994 de bu kapsamda yer almaktadır.

Uluslararası anlaşmaların Türk hukukundaki statüsü konusu Anayasa'nın 90. maddesinde hükme bağlanmıştır. Anılan maddenin son fıkrası şu düzenlemeyi içermektedir:

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz..."

Görüldüğü üzere, söz konusu düzenleme, usulüne göre yürürlüğe girmiş olan uluslararası anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından çıkarılan kanunlar gibi sayılacağını belirtmektedir.

¹⁵² *Tek taahhüt ilkesi* konusundaki açıklamalarımız için bkz. s. 1 vd.

26.1.1995 tarih ve 4067 sayılı Kanunla¹⁵³ onaylanmaları uygun bulunan Nihâf Senet ve ekindeki DTÖ anlaşmaları, 3.2.1995 tarih ve 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı¹⁵⁴ ile onaylanarak Türk hukuku içerisindeki yerlerini almıştır. Dolayısıyla, usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmuş olan uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu hükmünü içeren Anayasamızın 90. maddesi gereğince, AHMM ile GATT 1994 Türk hukuku açısından kanun hükmündedir.

Anayasanın yukarıda zikrettiğimiz 90. maddesinde, usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulan uluslararası anlaşmalara karşı Anayasaya aykırılık nedeniyle Anayasa Mahkemesinde dâva açılmayacağı da hükme bağlanmaktadır. Bu düzenleme nedeniyle, öğretide bazı yazarlar usulüne göre yürürlüğe konulmuş olan anlaşmaların normlar hiyerarşisi açısından Türk kanunlarından daha üstün olduklarını ileri sürmüşlerdir¹⁵⁵. Karşı görüşü ileri süren yazarlara göre ise, bu iki grup arasında herhangi bir hiyerarşik ilişki yoktur¹⁵⁶. Bu sonunculara göre, bir uluslararası anlaşmayla Türk kanunu arasındaki öncelik ilişkisinin, iki Türk kanunu arasındaki öncelik ilişkisini belirleyen kurallar çerçevesinde tespit edilmesi gerekir.

Ancak, Türk hukukunda DTÖ'deki hukukî uyumsuzlukların çözümü konusunda AHMM dışında herhangi bir düzenleme bulunmadığından, söz konusu normlar hiyerarşisi meselesi çalışmamız açısından pratik bir önem taşımamaktadır.

¹⁵³ 29.1.1995 tarih ve 22186 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹⁵⁴ 25.2.1995 tarih ve 22213 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹⁵⁵ Bkz. GÖZÜBÜYÜK, A. Ş./TAN, T., İdare Hukuku, C.1, B. 2, Ankara 2001, s. 78.

¹⁵⁶ ÖZBUDUN, E., Türk Anayasa Hukuku, B. 7, Ankara 2003, s. 212; PAZARCI, H., Uluslararası Hukuk Dersleri, C. I, B. 9, Ankara, 2001, s. 32; GÖZLER, K., Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000, s. 451-452.

II. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜNDE TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU DÂVALAR

A. GENEL OLARAK

Türkiye, DTÖ'de bugüne kadar iki dâvaya taraf olmuştur¹⁵⁷. Bunlardan ilki, Türkiye'nin Avrupa Toplulukları (AT) ile olan gümrük birliği yükümlülükleri çerçevesinde bazı tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında yürürlüğe koyduğu miktar kısıtlamalarının (kota) DTÖ hukukuna aykırılığı iddiasıyla Hindistan tarafından Türkiye aleyhine açılan dâvadır. Dâvaya bakan panel Türkiye'nin DTÖ yükümlülüklerine aykırı davrandığına hükmetmiştir. Karar Türkiye tarafından temyiz edilmiş, ancak Temyiz Organı da söz konusu kararı onamıştır.

İkinci dâva, Türkiye menşeli demir-çelik ürünleri ithalatında dampinge karşı vergi uygulayan Mısır'a karşı Türkiye'nin açtığı dâvadır. Bu dâvada, Türkiye, Mısır'a karşı yirmi dâva nedeni ileri sürmüş, panel bunlardan iki tanesini kabul etmiş, birisinin kendi çalışma alanı içinde olmadığına hükmetmiş, bir diğeri hakkında hukuk ekonomisi uygulamış ve diğer dâva nedenlerini de reddetmiştir. Taraflardan herhangi birisi söz konusu panel kararını temyiz etmemiştir.

¹⁵⁷ Burada değindiğimiz iki dâva dışında, Türkiye sekiz kez DTÖ'de hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizması içinde rol almıştır. Bu uyuşmazlıklar şunlardır: 1) *DS237- Turkey – Certain Import Procedures for Fresh Fruit* (dâvacı Ekvator), 2) *DS288- South Africa– Definitive Anti-dumping Measures on Blanketing from Turkey* (dâvacı Türkiye), 3) *DS29- Turkey- Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products* (dâvacı Hong Kong), 4) *DS43- Turkey- Taxation of Foreign Film Revenues* (dâvacı ABD), 5) *DS47- Turkey- Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products* (dâvacı Tayland), 6) *DS208- Turkey - Anti-dumping Duty on Steel and Iron Pipe Fittings* (dâvacı Brezilya), 7) *DS256- Turkey– Import Ban on Pet Food from Hungary* (dâvacı Macaristan), 8) *DS334- Turkey– Measures Affecting the Importation of Rice* (dâvacı ABD). Bu uyuşmazlıklardan ilk yedisi danışmalar aşamasında çözülmüş olup, sonuncusunda, taraflar uyuşmazlığı danışmalar aşamasında çözemediklerinden, ABD AHO'dan bir panel kurulmasını talep etmiştir. Bzk. DS334/4 sembol numaralı DTÖ belgesi.

B. *TURKEY – TEXTILES* DÂVASI

1. Danışmalar Aşaması

Turkey – Textiles dâvası, Türkiye'nin AT ile oluşturduğu gümrük birliği çerçevesinde üstlendiği ve bazı tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında uygulamaya koyduğu miktar kısıtlamalarının DTÖ hukukuna aykırılığı iddiasıyla Hindistan tarafından açılmıştır.

Hindistan, 21 Mart 1996 tarihinde Türkiye ile danışmalarda bulunmayı talep etmiştir¹⁵⁸. 18 Nisan 1996 tarihinde gerçekleştirilmesi öngörülen danışmalara Türkiye katılmamış, bunun üzerine Hindistan 2 Şubat 1998 tarihinde AHO'dan uyuşmazlığı karara bağlamak üzere bir panelin kurulmasını talep etmiştir¹⁵⁹. Panel kurulması talebinde, Hindistan Türkiye'nin uygulamaya koyduğu önlemlerin GATT 1994'ün XI ve XIII. maddeleriyle, DTÖ Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşmasının (THGA) 2. maddesine aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür.

Tarafların anlaştığı üç isimden oluşan panel 11 Haziran 1998 tarihinde kurulmuştur¹⁶⁰.

2. Panel Aşaması

Panel esasa ilişkin kararından önce, Türkiye'nin ileri sürdüğü dört usul itirazını inceleyerek karara bağlamıştır. Türkiye, ilk olarak Hindistan'ın panel

¹⁵⁸ Bkz. 25.3.1996 tarih ve WT/DS34/1-G/L/69 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁵⁹ Bkz. 2.2.1998 tarih ve WT/DS34/2 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁶⁰ Bkz. 15.6.1998 tarih ve WT/DS34/3 sembol numaralı DTÖ belgesi.

kurulması talebinin AHMM'nin 6.2. maddesinde öngörüldüğü şekilde dâva konusu yapılan önlemi (*measure at issue*) ve bundan etkilendiği iddia edilen ürünleri yeterince açıklıkla belirtmediğini ileri sürerek, panelin dâvayı reddetmesini talep etmiştir. Türkiye'ye göre, bu belirsizlik Türkiye'nin söz konusu dâvadaki savunma hakkını zaafa uğratmıştır¹⁶¹. Panel, Hindistan'ın panel kurulması talebini incelemiş ve Türkiye'nin iddiasını reddetmiştir. Panele göre, Hindistan'ın panel kurulması talebi dâva konusu edilen önlemi ve bundan etkilenen ürünleri AHMM'nin 6.2. maddesine uygun olarak yeterince açıklıkla ortaya koymuştur¹⁶².

İkinci olarak, Türkiye, dâva konusu yapılan miktar kısıtlamalarının hukukî kaynağını teşkil eden gümrük birliği Anlaşmasının tarafı olan AT'nin de dâvalı konumunda bulunması gerektiğini ileri sürerek, bir tek Türkiye'ye karşı açılmış olan bu dâvanın bu nedenle reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Panel, AHMM'de gümrük birliklerinin taraf oldukları dâvalarla ilgili herhangi bir özel hükmün yer almadığını ve Türkiye-AT gümrük birliğinin DTÖ üyesi de olmadığını göz önüne alarak, Türkiye'nin talebini reddetmiştir¹⁶³. Panele göre, Türkiye ve AT, DTÖ'nün eşit ve bağımsız hak ve yükümlülöklere sahip üyeleridir. Türkiye'nin AT ile olan ilişkileri çerçevesinde birtakım sorumluluklar yüklenmesi anlaşılabilir olmakla birlikte, bunu yaparken atacağı adımların DTÖ hukukuna uygunluğunun bizatihi Türkiye tarafından göz önüne alınması gereklidir¹⁶⁴.

Üçüncü olarak, Türkiye, Hindistan'ın bu dâvayı açmadan evvel THGA'da yer alan hukukî uyuşmazlıkların çözümüne dair özel hükümlerin gereğini yapması

¹⁶¹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.2-9.3.

¹⁶² *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.3.

¹⁶³ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.6.

¹⁶⁴ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.12.

gerektiğini ileri sürmüştür. Türkiye'ye göre, bu usulün takip edilmemiş olması nedeniyle panelin bu dâvayı reddetmesi gerekir¹⁶⁵. Panel, öncelikle, Türkiye'nin dâva konusu önlemi THGA değil, GATT 1994'ün ilgili hükümleri çerçevesinde yürürlüğe koyduğunu tespit etmiştir. Panel, ayrıca, Hindistan'ın THGA'ya dayanan dâva nedeninin de GATT 1994'e dayanan dâva nedenlerinin bir yansımasından ibaret olduğunu belirtmiştir. Panel daha da ileri giderek yorumunu dar bir hukukî çerçeveye oturtmuş ve bakmakta olduğu dâvanın karara bağlanmasının tek bir hukukî sorunun çözümüne bağlı olduğunu belirtmiştir: Dâva konusu önlemin, Türkiye'nin iddia ettiği gibi, GATT 1994'ün XXIV. maddesi çerçevesinde DTÖ hukukuna uygunluk arz edip etmediği meselesi. Dolayısıyla, dâvanın esas itibarıyla THGA'ya değil GATT 1994'e dayalı olduğu görüşünde olan panel, Türkiye'nin bu usul itirazını reddetmiştir¹⁶⁶.

Dördüncü ve son olarak, Türkiye, Hindistan'ın GATT 1994'ün XXII. maddesiyle AHMM'nin 4. maddesinde öngörülen danışmalar aşamasının gereğini yapmadığını ileri sürerek, bu nedenle panelin dâvaya bakmaması gerektiğini ileri sürmüştür¹⁶⁷. Ancak, panel Hindistan'ın danışmalarda bulunmaya hazır olmasına rağmen Türkiye'nin, AT'nin katılımının sağlanamamış olması nedeniyle, danışmalara katılmaktan imtina ettiğini tespit ederek Türkiye'nin bu itirazını da reddetmiştir¹⁶⁸.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, dâvanın esası tek bir hukukî sorunun çözümüne dayanmaktadır. Hindistan, Türkiye'nin 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren bazı tekstil

¹⁶⁵ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.14.

¹⁶⁶ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.15-9.16.

¹⁶⁷ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.18.

¹⁶⁸ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.20-9.22.

ve hazır giyim ürünleri ithalatında uygulamaya koyduğu miktar kısıtlamalarının GATT 1994’ün XI.1 ve XIII. maddeleriyle THGA’nın 2.4. maddesine aykırı olduğunu ve GATT 1994’ün XXIV. maddesinin dâva konusu önlemleri hukuka uygun hale getiren bir istisna teşkil etmediğini ileri sürmüştür¹⁶⁹. Türkiye ise, AT ile girdiği gümrük birliğinden kaynaklanmaları nedeniyle, dâva konusu önlemlerin GATT 1994’ün XXIV. maddesi çerçevesinde DTÖ hukukuna uygun hale geldiği savunmasını ileri sürmüştür¹⁷⁰.

GATT 1994’ün XI.1. maddesi şu hükmü içermektedir:

“Kotalar, ithalat veya ihracat lisansları ya da diğer önlemler marifetiyle yürürlüğe konulmuş olmasına bakılmaksızın, hiç bir üye tarafça diğer üye tarafların topraklarından gelen ithalat ya da diğer üye tarafların toprağına yönelik ihracat ya da ihracata yönelik satış işlemleri üzerine vergiler veya diğer malî yükümlülükler dışında hiçbir yasaklama ya da kısıtlama getirilemez.”

Görüldüğü üzere, madde XI.1 miktar kısıtlaması dahil, hangi yöntemle olursa olsun, bir ürünün ithalatı ya da ihracatında tahsil olunan vergi ya da diğer malî yükümlülükler dışında herhangi bir kısıtlamaya gidilmesini yasaklamaktadır.

Hindistan’ın Türkiye tarafından ihlâl edildiğini iddia ettiği diğer düzenleme olan, GATT 1994’ün XIII. maddesi ise 1. fıkrasında şu hükmü içermektedir:

“Hiç bir üye taraf diğer üye tarafların topraklarından ithal edilen ya da diğer üye tarafların topraklarına ihraç edilen ürünler üzerinde hiç bir yasaklama ya da kısıtlama uygulayamaz, meğer ki bu yasaklama ya da kısıtlama tüm üye taraflardan yapılan ithalata ya da tüm üye taraflara yapılan ihracata uygulanıyor olsun.”

¹⁶⁹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.25.

¹⁷⁰ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.26.

Bu düzenlemeden, bir kere ithalat ya da ihracat işlemleri üzerinde miktar kısıtlaması uygulanması cihetine gidildikten sonra, bu kısıtlamanın diğer DTÖ üyesi ülkelere karşı ayırıcı olmayacak şekilde uygulanması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

GATT 1994'ün yukarıda atıfta bulunduğumuz iki maddesinin birlikte incelenmesinden, Türkiye'nin Hindistan menşeli tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında uyguladığı miktar kısıtlamalarının her iki düzenlemeye de aykırı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim, panel de aynı sonuca varmıştır. Panele göre, Türkiye'nin savunma amacıyla ileri sürdüğü madde XXIV bir an için bir kenara bırakıldığında, Hindistan, Türkiye'nin DTÖ yükümlülüklerine aykırı davrandığı konusunda ispat yükünün, dâvalı taraf olan Türkiye'ye geçmesini (*establishment of a prima facie case*) sağlamıştır¹⁷¹.

Hindistan'ın dâva dayanaklarından sonuncusu olan THGA, tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında DTÖ öncesi dönemde yürürlükte bulunan miktar kısıtlamalarının 10 yıllık bir süreyle yürürlükte bulunmasını, bundan sonra ise bu ticaretin DTÖ rejimine tâbi hale gelmesini öngören bir anlaşmadır. Nitekim, söz konusu 10 yıllık sürenin dolması üzerine anılan anlaşma 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlükten kalkmıştır. Bu anlaşmanın en önemli hükümleri 2. maddesinde yer almaktadır. Bu maddenin 1. fıkrası tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında DTÖ öncesi dönemde uygulanmakta olan kısıtlamaların DTÖ'ye bildirilmesini gerektirmekte ve Hindistan'ın dâva nedeninin dayanağını teşkil eden 4. fıkra ise şu düzenlemeyi içermekte idi:

¹⁷¹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.66.

“Paragraf 1 çerçevesinde bildirim konu olan kısıtlamalar, ilgili DTÖ üyeleri tarafından DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girişinden önceki gün yürürlükte bulunan kısıtlamaların toplamı sayılır. Bu anlaşma hükümleri ve ilgili GATT 1994 hükümleri saklı kalmak üzere, ürünler ya da üyelerle ilgili yeni kısıtlamalar getirilemez. DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girişinden itibaren 60 gün içerisinde bildirim konu olmayan kısıtlamalar hemen sona ermiş sayılır.”

Panele göre 4. fıkra, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1995 itibariyle yürürlükte bulunan kısıtlamaların ancak azaltılabileceği ve arttırılmalarının söz konusu olamayacağı anlamına gelmektedir¹⁷². Hindistan’a göre, Türkiye’nin uygulamaya koyduğu miktar kısıtlaması, yeni bir kısıtlama olması nedeniyle, bu maddeyi de ihlâl etmiştir. Panel bu konuda Hindistan’ın görüşüne katılmıştır¹⁷³. Türkiye, söz konusu önlemin THGA anlamında yeni bir önlem sayılamayacağını, zira bu önlemlerin Türkiye’nin gümrük birliği partneri olan AT tarafından uygulanmakta olan önlemin bir parçası olduğunu ileri sürmüştü, ancak panel bu iddiayı reddetmiştir. Panele göre, dâva konusu olan önlem AT tarafından değil Türkiye tarafından yürürlüğe konulmuş olduğundan, bunu AT’nin uygulamakta olduğu önlemin coğrafî yönden değiştirilmiş bir versiyonu olarak yorumlamak mümkün değildir¹⁷⁴. Panel, bilâhare THGA’nın Türkiye’nin dâva konusu olan önlemini hukuka uygun hale getiren bir düzenleme içermediğini göz önüne alarak, GATT 1994’ün XI ve XIII. maddelerini ihlâl eden bu önlemin, bunun bir neticesi olarak, THGA’nın 2.4. maddesini de ihlâl ettiğine karar vermiştir¹⁷⁵.

Hindistan’ın hukuka aykırılık iddiasının dayandığı düzenlemelerden sonra, GATT 1994’ün Türkiye’nin savunmasına dayanak teşkil eden XXIV. maddesine

¹⁷² *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9. 71.

¹⁷³ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9. 81.

¹⁷⁴ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9. 78.

¹⁷⁵ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9. 86.

bakmakta yarar vardır. Bu madde çok taraflı ticarete ilişkin hak ve yükümlölükler yaratan GATT/DTÖ sistemiyle, bu sistemin üyesi olan ölkelerin kendi aralarında girişecekleri bölgesel ekonomik entegrasyonlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallar içermektedir.

Madde XXIV başlangıç olarak, bölgesel entegrasyonların ticaretin artırılması konusunda arzu edilen oluşumlar olduğunu belirtmektedir (md. XXIV.4). Madde, ayrıca, başlıca iki bölgesel entegrasyon türü olan serbest ticaret bölgeleriyle [md. XXIV.8.(b)] gümrük birliklerini de [md. XXIV.8.(a)] tanımlamaktadır. Gümrük birliği madde XXIV.8.(a)'da şu şekilde tanımlanmaktadır:

"Bir gümrük birliği;

i) vergilerin ve diğer ticareti kısıtlayıcı düzenlemelerin (gerekli hallerde, madde XI, XII, XIII, XIV, XV ve XX çerçevesinde müsaade edilenler hariç) birliğin kurucusu olan topraklar arasındaki ticaretin hemen hemen tamamı ya da en azından menşei bu topraklar olan ürünlerin ticaretinin hemen hemen tamamı açısından ortadan kaldırılması ve

ii) 9. paragraf hükümleri saklı kalmak kaydıyla, birliğe üye olmayan topraklarla olan ticarete birliğin her üyesinin hemen hemen aynı vergileri ve diğer ticarî düzenlemeleri uygulaması

amaçlarıyla, tekil bir gümrük bölgesinin iki ya da daha fazla gümrük bölgesinin yerine geçmesini ifade eder."

Görüldüğü üzere madde, gümrük birliğine giden DTÖ üyelerinin DTÖ hukukundan kaynaklanan bazı yükümlölüklerinden kurtulabileceklerini belirtmektedir. Örneğin, gümrük birliği içerisinde olan ölkeler gümrük birliği partnerlerine uyguladıkları gümrük tarifelerini tüm DTÖ üyelerine uygulamak

durumunda değildir. Bu da GATT 1994'ün 1. maddesinde yer alan "en çok gözetilen ulus" koşulunun bu kapsamda uygulanmayabileceği anlamına gelmektedir.

Madde XXIV'ün metninden bölgesel entegrasyonların arzu edilen oluşumlar olduğu hususu anlaşılmakla birlikte, söz konusu entegrasyonlara giden DTÖ üyelerine birkatım yükümlülükler de yüklenmiştir. Diğer bir ifadeyle, böyle bir entegrasyona gitmek, entegrasyonun üyesi olan ülkelere sınırsız bir özgürlük sağlamamaktadır. Aksi halde, DTÖ kurallarının bu şekilde anlamsız hale getirilmesi kolaylaşmış olurdu. Bu çerçevede, madde XXIV.4 gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin amaçlarının bunları kuran ülkeler arasındaki ticareti arttırmak olduğunu ve bunun üçüncü ülkelerle olan ticareti kısıtlayıcı mahiyet almaması gerektiğini belirtmektedir. Madde XXIV.5 ise, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin DTÖ hukukuna uygun olmaları için taşımaları gereken özellikleri daha somut olarak ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu dâvadaki savunması da esas itibarıyla bu maddenin gümrük birlikleriyle ilgili (a) fıkrasına dayanmıştır. Madde XXIV.5 (a) şu düzenlemeyi içermektedir:

“5. Dolayısıyla, bu Anlaşmanın hükümleri, aşağıdaki koşulların yerine getirilmesi şartıyla, üyelerin kendi aralarında bir gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesinin kurulmasını veya bir gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesi kurulması için gerekli geçici bir anlaşmanın imzalanmasını engellemez:

(a) bir gümrük birliğiyle veya bir gümrük birliği kurulmasına yönelik geçici bir anlaşmayla ilgili olarak, böyle bir birliğin ya da anlaşmanın gerçekleştirilmesi anında bu birliğin ya da anlaşmanın tarafı olmayan üyelerle olan ticaretle ilgili olarak uygulamada olan vergiler ve diğer ticarî düzenlemeler gümrük birliğinden ya da geçici anlaşmadan önceki döneme ait vergilerin genel eğiliminden ve ticarî düzenlemelerden ortalama olarak daha yüksek ya da kısıtlayıcı mahiyette olmamalıdır.”

İncelemekte olduğumuz dâvada Türkiye, madde XXIV.5(a)'nın kendisi tarafından Hindistan menşeli tekstil ve hazır giyim ürünlerine uygulanan miktar kısıtlamalarını hukuka uygun hale getirdiğini ileri sürmüştür. Türkiye'ye göre, anılan maddede yer alan "diğer ticarî düzenlemeler" ifadesi miktar kısıtlamalarını da kapsar. Aksi yorum tarzı bu ifadeyi anlamsız hale getirecektir¹⁷⁶. Türkiye, ayrıca, madde XXIV.5(a)'da yer verilen istisnanın GATT 1994'te yer alan tüm yükümlülüklerle yönelik olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'ye göre bu madde gümrük birliğine giren ülkelere GATT 1994'te yer alan yükümlülüklerden yalnızca bazılarından değil tamamından sapma hakkını vermektedir¹⁷⁷. Dolayısıyla, Türkiye'nin AT ile girdiği gümrük birliği nedeniyle Hindistan'a karşı uyguladığı miktar kısıtlamaları da bu istisna kapsamında DTÖ hukukuna uygun hale gelmektedir.

Madde XXIV.5(a)'yı ayrıntılı olarak inceleyen panel, anılan düzenlemenin gümrük birliği öncesi ve sonrasında gümrük birliğine giren ülkelerin üçüncü ülkelerle olan ticaretlerinde uyguladıkları vergi ve diğer ticarî düzenlemelerin toplam etkisi itibariyle daha kısıtlayıcı hale gelmemesi gerektiğini belirttiği kanaatine varmıştır. Dolayısıyla, gümrük birliği toplamda daha kısıtlayıcı bir duruma sebebiyet vermedikçe, ticaretin bazı yönleri açısından daha kısıtlayıcı bir durumun ortaya çıkması madde XXIV.5(a)'yı ihlâl etmeyecektir¹⁷⁸. Ancak panele göre, ticaretin bazı alanlarında meydana gelebilecek daha kısıtlayıcı durumun DTÖ kurallarına aykırı önlemlerle meydana getirilip getirilmeyeceği hususu bu maddede hükme bağlanmamıştır. Oysa, bu sorun dâvanın çözümü açısından büyük önem

¹⁷⁶ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.111.

¹⁷⁷ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.112.

¹⁷⁸ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.121.

taşımaktadır; çünkü, yukarıda da belirttiğimiz üzere, panel Türkiye'nin uyguladığı miktar kısıtlamalarının GATT 1994'ün XI ve XIII. maddelerine aykırı olduğunu zaten belirlemiştir. Panel bu soruya olumsuz yanıt vermiştir. Diğer bir ifadeyle, panele göre, madde XXIV.5(a) gümrük birliği nedeniyle ticaretin bazı alanlarında kısıtlamaya gidilmesine elvermekle birlikte, bu kısıtlama DTÖ kurallarına aykırı uygulamalarla gerçekleştirilemez. Türkiye'nin uyguladığı miktar kısıtlamaları da DTÖ kurallarına aykırı olduğuna göre, Türkiye'nin madde XXIV.5(a)'ya dayanan savunmasının reddedilmesi gerekmektedir¹⁷⁹.

Panel, bundan sonra, Türkiye'nin madde XXIV.8 çerçevesinde ileri sürdüğü savunmayı incelemiştir. Türkiye, gümrük birliğinin tanımını içeren ve yukarıda değindiğimiz madde XXIV.8(a)(ii)'nin, Türkiye'nin AT ile girdiği gümrük birliği nedeniyle üçüncü ülkelere karşı, dâva konusu miktar kısıtlamaları da dahil, aynı ticarî düzenlemeleri uygulamasını gerektirdiğini ileri sürmüştür¹⁸⁰. Hindistan bu yoruma karşı çıkmıştır. Hindistan'a göre, söz konusu düzenleme gümrük birliğine giren ülkelere, üçüncü ülkelere karşı DTÖ kurallarına aykırı uygulamalarda bulunma hakkını vermemektedir¹⁸¹.

Panel Türkiye'nin bu savunmasını da reddetmiştir. Panele göre, madde XXIV.8(a)(ii)'de gümrük birliğine giden ülkelerin DTÖ yükümlülüklerine aykırı davranabileceklerine dair açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu maddede yer alan hemen hemen (*substantially*) ifadesi, gümrük birliğine giden ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ticarî düzenlemelerinin tamamını ortak hale getirmelerinin zorunlu

¹⁷⁹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.134.

¹⁸⁰ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.135.

¹⁸¹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.136.

olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, ticaret politikasının bazı alanlarının ortak hale getirilmediği hallerde dahi, eğer bunların hemen hemen tamamı ortak hale getirildiyse bir gümrük birliğine gitmek mümkündür. Dolayısıyla, XXIV.8(a)(ii) ile de Türkiye'nin dâva konusu olan miktar kısıtlamalarını üstlenmesini gerektirmemektedir. Bunları üstlenmeden de Türkiye ile AT arasında bir gümrük birliği kurulabilirdi¹⁸². Nitekim, panel Türkiye-AT gümrük birliğinin tarım ve çelik ticareti gibi bazı alanları kapsamamasını bu yorum tarzını destekler mahiyette bulmuştur¹⁸³.

Yukarıda özetlediğimiz nedenlerle, Türkiye, bu dâvanın panel aşamasını kaybetmiştir.

3. Temyiz Aşaması

Türkiye panel kararını temyiz etmiştir. Türkiye, panelin GATT 1994'ün XIV. maddesiyle, özellikle de 5. fıkrasının giriş bölümüyle, diğer maddeleri arasındaki ilişkiyi doğru şekilde değerlendiremediğini ileri sürmüştür. Türkiye'ye göre, 5. fıkranın girişindeki ifade, gümrük birliğine giden DTÖ üyelerinin genel olarak GATT 1994'ün tüm hükümlerinden, bu arada panelin Türkiye'nin ihlâl ettiğine hükmettiği XI ve XIII. maddelerinden, sapabilecekleri anlamına gelmektedir¹⁸⁴. Türkiye, dâva konusu olan miktar kısıtlamalarını yürürlüğe koymaması durumunda, AT'ye yönelik ihracatının %40'ını teşkil eden tekstil ve hazır giyim ürünleri ticaretinin gümrük birliğinin kapsamı dışında kalacağını ve bu durumda söz konusu

¹⁸² *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.148-9.149.

¹⁸³ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/R, para. 9.152.

¹⁸⁴ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 12.

entegrasyona GATT 1994'ün XXIV.8(a) maddesi anlamında bir gümrük birliği demenin mümkün olmayacağını ileri sürmüştür¹⁸⁵.

Temyiz Organı hukukî yorum açısından Türkiye'nin yaklaşımını paylaşmıştır. Yüksek Mahkeme, panelin analizinde XXIV. maddenin 5. fıkrasının giriş bölümüne gerekli ağırlığı vermediğine hükmetmiştir¹⁸⁶.

Bahse konu düzenleme aşağıdaki gibidir:

“5. Dolayısıyla, bu Anlaşma hükümleri üye devletlerin toprakları arasında bir gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesi kurulmasını ya da bir gümrük birliği kurulmasına yönelik geçici bir anlaşmaya gidilmesini engellemez, yeter ki:

... ”

Temyiz Organına göre, bu düzenleme, gümrük birliğine giden DTÖ üyelerinin, bazı koşulların yerine getirilmesi şartıyla, GATT 1994'ün diğer hükümleriyle bağdaşmayan bazı önlemleri alabilecekleri anlamına gelmektedir¹⁸⁷. Hatırlanacağı üzere, panel bunun mümkün olmadığına hükmetmişti. Bu nedenle Temyiz Organının kararı bu yönden panel kararına nazaran önemli bir farklılık içermektedir.

Temyiz Organı, bilâhare, 5. fıkranın girişindeki düzenlemeyi madde XXIV'ün diğer hükümleriyle, özellikle de 4. fıkrasıyla ilişkili olarak yorumlayarak, gümrük birliğine giden ülkelerin aldıkları GATT'a aykırı önlemlerin madde XXIV.5 çerçevesinde hukuka uygun sayılabilmesi için iki koşulun varlığının kanıtlanması

¹⁸⁵ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 17.

¹⁸⁶ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 43.

¹⁸⁷ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 58.

gerektiğini belirtmiştir. İlk olarak, kurulan entegrasyonun madde XXIV'ün 8(a) ve 5(a) fıkraları çerçevesinde bir gümrük birliği teşkil ettiği kanıtlanmalıdır. İkincisi, dâva konusu olan önlem olmaksızın gidilen entegrasyonun madde XXIV anlamında bir gümrük birliği sayılamayacağı kanıtlanmalıdır¹⁸⁸.

Birinci koşul, temyiz kapsamında yer almadığından, Temyiz Organı bu konuda herhangi bir karar vermemiştir¹⁸⁹. İkinci koşulla ilgili olarak, Temyiz Organı Türkiye'nin dâva konusu önlem olmaksızın, Türkiye-AT gümrük birliğinin gerçekleşmeyeceğini kanıtlayamadığına karar vermiştir. Yüksek Mahkemeye göre, Türkiye ile AT arasındaki gümrük birliğinin tekstil ve hazır giyim eşyalarını da kapsamasını temin etmenin tek yolu, dâva konusu miktar kısıtlamalarının uygulamaya konulması olamaz. Türkiye-AT gümrük birliği kararının da olanaklı kıldığı ve Türk menşeli ürünlerle yabancı menşeli olanları ayırt etmeye yarayan menşe şahadetnamesi mekanizması da aynı amaca hizmet edebilirdi¹⁹⁰. Netice itibariyle Temyiz Organı, hukukun yorumlanması bakımından hata yaptığına karar verdiği panelin kararını, farklı hukukî gerekçelerle, onamıştır¹⁹¹.

4. Kararların Kabulü ve İcra Aşaması

AHO, 19 Kasım 1999 tarihinde *Turkey-Textiles* dâvasına ilişkin Temyiz Organı kararıyla, bahse konu kararla değiştirilmiş olan panel kararını kabul etmiştir¹⁹².

¹⁸⁸ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 58.

¹⁸⁹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 60.

¹⁹⁰ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 62.

¹⁹¹ *Turkey – Textiles*, WT/DS34/AbB/R, para. 64.

¹⁹² Bkz. 25.2.2000 tarih ve WT/DS34/11 sembol numaralı DTÖ belgesi.

Kararların AHO tarafından kabulünü müteakip, Türkiye ve Hindistan Türkiye'ye kararların icrası için tanınacak makûl süre üzerinde anlaşmaya varmışlardır¹⁹³. Taraflar bilâhare kararların gereğinin Türkiye tarafından ne şekilde yerine getirileceğine dair de bir anlaşmaya¹⁹⁴ varmışlar ve dâva dosyası bu şekilde kapanmıştır.

C. EGYPT – STEEL REBAR DÂVASI

1. Danışmalar Aşaması

Egypt –Steel Rebar dâvasında Türkiye, Mısır'ın Türk menşeli demir-çelik ürünleri ithalatında uyguladığı dämpinge karşı verginin DTÖ kurallarına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye, söz konusu dâva sürecini başlatan danışmalarda bulunma talebini 6 Kasım 2000 tarihinde Mısır'a ve AHO'ya bildirmiş ve bu talep ertesi gün AHO tarafından yayımlanmıştır¹⁹⁵.

Taraflar iki tur danışmalarda bulunmalarına rağmen, uyuşmazlığı kendi aralarında çözememişlerdir. Bunun üzerine Türkiye 3 Mayıs 2001 tarihinde panel kurulması talebini AHO'ya sunmuştur¹⁹⁶.

Taraflar dâvada görev alacak üç panelistin isimleri üzerinde anlaşmaya varmış ve konu DTÖ Genel Müdürü'ne götürülmeksizin AHO 18 Temmuz 2001 tarihinde bu panelistleri atamıştır¹⁹⁷.

¹⁹³ Bkz. 18.1.2000 tarih ve WT/DS34/10 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁹⁴ Bkz. 19.7.2001 tarih ve WT/DS34/14 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁹⁵ Bkz. 7.11.2000 tarih ve WT/DS211/1 - G/L/407 - G/ADP/D28/1 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁹⁶ Bkz. 4.5.2001 tarih ve WT/DS211/2 sembol numaralı DTÖ belgesi.

¹⁹⁷ Bkz. 20.7.2001 tarih ve WT/DS211/3 sembol numaralı DTÖ belgesi.

2. Panel Aşaması

Dâvanın esasına ilişkin tartışmalardan evvel Mısır, Türkiye'nin panele yaptığı sunuşlarda ileri sürdüğü bazı dâva nedenlerinin Türkiye'nin panel kurulması talebinde yer almadığını iddia ederek, panelin bu dâva nedenlerinin çalışma alanının dışında kaldığına karar vermesini ve netice olarak bu konularda esasa ilişkin bir karar da vermemesini talep etmiştir¹⁹⁸. Panel, Mısır'ın bu konudaki iddialarını tek tek inceleyerek, birisi hariç, bunları reddetmiştir. Panel, Türkiye'nin GATT 1994'ün X.3. maddesine aykırılık iddiasına dayanan dâva nedeninin panel kurulması talebinde yer almadığına karar vererek bu hususu esastan karara bağlamamıştır¹⁹⁹.

Esasa ilişkin incelemede, Türkiye'nin ileri sürdüğü dâva nedenleri panel tarafından üç ana başlık altında gruplandırılarak karara bağlanmıştır. İlk grupta Mısır soruşturma makamının soruşturmadaki zarar ve nedensellik bağı tespitine ilişkin dâva nedenleri yer almaktadır. Türkiye, bu kapsamda toplam altı dâva nedeni ileri sürmüştür. Bunlar, ana hatlarıyla soruşturma makamının zarar incelemesinde göz önüne aldığı faktörler ve nedensellik bağı tespitine ilişkindir. Panel, bu dâva nedenlerinden yalnızca bir tanesini kabul etmiştir. Panele göre, dâva konusu anti-damping soruşturmasında Mısır soruşturma makamı, DTÖ Anti-damping Anlaşmasının 3.4. maddesine aykırı hareket etmiştir. Söz konusu madde, soruşturma makamının her soruşturmada incelemesi gereken 15 tane zarar faktörüne yer vermektedir. Panele göre madde 3.4 soruşturma makamına iki sorumluluk

¹⁹⁸ *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.22-7.24.

¹⁹⁹ *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.31.

Belirtmek gerekir ki, panel Türkiye'nin GATT 1994'ün zikrettiğimiz X.3. maddesi çerçevesinde başka bir kapsamda ileri sürdüğü bir diğer dâva nedenini karara bağlamış ve Türkiye'nin talebini esastan reddetmiştir. Bkz. *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.429.

yüklemektedir: Gerekli verileri toplama sorumluluğu ve bu verileri analiz etme sorumluluğu²⁰⁰. Panel Mısır soruşturma makamının anılan maddede yer alan faktörlerin tamamına ilişkin verileri topladığını, ancak, bunlardan beş tanesine ait olan verileri analiz etmediğini tespit etmiş ve bu nedenle madde 3.4'ten kaynaklanan yükümlülüğün ihlâl edildiğine hükmetmiştir²⁰¹.

İkinci ve üçüncü grupta dâva konusu soruşturmanın dumping tespiti yönüyle ilgili dâva nedenleri yer almaktadır. İkinci grupta yer alan dokuz dâva nedeni soruşturma makamının dumping tespitlerinde dayandığı delillerle ilgilidir. Dâva konusu soruşturmada soruşturma makamı soruşturmaya muhatap olan Türk demir-çelik ihracatçılarının soruşturma makamıyla tam bir işbirliğine gitmediklerini tespit ederek, dumping marjı hesaplamalarında kullandığı verilerin bir kısmını Türk ihracatçıların sunduğu delillerden almayı reddederek elinde bulunan diğer kaynaklara dayandırmıştır. Soruşturma makamı bunu yaparken DTÖ Anti-dumping Anlaşmasının ihracatçıların soruşturma makamıyla işbirliğine gitmemeleri durumunda soruşturma makamına tespitlerini elde bulunan diğer verilere dayandırma yetkisi veren 6.8. maddesine dayanmıştır.

Panel, Türkiye'nin bu kapsamda ileri sürdüğü dokuz dâva nedeninden yalnızca bir tanesini kabul etmiş, diğerlerini reddetmiştir. Panel Mısır soruşturma makamının iki Türk ihracatçısından talep ettiği bilgilerin sunulmuş olmasına rağmen bu ihracatçılara karşı Anti-dumping Anlaşmasının zikrettiğimiz 6.8. maddesini

²⁰⁰ *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.39.

²⁰¹ *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.51.

harekete geçirmesini ve bu ihracatçıları söz konusu kararından haberdar etmemesini hukuka aykırı bulmuştur²⁰².

Üçüncü grupta ise, Türkiye tarafından Mısır soruşturma makamının dampingin tespitine ilişkin diğer birtakım işlemleriyle ilgili olarak beş dâva nedeni ileri sürülmüş, ancak panel bunların tamamını reddetmiştir.

3. Kararın Kabulü ve İcra Aşaması

Panelin verdiği karar taraflardan herhangi birisince temyiz edilmemiş ve AHO'nun 1 Ekim 2002 tarihli toplantısında kabul edilmiştir²⁰³.

Bu dâvada Türkiye teknik olarak dâvayı kazanmış olmakla birlikte, Türkiye tarafından ileri sürülen dâva nedenlerinin sayısına ve reddedilen dâva nedenlerinin içerik olarak ağırlıklarına bakıldığında, alınan sonucun ülkemiz açısından tatmin edici olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Nitekim, verilen kararın icrası da dâvalı Mısır için büyük zorluk arz etmemiştir. Panel kararının AHO tarafından kabulünü müteakip Türkiye ve Mısır, Mısır'a kararın icrası için tanınacak makûl süre üzerinde anlaşmaya varmışlardır²⁰⁴. Bu süre içerisinde Mısır soruşturma makamı

²⁰² *Egypt –Steel Rebar*, WT/DS211/R, para. 7.266.

²⁰³ Bkz. 11.10.2002 tarih ve WT/DS211/5 sembol numaralı DTÖ belgesi.

²⁰⁴ Bkz. 20.11.2002 tarih ve WT/DS211/6 sembol numaralı DTÖ belgesi.

damping ve zarar tespitlerini gözden geçirerek kararda belirtilen iki hukuka aykırılık nedenini giderecek adımları atmış²⁰⁵ ve dâva dosyası bu şekilde kapanmıştır.

²⁰⁵ Mısır'ın panel kararının icrası konusunda attığı adımlarla ilgili olarak AHO'ya sunduğu raporlar için bkz. 8.5.2003 tarih ve WT/DS211/7, 13.6.2003 tarih ve WT/DS211/7/Add. 1, 8.7.2003 tarih ve WT/DS211/7/Add. 2 ve 19.8.2003 tarih ve WT/DS211/7/Add. 3 sembol numaralı DTÖ belgeleri.

SONUÇ

1995 yılında yürürlüğe giren ve usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmuş olan bir uluslararası anlaşma olması nedeniyle Türk hukuku açısından da kanun hükmünde olan DTÖ Kuruluş Anlaşması, dünya ticaretinin değişik yönlerini düzenleyen çok sayıda anlaşmayı içeren bir kurallar paketi niteliğindedir. Bu anlaşmalardan birisi olan AHMM, DTÖ anlaşmalarının yürütülmesinden kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümüne uygulanacak olan usul kurallarını içerir.

AHMM'de yer alan uyuşmazlıkların çözümü mekanizması, 1995 yılından beri DTÖ üyesi ülkeler arasında giderek artan şekilde kullanılmaktadır. Bu mekanizma yalnızca gelişmiş ülkelerin tekelinde olmayıp, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı gelişmekte olan ülkeler tarafından da yoğun şekilde kullanılmaktadır.

Türkiye bugüne dek on kez AHMM'de yer alan hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizması içerisinde dâvalı ya da dâvacı olarak yer almıştır. Bu dâvalardan yalnızca iki tanesi panel kurulması aşamasına dek gitmiştir. Geriye kalan sekiz dâvadan yedisi panel aşamasına gelinmeden taraflar arasında çözülmüş, ABD tarafından prinç ithalatı ile ilgili olarak başlatılan son dâva ise halen devam etmekte olup, geline son aşamada ABD uyuşmazlığı çözmek üzere bir panel kurulmasını AHO'dan talep etmiştir.

Panel aşamasına giden dâvalardan ilki, Hindistan tarafından, Türkiye'nin AT ile olan gümrük birliği çerçevesinde bazı tekstil ve hazır giyim ürünleri ithalatında uygulamaya koyduğu miktar kısıtlamalarıyla ilgili olarak açılan dâvadır. Türkiye bu

dâvayı kaybetmiş ve panelin kararı Temyiz Organı tarafından da onanmıştır. Bu dâva Türkiye açısından oldukça önemlidir, çünkü bir anlamda Türkiye-AB ilişkilerinin DTÖ hukuku perspektifinden incelenip karara bağlandığı bir dâvadır. Dâvaya bakan panel ve Temyiz Organı, Türkiye'nin AB ile olan ikili ilişkisinde verdiği taahhütlerin DTÖ platformundaki yükümlülüklerini etkilemeyeceğinin altını çizmiştir. Ayrıca, bu tür uygulamaların altında Türkiye ile birlikte AB'nin de imzasının bulunması, Türkiye'nin bir DTÖ üyesi olarak bu uygulamaların DTÖ kurallarına aykırılığından tek başına sorumlu olacağı gerçeğini de değiştirmemektedir. Bu nedenle, önümüzdeki dönemde AB ile yürütülecek olan tam üyelik müzakerelerinde Türkiye'nin, bu dâvada verilen kararı da dikkate alarak, vereceği tavizlerin kendi uluslararası yükümlülüklerine aykırı olmamasına özen göstermesi gerekecektir.

Panel aşamasına giden ikinci dâva ise, Türkiye tarafından Mısır aleyhine, bu ülkenin Türk menşeli demir-çelik ithalatında uygulamaya koyduğu dampinge karşı vergi nedeniyle açılmıştır. Bu dâvada panel Türkiye'nin ileri sürdüğü dâva nedenlerinden ikisini kabul etmiş ve Türkiye teknik olarak dâvayı kazanmıştır. Ancak, Türkiye'nin çok sayıdaki diğer dâva nedenleri de panel tarafından reddedilmiştir. Bu dâvayı göreceli olarak az öneme sahip olan hukukî nedenler çerçevesinde kazandığımız dikkate alındığında, bu tür dâvaları baştan gerçekçi bir şekilde analiz edip, uyuşmazlığı mümkün olduğu ölçüde danışmalar aşamasında çözmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

DTÖ panelleri ve Temyiz Organı tarafından son on yılda verilmiş olan kararlar önemli bir içtihat oluşturmuştur. Paneller ve Temyiz Organı önlerine gelen yeni dâvalarda bu içtihadı göz önüne almakta ve aksini haklı kılan bir neden

olmadıkça eski kararlara dayanmaktadır. Bu nedenle, DTÖ'deki hukukî uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasını kayda değer bir yoğunlukta kullanmakta olan Türkiye için bu alanda hukukçu yetiştirmenin önemi de ortaya çıkmaktadır.

EKLER

EK 1- ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİNE DAİR MUTABAKAT METNİ (AHMM)^(*)

Üyeler bu belge ile aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır:

Madde 1

Kapsam ve Uygulama

1. Bu Mutabakat Metni'nde yer alan kurallar ve usuller bu Mutabakat Metni'nin 1 No.lu Ekinde sıralanan anlaşmaların (bu Mutabakat Metni'nde "kapsamdaki anlaşmalar" olarak anılacaktır) istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümlerine uygun olarak havale edilen anlaşmazlıklara uygulanacaktır. Bu mutabakat metni kapsamındaki kurallar ve usuller ayrıca Üyelerin Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurulmasına İlişkin Anlaşma hükümleri (bu Mutabakat Metni'nde "DTÖ Anlaşması" olarak anılacaktır) ve tek başına veya kapsamdaki diğer anlaşmalardan herhangi biri ile birlikte ele alınan bu Mutabakat Metni hükümleri kapsamındaki hak ve yükümlülükleri ile ilgili olarak Üyeler arasındaki istişarelere ve Anlaşmazlıkların halline de uygulanacaktır.

2. Bu Mutabakat Metni'nde yer alan kurallar ve usuller, kapsamdaki anlaşmalarda bulunan ve bu Mutabakat Metni'nin 2 No.lu Ekinde tesbit edilen, Anlaşmazlıkların halli ile ilgili özel veya ek kurallara ve usullere tabi olarak uygulanacaktır. Bu Mutabakat Metni'nde yer alan kural ve usullerle Ek 2'de belirtilen kural ve usuller arasında herhangi bir farklılık olması halinde, Ek 2'de yeralan özel veya ek kurallar ve usuller geçerli olacaktır. Birden fazla kapsamdaki anlaşma çerçevesindeki kuralları ve usulleri ilgilendiren uyuşmazlıklarda, gözden geçirilmekte olan bu anlaşmalarda yer alan özel veya ek kurallar ve usuller arasında herhangi bir çelişki olduğu takdirde ve anlaşmazlığa taraf olanların panel oluşturduktan sonra 20 gün içinde kural ve usuller üzerinde mutabakata varamamaları halinde, 2 nci Maddenin 1 inci paragrafında öngörülen Anlaşmazlıkların halli Organı (bu Mutabakat Metninde "AHO" olarak anılacaktır) Başkanı anlaşmazlığa taraf olanlarla istişarelerde bulunarak, Üyelerden herhangi birinin talebinden sonra 10 gün içinde, izlenecek kuralları ve usulleri tesbit edecektir. Başkanı, mümkün olduğunca özel veya ek kuralların ve usullerin kullanılması gerektiği ve bu Mutabakat Metni'nde yeralan kuralların ve usullerin anlaşmazlıklardan kaçınmak için gerekli olduğu takdirde kullanılması gerektiği ilkesi yönlendirecektir.

(*) RG, 25.2.1995, S. 22213.

Madde 2

Uygulama

1. Bu kuralları ve usulleri ve kapsamdaki herhangi bir anlaşmada aksi öngörülmedikçe, kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümlerini uygulamak üzere, bu Mutabakat Metni ile Anlaşmazlıkların halli Organı kurulmaktadır. AHO panel kurma, panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul etme, karar ve tavsiyelerin uygulanmasını denetleme ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki ayrıcalıkların ve diğer yükümlülüklerin ertelenmesine izin verme yetkisine sahip olacaktır. Aynı zamanda Çoklu bir Ticaret Anlaşması olan kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde doğan anlaşmazlıklarda, burada kullanılan "Üye" terimi yalnızca ilgili Çoklu Ticaret Anlaşmasına taraf olan Üyeler anlamında olacaktır. AHO Çoklu bir Ticaret Anlaşmasının Anlaşmazlıkların halli hükümlerini uygulandığında, yalnızca bu Anlaşmaya taraf olan Üyeler AHO'nun bu anlaşmazlıkla ilgili kararlarına veya fiillerine katılabilirler.
2. AHO, kapsamdaki ilgili anlaşmaların hükümleri ile ilgili anlaşmazlıklardaki gelişmeleri ilgili DTÖ Konseylerine ve Komitelerine bildirecektir.
3. AHO bu Mutabakat Metni'nde öngörülen zaman çerçevesi içinde görevlerini yapmak için gereken sıklıkta toplanacaktır.
4. Bu Mutabakat Metni'nde yer alan usul ve kurallarda AHO'nun bir karar alması öngörülmüşse, bu karar oybirliğiyle alınacaktır¹

Madde 3

Genel Hükümler

1. Üyeler GATT 1947 Madde XXII ve XXIII kapsamında şimdiye kadar uygulanmış olan anlaşmazlıkların yönetimi ilkelerine ve bu Mutabakat Metni'nde ayrıntılı olarak açıklanan ve değiştirilen kurallara ve usullere bağlılıklarını tasdik ederler.
2. DTÖ'nün Anlaşmazlıkların halli sistemi, çok taraflı ticaret sisteminde güvenlik ve önceden sezilebilirlik sağlamanın en önemli unsurudur. Üyeler bu sistemin, Üyelerin kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki hak ve yükümlülüklerinin korunmasına ve devletler genel hukukunun yorumlanmasına ilişkin alışılmış kurallara uygun olarak bu anlaşmaların mevcut hükümlerinin açıklanmasına hizmet ettiğini kabul ederler. AHO'nun tavsiyeleri ve kararları kapsamdaki anlaşmalarda öngörülen hak ve yükümlülükleri azaltamaz veya çoğaltamaz.

¹ Karar alınırken AHO Toplantısında hazır bulunan üyelerden hiçbiri önerilen karara resmen itiraz etmediği takdirde, AHO'nun incelenmek üzere kendisine sunulan bir konuda oybirliği ile karar almış olduğu kabul edilecektir.

3. Herhangi bir Üyenin kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde doğrudan veya dolaylı olarak kendi yararına olan bir hususun bir başka Üye tarafından alınan önlemler nedeniyle zarar gördüğü kanaatinde olduğu durumların acilen çözülmesi, DTÖ'nün etkin işleyişi ve Üyelerin hak ve yükümlülükleri arasında uygun bir dengenin korunması için şarttır.
4. AHO kararları ve tavsiyeleri, bu Mutabakat Metni ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki hak ve yükümlülüklerle uygun olarak, konunun tatmin edici biçimde çözülmesini amaçlayacaktır.
5. Kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümleri kapsamında resmen ileri sürülen konularda tüm çözümler ve hakem kararları bu anlaşmalara uygun olacak ve bu anlaşmalar kapsamında herhangi bir Üyenin yararına olan hususları hükümsüz kılmayacak veya zarar vermeyecek ve bu anlaşmaların amaçların gerçekleştirilmesini engellemeyecektir.
6. Kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümleri çerçevesinde resmen ileri sürülen konularda karşılıklı olarak kabul edilen çözümler AHO'ya ve ilgili Konseylerle Komitelere bildirilecek olup, herhangi bir Üye bu konu ile ilgili bir hususa itiraz edebilir.
7. Herhangi bir Üye bir konuyu havale etmeden önce, bu usuller kapsamında hareket etmenin verimli olup olmayacağına karar verecektir. Anlaşmazlıkların halli mekanizmasının amacı anlaşmazlıklara olumlu bir çözüm getirmektir. Anlaşmazlığa taraf olanlarca karşılıklı olarak kabul edilebilecek ve kapsamdaki anlaşmalara uygun olan bir çözümün tercih edileceği açıktır. Karşılıklı olarak kabul edilen bir çözüme varılamadığı takdirde, Anlaşmazlıkların halli mekanizmasının birinci amacı genellikle, ilgili önlemlerin kapsamdaki anlaşmaların herhangi bir hükmüne uygun olmadığına tesbit edilmesi halinde, bu önlemlerin geri çekilmesini sağlamaktır. Tazminat hükmüne yalnızca, önlemin derhal geri çekilmesi uygun olmadığına ve kapsamdaki bir anlaşmaya uygun olmayan önlem geri çekilinceye kadar geçici bir tedbir olarak başvurulabilir. Bu Mutabakat Metni'nin anlaşmazlıkların halli usullerini başlatan Üye için öngördüğü en son çare, AHO'nun bu önlemlere izin vermesine tabi olarak, ayrıcalık başvurularını veya kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki diğer yükümlülükleri diğer Üye karşısında ayrımcı bir şekilde ertelemektir.
8. Kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde, bu fiil iptal veya bozma durumu için yeterli kanıt sayılır. Bu ise normalde, kuralların ihlalinin, kapsamdaki bu anlaşmaya taraf olan diğer Üyeler üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve böyle durumlarda ithamı çürütmenin hakkında şikayet olan Üyeye ait olacağı varsayımının geçerli olduğu anlamındadır.
9. Bu Mutabakat Metni hükümleri, DTÖ Anlaşması veya çoklu bir Ticaret Anlaşması olan kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde alınan karar aracılığıyla, Üyelerin kapsamdaki bir anlaşma hükümlerinin resmi yorumunu talep etme haklarını ortadan kaldırmaz.

10. Uzlaşma taleplerinin ve Anlaşmazlıkların halli usullerinin kullanılmasının münakaşalı fiiller olarak tasarlanmadığı veya addedilmediği ve herhangi bir anlaşmazlık doğduğu takdirde, tüm Üyelerin uyuşmazlığı çözümlmek gayretiyle iyi niyetle bu usullere başvuracağı anlaşılmaktadır. Farklı konularla ilgili şikayetlerin ve karşı-şikayetlerin birbirine bağlanmayacağı da anlaşılmaktadır.

11. Bu Mutabakat Metni yalnızca, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte veya daha sonra, kapsamdaki anlaşmaların istişare hükümleri çerçevesindeki yeni istişare talepleri için uygulanacaktır. İstişare taleplerinin, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten önce, GATT 1947 çerçevesinde veya kapsamdaki anlaşmaların yerini aldığı daha önceki başka bir anlaşma çerçevesinde sunulduğu anlaşmazlıklar için, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten hemen önce geçerli olan ilgili Anlaşmazlıkların halli kuralları ve usulleri uygulanmaya devam edecektir².

12. Paragraf 11 hükümlerine bakılmaksızın, gelişmekte olan bir Üye ülke kapsamdaki anlaşmalardan herhangi birine dayalı olarak gelişmiş bir Üye ülke aleyhinde şikayette bulunduğu takdirde, Panelin aşağıdaki Kararın 7 nci paragrafında öngörülen zaman çerçevesinin raporunu vermesi için yeterli olmadığını düşünmesi ve bu zaman-çerçevesinin şikayette bulunan tarafın mutabakatı ile uzatılabilmesi durumu dışında, şikayette bulunan taraf bu Mutabakat Metni'nin 4,5,6, ve 12 nci Maddelerinde yer alan hükümlere alternatif olarak 5 Nisan 1966 tarihli Karar'ın (BISD 145/18) ilgili hükümlerine başvurabilir. Madde 4,5,6 ve 12'de yer alan kural ve usullerle Karar'da yer alan ilgili kural ve usuller arasında farklılık olması halinde, Karar'daki kural ve usuller geçerli olacaktır.

Madde 4

İstişare

1. Üyeler kullandıkları istişare usullerinin etkinliğini güçlendirme ve geliştirme kararlılıklarını teyid ederler.

2. Her Üye kendi ülkesinde alınan, kapsamdaki herhangi bir Anlaşmanın işleyişini etkileyen önlemler konusunda bir başka Üyenin beyanını dikkate almayı ve bu beyanla ilgili yeterli istişare fırsatı tanımayı taahhüt eder³.

3. Kapsamdaki bir anlaşma uyarınca istişare talebinde bulunulduğu takdirde, talebin muhatabı olan Üye, karşılıklı olarak aksi kabul edilmedikçe, karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme varmak amacıyla, talebin alındığı tarihten sonra 10 gün içinde talebe cevap verecek ve talebin alındığı tarihten sonra en geç 30 günlük bir süre içinde iyi niyetle istişareye girecektir. Söz konusu Üye talebin alındığı tarihten

² Bu paragraf, hakkında panel raporları kabul edilmemiş veya tamamen uygulanmamış uyuşmazlıklarda da uygulanacaktır.

³Herhangi bir üyenin ülkesinde bölgesel veya yerel hükümetler veya makamlarca alınan önlemlerle ilgili kapsamdaki başka herhangi bir anlaşmanın hükümleri, bu paragraftaki hükümlerden farklı hükümler içerdiği takdirde, kapsamdaki diğer anlaşma hükümleri geçerli olacaktır.

sonra 10 gün içinde cevap vermediği veya talebin alındığı tarihten sonra en fazla 30 gün içinde veya karşılıklı olarak kabul edilen başka bir süre içinde istişareye girmedeği takdirde, istişare talebinde bulunan Üye doğrudan, panel oluşturulması talebinde bulunabilir.

4. İstişare talebinde bulunan Üye bu tür tüm istişare taleplerini AHO'ya ve ilgili Konseyler ile Komitelere bildirecektir. İstişare talepleri yazılı olarak ve talebin gerekçeleri, uygulanan önlemler ve şikayetin hukuki dayanağı talepte belirtilecektir.

5. Kapsamdaki bir anlaşma hükümlerine uygun olarak yapılan istişareler sırasında, Üyeler, bu Mutabakat Metni kapsamında başka önlemlere başvurmadan önce, konu ile ilgili tatmin edici bir ayarlama yapmaya gayret etmelidirler.

6. İstişareler gizli olacak ve Üyelerin başka herhangi bir takibattaki haklarını ortadan kaldırmayacaktır.

7. Herhangi bir anlaşmazlık istişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 gün içinde istişare yolu ile çözümlenemediği takdirde, şikayette bulunan taraf bir panelin oluşturulmasını talep edebilir. İstişarede bulunan taraflar müştereken, istişare yolu ile uzlaşmazlığın çözümlenemediği kanaatine vardıkları takdirde, şikayette bulunan taraf 60 günlük süre esnasında, panel oluşturulmasını talep edebilir.

8. Bozulabilir mallarla ilgili acil durumlar da dahil olmak üzere, aciliyet gerektiren hallerde Üyeler talebin alındığı tarihten itibaren en fazla 10 gün içinde istişareye gireceklerdir. Talebin alındığı tarihten sonra 20 günlük bir süre içinde anlaşmazlık istişare yoluyla çözümlenemediği takdirde, şikayette bulunan taraf bir panel oluşturulmasını talep edebilir.

9. Bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dahil olmak üzere aciliyet gerektiren hallerde, anlaşmazlığa taraf olanlar, paneller ve Temyiz Organı, işlemleri mümkün olan azami ölçüde hızlandırmak için her türlü gayreti göstereceklerdir.

10. Üyeler istişareler esnasında gelişmekte olan Üye ülkelerin özel sorunlarını ve menfaatlerini özellikle dikkate alacaklardır.

11. İstişarede bulunan Üyeler dışında herhangi bir Üye, GATT 1994, Madde XXII, paragraf 1; GATS Madde XXII, paragraf 1 veya kapsamdaki diğer anlaşmaların⁴ ilgili hükümleri uyarınca yapılan istişarelerde önemli bir ticari menfaati olduğu kanaatine vardığı takdirde, bu Üye, söz konusu Maddeye uygun

⁴ Kapsamdaki anlaşmalarda yer alan ilgili istişare hükümleri aşağıda listelenmiştir.: Tarım Anlaşması madde 19, insan ve bitki sağlığını koruyucu önlemler anlaşması madde 11, Paragraf 1, tekstil ve giyim eşyaları anlaşması madde 8, paragraf 4 ticarette teknik engeller anlaşması madde 14, paragraf 1, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri anlaşması madde 8, GATT 1994'ün VI. maddesine uygulanmasına ilişkin anlaşma madde 17, paragraf 2, GATT 1994'ün VII. maddesinin uygulanmasına ilişkin anlaşma madde 19, paragraf 2, sevk önceki inceleme anlaşması madde 7, Menşe kuralları anlaşması madde 7, ithalat lisansları anlaşması madde 6, sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler anlaşması madde 30, koruma tedbirleri anlaşması madde 14, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması madde 64.1, çoklu ticaret anlaşmalarının her anlaşmanın yetkili organlarının tesbit edilen ve AHO'ya bildirilen ilgili istişare hükümleri.

olarak istişare talebinin sirküle edildiği tarihten sonra 10 gün içinde, istişarelere katılmak istediğini, istişareye giren Üyelere ve AHO'ya bildirebilir. İstişare talebinin muhatabı olan Üyenin, önemli menfaat talebinin geçerli bir nedene dayandığını kabul etmesi koşuluyla, bu Üye istişarelere katılacaktır. Böyle bir durumda, AHO bundan haberdar edilecektir. İstişarelere katılma talebi kabul edilmediği takdirde, başvuruda bulunan Üye GATT 1994 Madde XXII paragraf 1 veya Madde XXIII paragraf 1, GATS Madde XXII paragraf 1 veya Madde XXIII paragraf 1 veya kapsamdaki diğer anlaşmaların ilgili hükümleri uyarınca istişare talebinde bulunmakta serbest olacaktır.

Madde 5

İyi Niyet Görevi, Uzlaştırma ve Arabuluculuk

1. İyi niyet görevi (good offices), uzlaştırma ve arabuluculuk, anlaşmazlık tarafları kabul ettiği takdirde isteğe bağlı olarak uygulanan usullerdir.
2. İyi niyet yardım, uzlaştırma ve arabuluculuk usullerini kapsayan takibatlar ve özellikle anlaşmazlık taraflarının bu takibatlar esnasındaki görüşleri gizli olacak ve tarafların bu usuller kapsamında başka takibatlardaki haklarını ortadan kaldırmayacaktır.
3. İyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk anlaşmazlığa taraf olanlarca herhangi bir zamanda talep edilebilir. Bu usuller herhangi bir zamanda başlayıp herhangi bir zamanda sona erebilir. Şikayette bulunan taraf, iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk usulleri sona erdikten sonra, panel oluşturulması talebinde bulunabilir.
4. İstişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 gün içinde iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk usulleri uygulandığında, şikayette bulunan taraf panelin oluşturulmasını talep etmeden önce, istişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 günlük bir sürenin geçmesine olanak tanımalıdır. Anlaşmazlığa taraf olanlar müştereken, anlaşmazlığın iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk işlemi ile çözümlenemediği kanaatine vardıkları takdirde, şikayette bulunan taraf 60-günlük süre esnasında da, panelin oluşturulmasını talep edebilir.
5. Anlaşmazlığa taraf olanların kabul etmesi halinde, iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk işlemleri panel işlemi devam ederken de sürdürülebilir.
6. Genel Müdür anlaşmazlığın çözümünde Üyelere yardımcı olmak amacıyla görevi gereği iyi niyet görevi, uzlaştırma ve arabulucuk faaliyetlerinde bulunabilir.

Madde 6

Panelin Oluşturulması

1. Panel, şikayette bulunan tarafın talebi üzerine ve AHO bu toplantıda oybirliğiyle panelin oluşturulmamasına karar vermediği takdirde, en geç, talebin AHO gündeminde ilk kez yer aldığı toplantıyı izleyen AHO toplantısında oluřturulacaktır⁵.

2. Panel oluşturulması talebi yazılı olacaktır. Talepte istişarelerde bulunulup bulunulmadığı belirtilecek, uygulanmakta olan özel önlemler tanıtılacak ve şikayetin yasal dayanağının sorunu açıkça ortaya koyabilmek için yeterli bir zeti yer alacaktır. Başvuruda bulunan, oluşturulacak panelin standart görev çerçeveleri dışında başka görev çerçeveleri tabi olmasını talep ettiği takdirde, yazılı talepte teklif edilen özel görev çerçeveleri metni de yer alacaktır.

Madde 7

Panellerin Görev ereveleri

1. Anlaşmazlığa taraf olanlar panel oluşturulduktan sona 20 gün içinde aksi yönde bir karar almadıkları takdirde, paneller aşağıdaki görev çerçevelerine uygun olarak faaliyet göstereceklerdir:

".... belge ile, (tarafın adı) tarafından AHO'ya havale edilen konuyu (anlaşmazlığa taraf olanlarca belirtilen kapsamındaki anlaşmanın(ların) adı)'da yer alan ilgili hükümlerin ışığında incelemek ve AHO'ya bu anlaşmada(larda) ngrlen tavsiyelerde bulunmasında veya kararları almasında yardımcı olacak tesbitleri yapmak".

2. Paneller, anlaşmazlığa taraf olanlarca belirtilen kapsamdaki anlaşma veya anlaşmalarda yer alan ilgili hükümleri ele alacaklardır.

3. AHO bir panel oluştururken, Başkanını, anlaşmazlığa taraf olanlarla istişarelerde bulunarak ve paragraf 1 hükümlerine tabi olarak panelin görev çerçevelerini hazırlama konusunda yetkili kılabilir. Bu şekilde hazırlanan görev çerçevelerini bütün üyelere sirküle edilecektir. Standart görev çerçeveleri dışında başka görev çerçeveleri üzerinde mutabık kalındığı takdirde, AHO'da herhangi bir ye bu konu ile ilgili itirazda bulunabilir.

⁵ şikayette bulunan tarafın talep etmesi halinde, en az 10 gün önceden toplantı bildiriminde bulunulması koşuluyla, AHO talep tarihinden sonra 15 gün içinde bu amaçla toplanacaktır.

Madde 8

Panellerin Oluşumu

1. Paneller, panele bir vaka sunmuş veya bu konuda hizmet vermiş, GATT 1947'nin akit taraflarından birinin veya bir Üyenin temsilcisi olarak, veya kapsamdaki herhangi bir anlaşma veya bu anlaşmaların yerini aldığı daha önceki bir anlaşma Konseyinin veya Komitesinin temsilcisi olarak hizmet vermiş, veya Sekreteryada görev almış, Uluslararası ticaret hukuku veya politikası konusunda ders vermiş veya bu konuda yayınları olan veya herhangi bir Üyenin üst düzeyde ticaret politikası görevlisi olarak hizmet vermiş kişiler de dahil olmak üzere, hükümetten ve/veya hükümet-dışından vasıflı kişilerden oluşacaktır.
2. Panel üyeleri, üyelerin bağımsızlığı sağlanacak ve panelde yeterli çeşitlilikte özgeçmiş ve çok geniş deneyime sahip olanlar bulunacak şekilde seçilecektir.
3. Anlaşmazlığa taraf olanlarca aksi kabul edilmedikçe, hükümeti⁶ anlaşmazlığa taraf olan Üye ülkenin vatandaşları veya 10 uncu Maddenin 2 nci paragrafında tanımlanan üçüncü şahıslar bu anlaşmazlıkla ilgili panelde görev alamazlar.
4. Sekreteryaya panel üyelerinin seçimine yardımcı olmak amacıyla, panel üyelerinin uygun şekilde içinde seçilebileceği, 1 inci paragrafta belirtilen niteliklere sahip hükümetten veya hükümet-dışından kişilerin açıklayıcı bir listesini bulunduracaktır. Bu liste hükümet-dışından panel üyelerinin 30 Kasım 1984 tarihinde (BISD 315/9) tesbit edilen görev cetvelini ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde tesbit edilen diğer görev cetvellerini ve açıklayıcı listeleri kapsayacaktır. DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte bu görev cetvelleri ve açıklayıcı listelerde yer alan kişilerin adları bu listelerde muhafaza edilecektir. Üyeler bu kişilerin uluslararası ticaret ve kapsamdaki anlaşmaların konusu veya sektörü hakkındaki bilgi birikimleri ile ilgili bilgileri de vererek, açıklayıcı listeye dahil edilmek üzere hükümetten ve hükümet-dışından kişilerin adlarını periyodik olarak önerebilirler. Önerilen bu adlar AHO'nun onayı üzerine listeye eklenecektir. Listede yer alan her kişi için, bu kişilerin kapsamdaki anlaşmaların konusu veya sektörü ile ilgili özel deneyim alanları veya uzmanlık dalları da listede belirtilecektir.
5. Anlaşmazlığa taraf olanlar, panel oluşturduktan sonra 10 gün içinde, panelin beş kişiden oluşmasını kabul etmedikçe, panel üç üyeden oluşacaktır. Panelin kimlerden oluştuğu Üyelere derhal bildirilecektir.
6. Sekreteryaya, anlaşmazlığa taraf olanlara, panel için aday önerecektir. Anlaşmazlık tarafları zorunlu nedenler olmadıkça aday gösterilenlere itiraz etmeyeceklerdir.
7. Panelin kuruluş tarihinden sonra 20 gün içinde panel üyeleri üzerinde mutabakata varılamadığı takdirde, Genel Müdür taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, AHO Başkanı ve ilgili Konsey veya Komitenin Başkanı ile istişarelerde

⁶ Gümrük birlikleri veya ortak pazarların anlaşmazlığa taraf olması halinde bu hüküm gümrük birliklerine veya ortak pazara üye olan tüm ülkelerin vatandaşlarına uygulanır.

bulunarak, anlaşmazlığa konu olan kapsamdaki anlaşma veya anlaşmaların ilgili özel veya ek kurallarına veya usullerine uygun olarak en uygun gördüğü panel üyelerini anlaşmazlık taraflarına danıştıktan sonra tayin ederek panelin kompozisyonunu tesbit edecektir. AHO Başkanı bu şekilde oluşturulan panelin kompozisyonunu, bu talebi aldığı tarihten sonra en geç 10 gün içinde Üyelere bildirecektir.

8. Üyeler, genel bir kural olarak, kendi görevlilerinin panel üyesi olarak görev yapmalarına izin vereceklerdir.

9. Panel üyeleri hükümet temsilcisi veya herhangi bir örgüt temsilcisi sıfatıyla değil, şahsi sıfatlarıyla görev yapacaklardır. Bu nedenle Üyeler panel üyelerine panelde görüşülen konu ile ilgili talimat vermeyecekler veya birey olarak etkilemeye çalışmayacaklardır.

10. Gelişmekte olan bir Üye ülke ile gelişmiş bir Üye ülke arasındaki anlaşmazlıklarda, gelişmekte olan Üye ülke böyle talep ettiği takdirde, panel gelişmekte olan Üye bir Ülkeden en az bir panel üyesi içerecektir.

11. Seyahat giderleri ve günlük harcırahları da kapsayan, Panel üyelerinin harcamaları, Bütçe, Mali ve İdari İşler Komitesinin tavsiyelerine dayanılarak, Genel Konsey tarafından kabul edilecek kriterlere uygun olarak DTÖ bütçesinden karşılanacaktır.

Madde 9

Çoklu şikayet Usulleri

1. Aynı konu ile ilgili bir panel oluşturulmasını birden fazla Üye talep ettiği takdirde, bu şikayetleri ilgili tüm Üyelerin haklarını dikkate alarak incelemek için tek bir panel oluşturulabilir. Uygun olduğunda, bu şikayetleri incelemek için tek bir panel oluşturulmalıdır.

2. Tek panel, şikayetlerin ayrı paneller tarafından incelenmesi halinde anlaşmazlık taraflarının sahip olmuş olacağı haklar hiçbir şekilde zarar görmeyecek şekilde incelemesini organize edecek ve bulgularını AHO'ya sunacaktır. Anlaşmazlığa taraf olanlardan birinin böyle talep etmesi halinde, panel ilgili anlaşmazlık hakkında ayrı raporlar sunacaktır. şikayette bulunanların her biri tarafından sunulan yazılı başvurular diğer şikayetçilere verilecek ve her şikayetçi diğer şikayetçilerden biri panele görüşlerini sunduğunda hazır bulunma hakkına sahip olacaktır.

3. Aynı konudaki şikayetleri incelemek üzere birden fazla panel oluşturulduğunda, ayrı panellerin her birinde, mümkün olan azami ölçüde, aynı kişiler panel üyesi olarak görev yapacaklar ve bu tür anlaşmazlıklarda panel işlemine ait zaman cetveli uyumlu olacaktır.

Madde 10

Üçüncü Taraflar

1. Anlaşmazlığa konu olan kapsamdaki anlaşma çerçevesinde anlaşmazlığa taraf olanların ve diğer Üyelerin menfaatleri panel sürecinde dikkate alınacaktır.
2. Panelde görüşülen bir konuda önemli bir menfaati bulunan ve menfaatini AHO'ya bildirmiş olan bir Üye (bu Mutabakat Metni'nde "üçüncü taraf" olarak anılacaktır) panel tarafından dinlenme ve panele yazılı belge sunma fırsatına sahip olacaktır. Bu yazılı bildirimler anlaşmazlığa taraf olanlara da gönderilecek ve panel raporunda yansıtılacaktır.
3. Anlaşmazlığa taraf olanların panelin birinci toplantısına sundukları belgeler üçüncü taraflara da verilecektir.
4. Üçüncü bir tarafın, panel işlemine konu olmuş bir önlem kapsamında herhangi bir anlaşma çerçevesinde sahip olduğu menfaatleri hükümsüz kıldığını veya zarar verdiğini düşünmesi halinde, bu Üye bu Mutabakat Metni kapsamında, anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin normal usullere başvurabilir. Böyle bir anlaşmazlık mümkün olduğunda başlangıçtaki panele havale edilecektir.

Madde 11

Panellerin İşlevi

Panellerin işlevi AHO'nun bu Mutabakat Metni ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmaktır. Bu nedenle panel yalnızca kendisine havale edilen konuda nesnel bir değerlendirme yapmakla kalmayıp, vakaya ilişkin gerçekler ve kapsamdaki ilgili anlaşmaların uygulanabilirliği ve bu anlaşmalara riayet konusunda da nesnel değerlendirmeler yapmalı ve AHO'ya kapsamdaki anlaşmalarda öngörülen tavsiyelerde bulunması veya kararları almasında yardımcı olacak başka tesbitleri yapmalıdır. Paneller anlaşmazlığa taraf olanlarla düzenli olarak istişarelerde bulunmalı ve karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüm üretmek için kendilerine yeterince fırsat tanınmalıdır.

Madde 12

Panel Usulleri

1. Panel anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra aksine bir karar almadıkça, Ek 3'de yer alan Çalışma Usullerine uyacaktır.
2. Panel usulleri panel sürecini gereksiz şekilde geciktirmeden kaliteli panel raporlarının hazırlanmasını sağlayacak şekilde yeterince esnek olmalıdır.

3. Panel üyeleri anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra, uygun olan en kısa zamanda ve mümkünse paneli oluşturacak kişiler ve panelin görev çerçeveleri üzerinde mutabık kalındıktan sonra bir hafta içinde, eğer uygun ise, 9 uncu paragrafın hükümlerini dikkate alarak panel süreci için bir zaman cetveli belirleyeceklerdir.
4. Panel, panel süreci için zaman cetvelini tesbit ederken, anlaşmazlığa taraf olanlara sunuşlarını hazırlamaları için yeterince zaman tanıyacaklardır.
5. Paneller tarafların yazılı sunuşlarını vermeleri için kesin bir tarih belirlemeli ve taraflar bu tarihlere uymalıdır.
6. Anlaşmazlığa taraf olanların her biri yazılı sunuşunu, panele ve anlaşmazlığın diğer taraf veya tarafların derhal iletilmek üzere Sekreteryaya verecektir. Panel, anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra, 3 üncü paragrafta anılan zaman cetvelini tesbit ederken tarafların ilk sunuşlarını aynı zamanda vermeleri gerektiği yönünde karar almadıkça, şikayette bulunan taraf ilk sunuşunu cevap veren tarafın ilk sunuşundan daha önce verecektir. Birinci sunuşların verilmesi için birbirini takip eden bir düzenlemenin yapılması halinde, panel cevap veren tarafın sunuşunu vermesi için de kesin bir süre belirleyecektir. Bundan sonraki tüm yazılı sunuşlar aynı zamanda verilecektir.
7. Anlaşmazlığa taraf olamların karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme varamamaları halinde, panel ilk bulgularını yazılı bir rapor halinde AHO'ya sunacaktır. Böyle durumlarda panelin raporunda gerçeklerle ilgili bulgular, ilgili hükümlerin uygulanabilirliği ve bulguların ve tavsiyelerin temel mantığı belirtilecektir. Anlaşmazlığa taraf olanlar arasında konuya bir çözüm bulunduğu takdirde, panel raporunda yalnızca olayın kısa bir tanımı yapılarak çözüme varıldığı belirtilecektir.
8. Usulleri daha verimli bir hale getirebilmek için, panelin kimlerden oluşacağı ve görev çerçeveleri üzerinde mutabakata varıldığı tarihten nihai raporun anlaşmazlığa taraf olanlara verildiği tarihe kadar, panelin incelemelerini yapacağı süre genel bir kural olarak altı ayı aşmayacaktır. Bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dahil olmak üzere, acil hallerde panel raporunu anlaşmazlığa taraf olanlara üç ay içinde vermeyi amaçlayacaktır.
9. Panel raporunu altı ay içinde veya acil hallerde üç ay içinde hazırlayamacağı kanaatine vardığı takdirde, AHO'yu bu durumdan yazılı olarak haberdar edecek ve gecikme nedenleri ile raporunu hazırlayacağı tahmini süreyi belirtecektir. Panelin oluşturulmasından raporun Üyelere gönderilmesine kadar geçen süre hiçbir şekilde dokuz ayı aşmayacaktır.
10. Gelişmekte olan bir Üye ülke tarafından alınan bir önlemi ilgilendiren istişarelerde taraflar 4 üncü Madde 7 nci ve 8 inci paragraflarında belirlenen süreleri uzatmaya karar verebilirler. İstişarede bulunan tarafların, söz konusu süre geçtikten sonra, istişarelerin sona erdiği konusunda mutabakata varamamaları halinde, AHO Başkanı taraflara danıştıktan sonra bu sürenin uzatılıp uzatılmayacağına ve uzatılacaksa ne kadar uzatılacağına karar verecektir. Panel ayrıca, gelişmekte olan bir

Üye ülke aleyhindeki şikayeti incelerken, gelişmekte olan Üye ülkeye savunmasını hazırlaması ve sunması için yeterli zaman tanıyacaktır. Bu paragraf uyarınca gerçekleştirilen herhangi bir fiil, 20 nci Maddenin 1 inci paragrafını ve 21 inci Maddenin 4 üncü paragrafını etkilemez.

11. Taraflardan biri veya birden fazlası gelişmekte olan bir Üye ülke ise, panelin raporunda, gelişmekte olan Üye ülkelerin Anlaşmazlıkların halli usulleri esnasında ileri sürdükleri kapsamdaki anlaşmaların bir parçasını oluşturan, gelişmekte olan Üye ülkeler için farklı ve daha-avantajlı muamele konusundaki ilgili hükümlerin ne şekilde dikkate alındığı açıkça belirtilecektir.

12. Panel, şikayette bulunan tarafın talebi üzerine, çalışmasını herhangi bir zamanda 12 ayı aşmayacak bir süreyle erteleyebilir. Böyle bir erteleme olması halinde, bu Maddenin 8 inci ve 9 uncu paragraflarında, 20 nci Maddenin 1 inci paragrafında ve 21 inci Maddenin 4 üncü paragrafında belirtilen zaman-çerçeveleri, çalışmanın ertelendiği süre kadar uzatılacaktır. Panelin çalışması 12 aydan daha uzun süreyle ertelendiği takdirde, panel oluşturma yetkisi geçerliliğini yitirecektir.

Madde 13

Bilgi Edinme Hakkı

1. Her panel uygun gördüğü kişi veya organdan bilgi ve teknik tavsiye talep etme hakkına sahip olacaktır. Ancak, panel herhangi bir Üye'nin yetki alanı içindeki bir kişiden veya organdan bu şekilde bilgi veya tavsiye talep etmeden önce, bu Üyenin yetkili mercilerini bu durumdan haberdar edecektir. Üyeler panelin gerekli ve uygun gördüğü bu bilgilerle ilgili talebine derhal ve eksiksiz cevap vereceklerdir. Verilen gizli bilgiler, bilgileri veren Üyenin yetkililerinin, organın veya kişinin resmi izni olmadan açıklanmayacaktır.

2. Paneller ilgili her türlü kaynaktan bilgi isteyebilir ve konu ile ilgili çeşitli hususlarda görüşlerini almak üzere uzmanlara başvurabilirler. Paneller, anlaşmazlığa taraf olanlardan biri tarafından ileri sürülen bilimsel veya başka teknik konularla ilgili maddi bir hususta uzman bir inceleme grubundan tavsiye niteliğinde yazılı bir rapor isteyebilirler. Böyle bir grubun kurulmasına ilişkin kurallar ve usuller Ek 4'de yer almaktadır.

Madde 14

Gizlilik

1. Panel müzakereleri gizli olacaktır.
2. Panel raporları, sunulan bilgilerin ve beyanların ışığında, anlaşmazlığa taraf olanların yokluğunda taslak şeklinde hazırlanacaktır.
3. Ayrı ayrı panel üyeleri tarafından panel raporunda ifade edilen görüşler rapora isim belirtilmeden yazılacaktır.

Madde 15

Ara Değerlendirme Aşaması

1. Sunulan mukabil delillerin ve sözlü argümanların değerlendirilmesini müteakip, panel, rapor taslağının deskriptif (olgusal ve argüman) kısımlarını ihtilafın taraflarına sunacaktır. Panel tarafından belirlenen bir süre içinde, taraflar düşüncelerini yazılı olarak sunacaklardır.
2. İhtilafın taraflarından düşünce alınması için belirlenen sürenin dolmasını müteakip, panel, taraflara, hem deskriptif kısımları hem de panelin bulgularını ve sonuçlarını içeren bir ara rapor sunacaktır. Panel tarafından tesbit edilen bir süre içinde, taraflardan biri, nihai raporun Üyeler'e dağıtımından önce ara raporun kesin hususlarının panel tarafından gözden geçirilmesi için yazılı bir talep sunabilir. Taraflardan birinin talebi üzerine, panel, yazılı düşüncelerde belirtilen konularda taraflar ile bir başka toplantı daha yapacaktır. Düşünce süresi içinde herhangi bir taraftan hiçbir düşünce alınmaz ise, ara rapor nihai panel raporu olarak kabul edilecek ve derhal Üyeler'e dağıtılacaktır.
3. Nihai panel raporunun bulguları, ara değerlendirme aşamasında yapılan argümanların bir tartışmasını içerecektir. Ara değerlendirme aşaması, Madde 12'nin 8 sayılı paragrafında belirtilen süre içinde yapılacaktır.

Madde 16

Panel Raporlarının Kabul Edilmesi

1. Üyeler'e panel raporlarını inceleyebilmeleri için yeterli zaman tanımak için, raporlar, Üyeler'e dağıtıldıkları tarihten 20 gün sonra kadar AHO tarafından kabul edilmek üzere ele alınmayacaktır.
2. Bir panel raporuna itirazları olan Üyeler, panel raporunun değerlendirileceği AHO toplantısından en az 10 gün önce dağıtılmak üzere itirazlarını açıklamak için yazılı gerekçeler vereceklerdir.
3. Bir ihtilafın tarafları, panel raporunun AHO tarafından incelenmesine tam olarak katılma hakkına sahip olacaklar ve görüşleri tam olarak kaydedilecektir.
4. Bir panel raporunun Üyeler'e dağıtıldığı tarihten sonra 60 gün içinde, bir AHO toplantısında⁷ kabul edilecektir, meğer ki ihtilafın bir tarafı temyiz etme kararını AHO'ya resmen bidirsin veya AHO oybirliğiyle raporu kabul etmemeye karar versin. Bir taraf temyiz etme kararını bildirmiş ise, panelin raporu, temyizın tamamlanmasına kadar AHO tarafından kabul edilmek üzere ele

⁷ Bu süre içinde, madde 16'nın 1 ve 4 sayılı paragraflarının gereklerinin yerine getirilmesini imkan tanıyan bir zamanda bir AHO toplantısı takvime bağlanmaz ise, bu amaçla bir AHO toplantısı yapılacaktır.

alınmayacaktır. Bu kabul prosedürü, Üyeler'in bir panel raporu hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkına hâlel getirmez.

Madde 17

Temyiz İncelemesi

Daimi Temyiz Organı

1. AHO tarafından bir daimi Temyiz Organı kurulacaktır. Temyiz Organı, panel vakalarından gelen temyiz taleplerini karara bağlayacaktır. Temyiz Organı, yedi kişiden oluşacak olup bunlardan üçü herhangi bir dâvada görev yapacaktır. Temyiz Organında görev yapan kişiler münavebeli olarak görev yapacaktır. Bu münavebe, Temyiz Organının çalışma prosedürlerinde belirlenecektir.
2. AHO dört yıl süreyle Temyiz Organında görev yapacak kişileri tayin edecek olup bunlardan her biri bir defa tayin edilebilir. Ancak, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girişinden hemen sonra tayin olunan yedi kişiden kurayla belirlenecek üçünün görev süreleri iki yıl sonunda bitecektir. Boşalan üyelikler doldurulacaktır. Süresi dolmamış bir kişinin yerine tayin olan bir kimse, selefinin görev süresinin geriye kalan kısmı kadar görev yapacaktır.
3. Temyiz Organı, hukuk ve uluslararası ticaret alanlarında ve genel olarak ele aldığı anlaşmaların konularında kanıtlanmış uzmanlık sahibi ve tanınmış otoritesi olan kişilerden oluşacaktır. Bu kişiler, herhangi bir hükümete bağlı olmayacaklardır. Temyiz Organı üyeleri, DTÖ üyelerini geniş biçimde temsil eden nitelikte olacaktır. Temyiz Organında görev yapan bütün kişiler, her zaman ve kısa bir bildirim üzerine hazır olacaklar ve DTÖ'nün ihtilaf çözümleme faaliyetleri ve ilgili diğer faaliyetleri hakkında daima bilgili olacaklardır. Doğrudan veya dolaylı bir çıkar çatışması yaratabilecek ihtilafların incelenmesine katılmayacaklardır.
4. Üçüncü taraflar değil, sadece ihtilafın tarafları bir panel raporunu temyiz edebilirler. Madde 10 paragraf 2 gereğince, ele alınan konuda önemli bir çıkarları olduğunu AHO'ya bildiren üçüncü taraflar, Temyiz Organına yazılı başvurular yapabilir ve kendilerine bunun tarafından dinlenmek fırsatı verilebilir.
5. Genel bir kural olarak, duruşmalar, bir tarafın temyize başvurma kararını resmen bildirdiği tarihten Temyiz Organının raporunu dağıttığı tarihe kadar 60 günü geçmeyecektir. Takvimini belirlerken Temyiz Organı, eğer ilgili ise, Madde 4 paragraf 9'un hükümlerini göz önüne alacaktır. Temyiz Organı, raporunu 60 gün içinde veremeyeceği kanısında ise, raporunu teslim edeceği süreye ilişkin bir tahminle birlikte, gecikme nedenlerini yazılı olarak AHO'ya bildirecektir. Duruşmalar hiçbir durumda 90 günü geçmeyecektir.
6. Bir temyiz, panel raporunda ele alınan hukuki konular ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlar ile sınırlı olacaktır.

7. Temyiz Organına, ihtiyaç duyduğu uygun idari ve hukuki destek sağlanacaktır.

8. İolculuk ve geçim ödenekleri dahil, Temyiz Organında görev yapan kişilerin giderleri, Bütçe, Finans ve İdare Komitesi'nin tavsiyeleri temelinde, Genel Konsey tarafından kabul edilecek kriterlere uygun olarak DTÖ bütçesinden karşılanacaktır.

Temyiz İncelemesi Prosedürleri

9. AHO Başkanı ve Genel Müdür ile istişare içinde Temyiz Organı tarafından çalışma prosedürleri tesbit edilecek ve bilgi için Üyeler'e tebliğ edilecektir.

10. Temyiz Organının duruşmaları gizli olacaktır. Temyiz Organının raporları, ihtilafın taraflarının gıyabında ve sağlanan bilgilerle yapılan beyanların ışığında kaleme alınacaktır.

11. Temyiz Organında görev yapan kişilerce Temyiz Organı raporunda ifade edilen görüşler anonim olacaktır.

12. Temyiz Organı, temyiz işlemleri sırasında paragraf 6'ya uygun olarak gündeme getirilen hususlardan her birini ele alacaktır.

13. Temyiz Organı, panelin hukuki bulgu ve sonuçlarını destekleyebilir, tadil edebilir veya reddedebilir.

Temyiz Organı Raporlarının Kabul Edilmesi

14. AHO, Temyiz Organı raporunu, Üyeler'e dağıtımını müteakip 30 gün içinde kabul etmemeye oybirliğiyle karar vermedikçe, Temyiz Organı raporları AHO tarafından kabul edilecek ve ihtilafın taraflarınca da şartsız olarak onaylanacaktır⁸. Bu kabul prosedürü, Üyeler'in Temyiz Organı raporu hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkına hâlel getirmez.

Madde 18

Panel veya Temyiz Organı ile Haberleşme

1. Panel veya Temyiz Organı tarafından incelenmekte olan hususlar hakkında panel veya Temyiz Organı ile tek yanlı haberleşmeler olmayacaktır.

2. Panel veya Temyiz Organına yapılan yazılı başvurular gizlilik içinde işlem görecektir, fakat ihtilafın taraflarına açık olacaktır. Bu Mutabakat Metni'ndeki hiçbir şey, bir ihtilafın bir tarafının, kendi pozisyonuna ilişkin olarak kamuya açıklamalar yapmasını engellemeyecektir. Üyeler, bir başka Üye tarafından panel veya Temyiz Organına sunulan ve o Üye tarafından gizli olarak nitelendirilen bilgileri gizli tutacaklardır. Bir ihtilafın bir tarafı, bir Üye'nin talebi üzerine, yazılı başvuruları

⁸ Bu süre içinde bir AHO toplantısı takvime bağlanmamış ise, bu amaçla böyle bir AHO toplantısı yapılacaktır.

içinde bulunan bilgilerden kamuya açıklanabilecek olanlar hakkında gizli olmayan bir özet verecektir.

Madde 19

Panel ve Temyiz Organının Tavsiyeleri

1. Bir panel veya Temyiz Organı, bir tedbirin ele alınan bir anlaşmaya uygun olmadığı sonucuna varırsa, ilgili Üye'nin⁹ bu tedbiri anlaşmayla uyumlu hale getirmesini tavsiye edecektir¹⁰. Tavsiyelerine ek olarak, panel veya Temyiz Organı, ilgili Üye'nin tavsiyeleri nasıl uygulayabileceğine ait yollar da önerebilir.

2. Madde 3 paragraf 2'ye uygun olarak, panel ve Temyiz Organı, bulguları ve tavsiyelerinde, anlaşmalarda sağlanan hak ve yükümlülükleri arttıramaz veya azaltamaz.

Madde 20

AHO Kararları İçin Zaman Çerçevesi

İhtilafın taraflarınca aksi kararlaştırılmadıkça, AHO tarafından panelin oluşturulduğu tarihten AHO'nun panel veya temyiz raporunu kabul için değerlendirdiği tarihe kadar olan süre, kural olarak, eğer panel raporu temyiz edilmez ise dokuz ayı, temyiz edilir ise 12 ayı geçmeyecektir. Madde 12 paragraf 9 veya Madde 17 paragraf 5 gereğince, Temyiz Organı, raporunun sunulması için süreyi uzatırsa, ilave süre yukarıdaki sürelerle ilave edilecektir.

Madde 21

Tavsiyeler ve Kararların Uygulanmasının Denetimi

1. Bütün Üyeler'in yararına olacak şekilde ihtilafların etkin biçimde çözümlenmesi için, AHO'nun tavsiye ve kararlarına derhal uyulması elzemdir.

2. İhtilaf çözümlenmeye tabi olmuş tedbirlerle ilgili olarak gelişmekte olan ülke Üyelerin çıkarlarını etkileyen hususlara özel dikkat gösterilmelidir.

3. Panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten sonra 30 gün¹¹ içinde yapılan bir AHO toplantısında, ilgili Üye, AHO'nun tavsiyeleri ve kararlarının uygulanması hakkındaki düşüncelerini AHO'ya bildirecektir. Tavsiye ve kararlara derhal uyulması mümkün değil ise, ilgili Üye, bunu yapmak için makul bir süreye sahip olacaktır. Makul süre:

⁹ “İlgili üye” panel veya temyiz organı tavsiyelerinin yönelik olduğu ihtilafın tarafıdır.

¹⁰ GATT 1994’ün veya ilgili bir başka anlaşmanın ihlali içermeyen olaylardaki tavsiyelerle ilgili olarak bkz madde 26

¹¹ Bu süre içinde bir AHO toplantısı takvime bağlanmamış ise, bu amaçla bir AHO toplantısı yapılacaktır.

(a) AHO tarafından onaylanmak şartıyla ilgili Üye'nin önerdiği süre; veya, bu onayın verilmemesi halinde,

(b) tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten sonra 45 gün içinde ihtilafın taraflarınca karşılıklı mutabakat içinde belirlenen bir süre; veya, böyle bir mutabakatın yokluğu halinde,

(c) tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten sonra 90 gün içinde tahkim yoluyla tesbit edilen bir süre olacaktır ¹². Bu tahkimde, panel veya Temyiz Organı tavsiyelerinin uygulanması için makul sürenin, panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten itibaren 15 ayı geçmemesi gerektiği ilkesi, hakem ¹³ tarafından esas alınacak ilke olmalıdır. Ancak, özel şartlara göre, bu süre daha kısa veya daha uzun olabilir.

4. Madde 12 paragraf 9 veya Madde 17 paragraf 5 gereğince panel veya Temyiz Organı, raporunun sunulma süresini uzatmış olmadıkça, AHO tarafından panelin oluşturulduğu tarihten makul sürenin belirlendiği tarihe kadar geçen süre 15 ayı geçmeyecektir, meğer ki ihtilafın tarafları başka bir karar versinler. Panel veya Temyiz Organı, raporunun sunulma süresini uzatmış ise, ilave süre 15 aylık süreye eklenecektir; ancak şu şartla ki, ihtilafın tarafları istisnai şartlar olduğu üzerinde mutabık kalmadıkça, toplam süre 18 ayı aşmayacaktır.

5. Tavsiye ve kararlara uymak için alınan tedbirlerin varlığı veya bir anlaşmaya uygunluğu hakkında ihtilaf olduğunda, bu ihtilaf, mümkün olduğunda orijinal panele başvuru dahil, bu ihtilaf çözümleme usullerine başvurulmak suretiyle çözüme bağlanacaktır. Panel, raporunu, konunun kendisine sevk edildiği tarihten sonra 90 gün içinde dağıtacaktır. Panel, raporunu bu zaman çerçevesi içinde sunamayacağı kanısında ise, raporunu sunacağı süreye ilişkin bir tahminle birlikte, gecikme nedenlerini yazılı olarak AHO'ya bildirecektir.

6. AHO kabul edilen tavsiye veya kararların uygulanmasını denetim altında tutacaktır. Tavsiye veya kararların uygulanması konusu, bunların kabul edilmesini müteakip herhangi bir zamanda herhangi bir Üye tarafından AHO'da gündeme getirilebilir. AHO aksine karar vermedikçe, tavsiye veya kararın uygulanması konusu, paragraf 3 gereğince makul sürenin belirlendiği tarihten altı ay sonraki AHO toplantısının gündemine konulacak ve konu çözümleninceye kadar AHO gündeminde kalacaktır. Bu tür her AHO toplantısından en az 10 gün önce, ilgili Üye, AHO'ya, tavsiye veya kararların uygulanmasında aldığı mesafe hakkında yazılı bir durum raporu verecektir.

7. Eğer konu bir gelişmekte olan ülke Üye tarafından gündeme getirilmiş bir konu ise, AHO, şartlara uygun olabilecek başka hangi işlemleri yapabileceğini inceleyecektir.

¹² Taraflar, konunun tahkime havale edilmesinden sonra 10 gün içinde bir hakem üzerinde mutabık kalmazlar ise, hakem, taraflar ile istişare ettikten sonra 10 gün içinde Genel Müdür tarafından tayin edilecektir.

¹³ "Hakem" tabiri, bir tek kişi veya bir grubu belirtmektedir.

8. Eğer konu, bir gelişmekte olan ülke Üye tarafından sunulmuş bir konu ise, hangi uygun işlemin yapılabileceğini incelerken, AHO, sadece şikayetçi olunan tedbirlerin ticaret kapsamını değil, aynı zamanda bu tedbirlerin ilgili gelişmekte olan ülke Üyelerin ekonomisi üzerindeki etkilerini de dikkate alacaktır.

Madde 22

Tazminat ve Tavizlerin Askıya Alınması

1. Tazminat ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, tavsiye ve kararların makul bir süre içinde uygulanmaması halinde kullanılabilen geçici tedbirlerdir. Ancak, bir tedbiri ilgili anlaşmalar ile uyumlu hale getirmek için, ne tazminat ne de tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, bir tavsiyenin tam olarak uygulanmasına tercih edilmez. Tazminat isteğe bağlıdır ve, eğer verilirse, ilgili anlaşmalara uygun olmalıdır.

2. İlgili Üye, bir anlaşmaya uygun olmadığı anlaşılan tedbiri, o anlaşmaya uygun hale getirmez veya Madde 21 paragraf 3 gereğince belirlenen makul süre içinde tavsiye ve kararlara başka bir biçimde uymaz ise, o Üye, karşılıklı olarak kabul edilir bir tazminat belirlemek amacıyla, talep edildiğinde ve makul sürenin dolmasından önce, ihtilaf çözümüleme prosedürlerini devreye sokan herhangi bir taraf ile müzakerelere girecektir. Makul sürenin dolmasından sonra 20 gün içinde tatminkar bir tazminat üzerinde mutabık kalınamaz ise, ihtilaf çözümüleme prosedürlerini devreye sokan herhangi bir taraf, ilgili anlaşmalar çerçevesindeki tavizler veya diğer yükümlülüklerin ilgili Üye'ye uygulanmasını askıya almak için AHO'dan izin talep edebilir.

3. Hangi tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınacağını değerlendirirken, şikayetçi taraf aşağıdaki ilke ve prosedürleri uygulayacaktır:

(a) genel ilke olarak, şikayetçi taraf, öncelikle, panel veya Temyiz Organının bir ihlal veya başka bir aykırılık veya uygunsuzluk bulunduğu sektörle aynı sektöre (sektörlere) yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülükleri askıya almalıdır;

(b) şikayetçi taraf, aynı sektöre (sektörlere) yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülüklerinin askıya alınmasının mümkün veya etkin olmadığı kanısında ise, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerdeki taviz veya diğer yükümlülükleri askıya alabilir;

(c) şikayetçi taraf, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerle yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının mümkün veya etkin olmadığı ve durumun yeterince ciddi olmadığı kanısında ise, bir başka ilgili anlaşma kapsamındaki taviz veya diğer yükümlülükleri askıya alabilir;

(d) yukarıdaki ilkeleri uygularken, şikayetçi taraf şu hususları dikkate alacaktır:

(i) sektördeki ticaret veya panel veya Temyiz Organının bir ihlal veya bir başka aykırılık veya uygunsuzluk bulunduğu anlaşma çerçevesindeki ticaret, ve bu ticaretin şikayetçi taraf bakımından önemi;

(ii) ihlal veya uygunsuzluk ile ilgili daha geniş kapsamlı ekonomik unsurlar ve taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının daha geniş kapsamlı iktisadi sonuçları;

(e) şikayetçi taraf, (b) ve (c) altparagrafları gereğince taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talep ediyor ise, bunun nedenlerini talebinde belirtecektir. Talebin AHO'ya gönderilmesi ile aynı anda, ilgili Konseyler'e ve, altparagraf (b) kapsamındaki bir talep halinde, ilgili sektörel organlara da gönderilecektir;

(f) bu paragraf açısından, "sektör" demek:

(i) mallar ile ilgili olarak, bütün mallar;

(ii) hizmetler ile ilgili olarak, temel sektörleri tarif eden mevcut "Hizmetlerin Sektörel Sınıflandırılması Listesi"nde belirtilen bir temel sektör;¹⁴

(iii) ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak ise, Kısım II'nin 1, veya 2, veya 3, veya 4, veya 5, veya 6, veya 7 sayılı bölümlerinde kapsanan fikri mülkiyet hakkı kategorilerinden her biri, veya Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının Kısım III veya Kısım IV kısımlarındaki yükümlülükler demektir;

(g)bu paragraf açısından, "anlaşma" demek:

(i) mallar ile ilgili olarak, bir bütün olarak, DTÖ Anlaşmasının Ek 1A'sında listesi verilen anlaşmalar ve ihtilafa taraf olan ilgili taraflar bu anlaşmalara taraf oldukları ölçüde Çoklu Ticaret Anlaşmaları;

(ii) hizmetler ile ilgili olarak, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması;

(iii) fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması demektir.

4. Tavizler veya diğer yükümlülüklerin AHO tarafından müsaade edilen askıya alınmasının düzeyi, ihlal veya aykırılığın düzeyi ile orantılı olacaktır.

5. İlgili anlaşma yasaklıyor ise, AHO tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin vermeyecektir.

6. Paragraf 2'de anlatılan durum meydana geldiğinde, AHO, talep üzerine, oybirliğiyle talebi reddetmeye karar vermedikçe, makul sürenin dolmasından sonra 30 gün içinde tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verecektir. Ancak, ilgili Üye önerilen askıya alma düzeyine itiraz eder veya paragraf 3'de

¹⁴ MTN.GNS/W/120 simgeli belgedeki liste 11 sektör belirlemektedir.

belirtilen ilke ve prosedürlere uyulmamış olduğunu iddia ederse, şikayetçi taraf paragraf 3(b) veya (c) gereğince tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talebinde bulunduğunda, konu tahkime havale edilecektir. Bu tahkim, eğer üyeler mevcut ise orijinal panel tarafından veya Genel Müdür'ün tayin ettiği bir hakem ¹⁵ tarafından yapılacak ve makul sürenin dolmasından sonra 60 gün içinde tamamlanacaktır. Tahkim devam ederken tavizler veya diğer yükümlülükler askıya alınmayacaktır.

7. Paragraf 6 gereğince hareket eden hakem ¹⁶, askıya alınacak olan tavizler veya diğer yükümlülüklerin niteliğini incelemeyecek, fakat bu askıya almanın düzeyinin ihlal veya aykırılığın düzeyi ile orantılı olup olmadığını tesbit edecektir. Hakem, tavizler veya diğer yükümlülüklerin önerilen askıya alınmasının ilgili anlaşma kapsamında mümkün olup olmadığını da belirleyebilir. Ancak, tahkime havale edilen konu, paragraf 3'te belirtilen ilke ve prosedürlere uyulmamış olduğu yolunda bir iddiayı da içeriyorsa, hakem bu iddiayı inceleyecektir. Hakem bu ilke ve prosedürlere uyulmamış olduğuna karar verirse, şikayetçi taraf bu ilke ve prosedürleri paragraf 3'e uygun şekilde uygulayacaktır. Taraflar hakem kararını kesin olarak kabul edecek ve ikinci bir tahkim yaptırmaya çalışmayacaklardır. AHO, hakemin kararından derhal haberdar edilecek ve, talep üzerine, talebin reddine oybirliğiyle karar vermedikçe ve eğer talep hakemin kararına uygun ise, tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verecektir.

8. Tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, geçici olacak ve ilgili bir anlaşmaya uygun olmadığı anlaşılan tedbir kaldırılincaya kadar, veya tavsiyeleri veya kararları uygulamak zorunda olan Üye ihlal veya aykırılığa bir çözüm buluncaya kadar, veya karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme ulaşıncaya kadar, ancak ve ancak o zamana kadar uygulanacaktır. Madde 21 paragraf 6'ya uygun olarak, tazminat sağlanmış veya tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmış olduğu fakat bir tedbirin ilgili anlaşmalara uygun hale getirilmesine yönelik tavsiyelerin uygulanmamış olduğu haller dahil, AHO, kabul edilen tavsiyeler veya kararların uygulanmasını denetim altında tutmaya devam edecektir.

9. İlgili anlaşmaların ihtilaf çözümüleme hükümleri, bir Üye'nin toprakları içindeki bölgesel veya yerel yönetimler veya makamlar tarafından alınan ve bu hükümlere uyulmasını etkileyen tedbirlerle ilgili olarak devreye sokulabilir. AHO ilgili bir anlaşmanın bir hükmüne uyulmamış olduğuna karar verdiğinde, sorumlu Üye, bu hükme uyulmasını sağlamak için elinde olan bütün makul tedbirleri alacaktır. İlgili anlaşmaların ve bu Mutabakat Metni'nin tazminatla ve taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasıyla ilişkili hükümleri, bu uymanın sağlanmasının mümkün olmamış olduğu durumlarda geçerlidir ¹⁷.

¹⁵ “Hakem” tabiri, tek bir kişiyi veya grubu belirtmektedir.

¹⁶ “Hakem” tabiri, tek bir kişiyi veya bir grubu veya hakem sıfatıyla görev yapan orijinal panelin üyelerini belirtmektedir.

¹⁷ İlgili herhangi bir anlaşmanın bir üyenin toprakları içindeki bölgesel veya yerel yönetimler veya makamlar tarafından alınan tedbirlerle ilişkili hükümleri bu paragraf hükümlerinden farklı hükümler içeriyor ise, sözkonusu ilgili anlaşmanın hükümleri geçerli olacaktır.

Madde 23

Çok Taraflı Sistemin Güçlendirilmesi

1. Üyeler, ilgili anlaşmalar çerçevesinde bir yükümlülük ihlalinin veya bir başka menfaat ihlali veya engellemesinin veya ilgili anlaşmaların herhangi bir amacına ulaşılması önündeki bir engelin giderilmesini istediklerinde, bu Mutabakat Metni'nin kural ve prosedürlerine müracaat ve riayet edeceklerdir.

2. Böyle durumlarda, Üyeler:

(a) bu Mutabakat Metni'nin kural ve prosedürlerine uygun olarak ihtilaf çözümleme mekanizmasına başvuru yolu dışında, bir ihlalin meydana gelmiş olduğu, menfaatlerin ihlal edilmiş veya engellenmiş olduğu veya ilgili anlaşmaların herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olduğu yolunda bir tesbit yapmayacaklar ve böyle bir tesbiti, AHO tarafından kabul edilen panel veya Temyiz Organı raporunda yer alan bulgulara veya işbu Mutabakat Metni çerçevesinde verilen bir hakem kararına uygun olarak yapacaklar;

(b) ilgili Üye'nin tavsiye ve kararları uygulaması için makul süreyi belirlemek amacıyla Madde 21'de belirtilen prosedürleri izleyecekler; ve

(c) taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alma düzeyini belirlemek için Madde 22'de belirtilen prosedürleri izleyecekler ve ilgili Üye'nin tavsiye ve kararları o makul süre içinde uygulamamasına yanıt olarak ilgili anlaşmalar çerçevesinde taviz veya diğer yükümlülükleri askıya almadan önce AHO'nun iznini alacaklardır.

Madde 24

En Az Gelişmiş Ülke Üyeler ile İlgili Özel Prosedürler

1. Bir en az gelişmiş ülke Üye ile ilgili bir ihtilafın nedenlerinin belirlenmesinin ve ihtilaf çözümleme prosedürlerinin bütün aşamalarında, en az gelişmiş ülke Üyeler'in özel durumuna dikkat gösterilecektir. Bu bakımdan, Üyeler, en az gelişmiş bir ülke Üye ile ilgili olarak bu prosedürler çerçevesinde bir konuyu gündeme getirirken gerekli itidali göstereceklerdir. Bir en az gelişmiş üye Ülke tarafından alınan bir tedbirden dolayı ihlal veya engelleme meydana geldiği tesbit edilir ise, şikayetçi taraflar, tazminat talep ederken veya bu prosedürler çerçevesinde taviz veya diğer yükümlülüklerin uygulanmasının askıya alınması için izin almaya çalışırken gerekli itidali göstereceklerdir.

2. Bir en az gelişmiş Ülke ile ilgili ihtilaf çözümleme durumlarında, istişareler sürecinde tatminkar bir çözüm bulunamamış ise, Genel Müdür veya AHO Başkanı, bir en az gelişmiş ülke Üye'nin talebi üzerine, bir panel talebi sunulmadan önce, ihtilafı çözüme bağlamakta taraflara yardımcı olmak amacıyla yardımlarını,

uzlaştırma ve arabulucu gayretlerini sunacaktır. Genel Müdür veya AHOBaşkanı, bu yardımı sağlarken, uygun gördükleri herhangi bir kaynakla istişare edebilirler.

Madde 25

Tahkim

1. İhtilaf çözümlemenin alternatif bir yolu olarak DTÖ içinde seri tahkim, her iki tarafça açık bir biçimde tarif edilen konular hakkındaki belirli ihtilafların çözümlenmesini kolaylaştırabilir.

2. Bu Mutabakat Metni'nde aksine bir hüküm olmadıkça, tahkime gidilmesi, izlenecek prosedürler hakkında mutabık kalacak tarafların karşılıklı anlaşmasına tabi olacaktır. Tahkime gidilmesi hakkındaki anlaşmalar, tahkim sürecinin fiilen başlamasından yeterli bir süre önce tüm Üyeler'e bildirilmelidir.

3. Diğer Üyeler, tahkime gidilmesi hakkında anlaşmaya varmış olan tarafların mutabakatı üzerine tahkim işlemine taraf olabilirler. Tahkimin tarafları, tahkim kararına uymayı taahhüt edeceklerdir. Tahkim kararları, herhangi bir Üye tarafından onlarla ilgili herhangi bir husus gündeme getirildiğinde, AHO'ya ve ilgili herhangi bir anlaşmanın Konsey veya Komitesine bildirilecektir.

4. Bu Mutabakat Metni'nin 21. ve 22. maddeleri, gerekli değişikliklerle, tahkim kararlarına uygulanacaktır.

Madde 26

1. GATT 1994 Madde XXIII Paragraf 1(b)'de Tarif Edilen Tipteki İhlalsizlik şikayetler:

GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (b) hükümlerinin ilgili bir anlaşma için geçerli olduğu durumlarda, bir panel veya Temyiz Organı, sadece, o Anlaşma hükümlerine aykırı olan veya olmayan herhangi bir tedbirin bir Üye tarafından uygulanması nedeniyle, ilgili anlaşma kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak kendisine tahakkuk eden herhangi bir faydanın ihlal edilmekte veya engellenmekte olduğunun veya o Anlaşma'nın herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olunduğunun ihtilafın bir tarafınca düşünüldüğü durumlarda kararlar ve tavsiyelerde bulunabilir. Bir olayın, GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (b) hükümlerinin geçerli olduğu bir ilgili anlaşmanın hükümleriyle çatışmaya bir tedbirle ilgili olduğuna böyle bir tarafça inanıldığı ve Temyiz Organınca da tesbit edildiği durumda ve ölçüde, aşağıdakilere tabi olarak, bu Mutabakat Metni'ndeki prosedürler uygulanacaktır:

(a) şikayetçi taraf, ilgili anlaşmayla çatışmayan bir tedbirle ilişkili herhangi bir şikayete destek mahiyetinde ayrıntılı bir gerekçe sunacaktır;

(b) bir tedbirin, ihlal olmaksızın ilgili anlaşma altındaki menfaatleri ihlal ettiğinin veya engellediğinin veya o anlaşma amaçlarına

ulaşılmasına mani olduğunun tesbit edilmesi halinde, tedbiri geri çekme yükümlülüğü yoktur. Ancak, bu gibi durumlarda, panel veya Temyiz Organı, ilgili Üye'nin karşılıklı olarak tatminkar bir ayarlama yapmasını tavsiye edecektir;

(c) Madde 21'in hükümleri saklı kalmak üzere, Madde 21 paragraf 3'te öngörölen tahkim, taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, ihlal edilmiş veya engel olunmuş menfaatlerin düzeyinin bir tesbitini içerebilir ve karşılıklı olarak tatminkar bir ayarlamaya varılmasının yollarını ve yöntemlerini önerebilir; bu tür öneriler ihtilafın taraflarını bağlayıcı nitelikte olmayacaktır;

(d) Madde 22 paragraf 1 hükümleri saklı kalmak üzere, tazminat, ihtilafın nihai çözümü olarak karşılıklı tatminkar bir ayarlamanın bir parçası olabilir.

2. *GATT 1994 Madde XXIII Paragraf 1 (c)'de Tarif Edilen Tipteki şikayetler :*

GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (c) hükümlerinin ilgili bir anlaşma için geçerli olduğu durumlarda, bir panel, sadece, GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (a) ve paragraf 1 (b) hükümlerinin geçerli olduğu durumlar dışındaki bir durumun varlığı nedeniyle, ilgili anlaşma kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak kendisine tahakkuk eden herhangi bir faydanın ihlal edilmekte veya engellenmekte olduğunun veya o Anlaşma'nın herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olunduğunun bir tarafça düşünöldüğü durumlarda kararlar ve tavsiyelerde bulunabilir. Konunun bu paragraf kapsamına girdiğine böyle bir tarafça inanıldığı ve panel tarafından da tesbit edildiği durumda ve ölçüde, bu Mutabakat Metni'nin prosedürleri, panel raporunun Üyeler'e dağıtıldığı aşamaya kadar ve bu aşama dahil olmak üzere geçerli olacaktır. Tavsiye ve kararların kabul için incelenmesinde ve uygulanmalarının denetiminde, 12 Nisan 1989 tarihli (BISD 36S/61-67) Karar'da yer alan ihtilaf çözömlleme kuralları ve prosedürleri uygulanacaktır. Bunlar yanında, aşğıdakiler de uygulanacaktır:

(a) şikayetçi taraf, bu paragraf kapsamına giren konularla ilgili olarak sunulan herhangi bir iddiaya destek mahiyetinde ayrıntılı bir gerekçe sunacaktır;

(b) bu paragraf kapsamındaki konuları ihtiva eden olaylarda, bir panel bu olayların bu paragraf kapsamındakilerden başka ihtilaf çözömlleme konularını da içine aldığını tesbit ederse, panel, bu konuları ele alan bir raporu ve bu paragraf kapsamındaki konular hakkında ayrı bir raporu AHO'ya dağıtacaktır.

Madde 27

Sekretarya'nın Sorumlulukları

1. Sekretarya, özellikle, ele alınan konuların hukuki, tarihi ve prosedürle ilgili yönlerinde panellere yardımcı olmaktan ve sekretaryal ve teknik destek sağlamaktan sorumlu olacaktır.
2. Sekretarya Üyeler'e talep üzerine ihtilaf çözümüleme konusunda yardımcı olurken, geliştirmekte olan ülke Üyeler'e ihtilaf çözümüleme alanında ek hukuki danışmanlık ve yardım sağlamak da gerekli olabilir. Bu amaçla, Sekretarya, talep eden herhangi bir geliştirmekte olan ülke Üye'ye DTÖ teknik işbirliği hizmetlerinden vasıflı bir hukuk uzmanı tahsis edecektir. Bu uzman, Sekretarya'nın sürekli tarafsızlığını sağlayan bir biçimde, geliştirmekte olan ülke Üye'ye yardımcı olacaktır.
3. Sekretarya, Üyeler'in uzmanlarının bu konuda daha bilgili olmalarını sağlamak için, bu ihtilaf çözme prosedürleri ve uygulamaları hakkında ilgilenen Üyeler için özel eğitim kursları düzenleyecektir.

EK 1

MUTABAKAT METNİ KAPSAMINDAKİ ANLAŞMALAR

- (A) Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması
(B) Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

- Ek 1A: Mal Ticareti Hakkında Çok Taraflı Anlaşmalar
Ek 1B: Hizmet Ticareti Hakkında Genel Anlaşma
Ek 1C: Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönleri Hakkında Anlaşma
Ek 2: İhtilafların Çözümlemesi Konusundaki Kural ve Yöntemleri Tesbit Eden

Mutabakat

Metni

- (C) Çoklu Ticaret Anlaşmaları

- Ek 4: Sivil Uçak Ticareti Anlaşması
Devlet Alımları Anlaşması
Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması
Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

Bu Mutabakat Metni'nin Çoklu Ticaret Anlaşmaları'na uygulanabilirliği, her bir anlaşmanın taraflarınca, AHO'ya bildirildiği şekliyle, Ek 2'ye dahil edilmek üzere özel ek kural veya yöntemler dahil, Mutabakat Metni'nin münferit anlaşmaya uygulanmasına ilişkin hüküm ve şartları gösteren bir kararın kabul edilmesine tabi olacaktır.

EK 2

KAPSANAN ANLAŞMALARDA YER ALAN ÖZEL VEYA EK KURAL VE YÖNTEMLER

Anlaşma

Kurallar ve Yöntemler

Bitki ve Hayvan Sağlığı Anlaşması

11.2

Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması

2.14, 2.21, 4.4, 5.2, 5.4, 5.6, 6.9,
6.10, 6.11, 8.1'den 8.12'ye

Ticarette Teknik Engeller Anlaşması

14.2'den 14.4'e, Ek 2

GATT 1994 Madde VI'nın Uygulanması

Hakkında Anlaşma	17.4'den 17.7'ye
GATT 1994 Madde VII'nin Uygulanması Hakkında Anlaşma	19.3'den 19.5'e, Ek II.2(f), 3,9,21
Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması	4.2'den 4.12'ye, 6.6, 7.2'den 7.10'a, 8.5, dipnot 35, 24.4, 27.7, Ek V
Hizmet Ticareti Genel Anlaşması	XXII:3, XXIII:3
Mali Hizmetler Hakkında Ek	4
Hava Ulaştırma Hizmetleri Hakkında Ek	4
Hizmet Ticareti Genel Anlaşması İçin Belirli İhtilaf Çözüm Prosedürleri Hakkında Karar	1'den 5'e kadar

Bu Ek'teki kurallar ve prosedürler (yöntemler) listesi, hükmün sadece bir kısmının bu çerçevede ilgili olabileceği hükümler içermektedir.

Çoklu Ticaret Anlaşmaları'ndaki özel veya ek kural veya yöntemler her bir anlaşmanın yetkili makamlarınca tesbit edildiği ve AHO'ya bildirildiği şekilde.

EK 3

ÇALIŞMA PROSEDÜRLERİ

1. Müzakerelerinde panel bu Mutabakat Metni'nin ilgili hükümlerini takip edecektir. Ayrıca, aşağıdaki çalışma prosedürleri geçerli olacaktır.
2. Panel kapalı celsede toplanacaktır. İhtilafın tarafları ve ilgili taraflar, ancak panel tarafından davet edildiklerinde toplantılarda hazır bulunacaklardır.
3. Panelin müzakereleri ve ona sunulan belgeler gizli tutulacaktır. Bu Mutabakat Metni'ndeki hiçbir şey, bir ihtilafın bir tarafının, kendi pozisyonuna ilişkin beyanları kamuya açıklamasını engellemeyecektir. Üyeler, bir başka Üye tarafından panele sunulan ve gizli olduğu belirtilen bilgileri gizli tutacaklardır. Bir ihtilafın tarafı, yazılı sunuşlarının gizli bir versiyonunu panele sunduğu takdirde, bir Üye'nin talebi üzerine, sunuşlarında yer alan bilgilerin kamuya açıklanabilecek gizli olmayan bir özetini de sağlayacaktır.
4. Panelin taraflarla yapacağı esasa ilişkin ilk toplantı öncesinde, ihtilafın tarafları, panele, olaya ilişkin olguları ve iddialarını içeren yazılı sunuşlarını ileteceklerdir.

5. Taraflar ile esasa ilişkin ilk toplantısında, panel, şikayetçi taraftan görüşlerini sunmasını isteyecektir. Daha sonra, ve aynı toplantıda, kendisinden şikayetçi olunan tarafın kendi görüşünü sunması istenecektir.

6. İhtilafla ilgilendiklerini AHO'ya bildiren bütün üçüncü taraflar, panelin esasa ilişkin ilk toplantısının o amaçla ayrılan ilk oturumunda görüşlerini sunmaya yazılı olarak davet edilecektir. Bütün bu üçüncü taraflar, bu oturumun bütün süresi boyunca hazır bulunabilirler.

7. Resmi mukabeleler panelin esasa ilişkin ikinci bir toplantısında yapılacaktır. Kendisinden şikayetçi olunan taraf, ilk sözü almak hakkına sahip olacak, bunu şikayetçi taraf takip edecektir. Taraflar, bu toplantıdan önce, panele yazılı mukabeleler sunacaklardır.

8. Panel herhangi bir zamanda taraflara sorular sorabilir ve onlardan, taraflarla yapılan toplantı sırasında veya yazılı açıklamalar isteyebilir.

9. İhtilafın tarafları ve Madde 10'a uygun olarak görüşlerini bildirmeye davet edilen üçüncü taraflar, şifahi beyanlarının yazılı bir versiyonunu panele vereceklerdir.

10. Tam şeffaflık bakımından, 5 ila 9 sayılı paragraflarda belirtilen sunuşlar, mukabeleler ve beyanlar tarafların huzurunda yapılacaktır. Ayrıca, raporun deskriptif kısmı hakkındaki düşünceler ve panel tarafından sorulan sorulara verilen cevaplar dahil, her bir tarafın yazılı sunuşları diğer tarafa veya taraflara da verilecektir.

11. Panele özgü diğer ilave prosedürler.

12. Panel çalışmaları için önerilen takvim:

(a) Tarafların ilk yazılı sunuşlarının alınması:

(1) şikayetçi Taraf:	----- 3-6 hafta
(2) Kendisinden şikayet edilen taraf:	----- 2-3 hafta

(b) Taraflar ile esasa ilişkin ilk toplantının tarihi, saati ve yeri, üçüncü taraf oturumu:

----- 1-2 hafta

(c) Tarafların yazılı mukabelelerinin alınması:

----- 2-3 hafta

(d) Taraflar ile esasa ilişkin ikinci toplantının tarihi, saati ve yeri:

----- 1-2 hafta

- (e) Raporun deskriptif kısmının
tarafllara verilmesi: ----- 2-4 hafta
- (f) Raporun deskriptif kısmı hak-
kında tarafların düşüncelerinin
alınması: ----- 2 hafta
- (g) Bulgular ve sonuçlar dahil,
ara raporun taraflara
verilmesi: ----- 2-4 hafta
- (h) Tarafın raporun kısmını
(kısmılarını) gözden geçirme
talebi için son tarih: ----- 1 hafta
- (i) Taraflarla yapılabilecek ilave
toplantılar dahil, panel
tarafından gözden geçirme
süresi: ----- 2 hafta
- (j) Kesin raporun ihtilafın
tarafllarına verilmesi: ----- 2 hafta
- (k) Kesin raporun Üyeler'e
dağıtımı: ----- 3 hafta

Yukarıdaki takvim, beklenmeyen gelişmeler ışığında değiştirilebilir.
Eğer gerekirse, taraflarla ilave toplantılar programlanacaktır.

EK 4

UZMAN İNCELEME GRUPLARI

Madde 13 paragraf 2 hükümleri gereğince kurulan uzman inceleme grupları için aşağıdaki kural ve prosedürler geçerli olacaktır:

1. Uzman inceleme grupları, panelin otoritesine tabidir. Bunların görev çerçeveleri ve ayrıntılı çalışma prosedürleri panel tarafından tesbit edilecek, ve panele sorumlu olacaklardır.
2. Uzman inceleme gruplarına katılım, söz konusu alanda profesyonel saygınlık ve deneyim sahibi kişilerle sınırlı olacaktır.
3. İhtilafın taraflarının vatandaşları, ihtilafın taraflarının ortak mutabakatı olmaksızın bir uzman inceleme grubunda görev alamazlar. Ancak, eğer panel, bilimsel özel uzmanlık ihtiyacının başka şekilde karşılanamayacağı kanaatinde olduğu takdirde bu durum bir istisna teşkil eder. İhtilafın taraflarının resmi

memurları bir uzman inceleme grubunda görev yapamazlar. Uzman inceleme gruplarının üyeleri, hükümet temsilcileri olarak veya herhangi bir kurumun temsilcileri olarak değil, kendi bireysel sıfatlarıyla görev yapacaklardır. Dolayısıyla, hükümetler veya kurumlar, bu uzmanlara, bir uzman inceleme grubu önündeki konular hakkında talimat vermeyeceklerdir.

4. Uzman inceleme grupları, uygun gördükleri herhangi bir kaynak ile istişarede bulunabilir ve bu kaynaktan bilgi ve teknik görüş alabilirler. Bir uzman inceleme grubu, bir Üye'nin yetki sahası içindeki bir kaynaktan bilgi veya teknik görüş istediğinde, o Üye'nin hükümetini bundan haberdar edecektir. Her Üye, uzman inceleme grubu tarafından gerekli ve uygun bulunan bilgiler verilmesi için yapılan bir talebe derhal ve tam olarak yanıt verecektir.

5. Bir ihtilafın tarafları, gizli nitelikte olmadıkça, bir uzman inceleme grubuna sunulan bütün ilgili bilgilere erişme imkanına sahip olacaktır. Uzman inceleme grubuna sağlanan bilgiler, bu bilgileri sağlayan hükümet, kurum veya kişinin resmi izni olmadan serbest bırakılmayacaktır. Uzman inceleme grubundan bu tür bir bilgi istendiğinde, uzman inceleme grubu söz konusu bilgiyi açıklamaya yetkili değil ise, bilgiyi sağlayan hükümet, kurum veya kişi bu bilginin gizli olmayan bir özetini temin edecektir.

6. Uzman inceleme grubu, görüşlerini almak ve, eğer uygunsa, nihai rapora dahil etmek amacıyla, ihtilafın taraflarına bir rapor taslağı sunacak ve nihai rapor, panele sunulduğunda, ihtilafın taraflarına da verilecektir. Uzman inceleme grubunun nihai raporu sadece tavsiye niteliğinde olacaktır.

EK 2- GATT 1994^(*)

Madde XXII

İstişareler

1. Her Akid Taraf, diğer herhangi bir Akid Tarafın kendisine yapacağı ihtarları anlayışla tetkik edecek ve bu ihtarlar işbu Anlaşmanın tatbiki ile ilgili bir meseleye taallûk ettikleri takdirde, bunlar hakkında istişarelere muvafakat etmek mecburiyetinde olacaktır.

2. AKİD TARAFLAR, bir Akid tarafın talebi üzerine, birinci fıkrada derpiş olunan istişarelerle, hakkında tatminkâr bir hal şekli bulunmayan bir mesele üzerinde, bir veya birkaç Akid Tarafla istişarelere girişebileceklerdir.

Madde XXIII

Taviz ve menfaatlerin korunması

1. Bir Akid Taraf:

a) Diğer bir Akid Tarafın işbu Anlaşma ile deruhde ettiği vecibeleri yerine getirmemesi,

b) Veya diğer bir Akid Tarafın işbu Anlaşmaya uygun olarak veya olmıyarak bir tedbir uygulaması,

c) Veya bir diğer Akid Tarafın işbu Anlaşmaya uygun olarak veya olmıyarak bir tedbir uygulaması,

d) Veya herhangi bir başka durumun mevcudiyeti,

neticesinde, işbu Anlaşmanın doğrudan doğruya veya bilvasıta kendisine temin ettiği bir menfaatin sep veya tenkis edildiğine veya Anlaşmanın gayelerinden birinin ihlâl edildiğine kani olursa, meseleye tatminkâr bir hal tarzı bulunabilmesi için hâdisle ilgili addettiği diğer Akid Taraf veya Taraflara tahriren itiraz veya tekliflerde bulunabilecektir. Bu itiraz veya tekliflere muhatap olan her Akid Taraf bunları anlayışla inceliyecektir.

(*) GATT'a Ekli Torquay Protokolunun Onanmasına Dair Kanun (RG, 31.12.1953, S. 8597).

2. İlgili Akid Taraflar arasında makul bir müddet zarfında bir anlaşmaya varılamadığı takdirde veya hadise işbu maddenin (c) fıkrasında derpiş olunan bir hadise ise, mesele AKİD TARAFLAR'a intikal ettirilebilecektir. AKİD TARAFLAR, kendisine intikal ettirilen bu mesele hakkında derhal tahkikata girişecek, icabına göre, ya ilgili Akid Taraflara tavsiyelerde bulunacak veya meseleyi bir karara bağlayacaktır. AKİD TARAFLAR, lüzum gördüğü takdirde bu hususta Akid Tarafların, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin ve diğer bilûmum hükümetlerarası yetkili müesseselerin mütalâalarına müracaat edebilecektir. AKİD TARAFLAR, vaziyeti böyle bir tedbir alınmasını haklı gösterecek derecede ciddi mütalâa ederlerse, bir veya birçok Akid Tarafı, işbu Anlaşma ile deruhte etmiş oldukları ve ahval muvacehesinde tâlikleri muhik görülen her türlü taviz veya vecibenin diğer bir veya birkaç Akid taraf hakkında tatbikını talike mezun kılabilirlerdir. Böyle bir taviz veya diğer bir vecibe bir Akid Taraf hakkında fiilen tâlik edildiği takdirde, bu Akid Taraf, tâlikin tatbik mevkiine konulduğu tarihten itibaren 60 günlük bir müddet zarfında Genel Anlaşmayı feshetmek hususundaki tasavvurunu AKİD TARAFLAR İcra Sekreterine yazı ile tebliğ etmekte serbest olacaktır. Bu fesih, mezkûr yazının AKİD TARAFLAR İcra Seketeri tarafından alındığı tarihten itibaren altmış günlük bir müddetin hitamında hüküm ifade edecektir.

BİBLİYOGRAFYA

1- Genel Eserler (*)

- BAL, K. : "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması", Dış Ticaret Dergisi, Ocak 1997, s. 13-33.
- BÜYÜKTAŞKIN, Ş. : Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, Ankara, 1983.
- STEGE, : "New Directions in International Trade Law: WTO Dispute Settlement" (in CAMERON, J./CAMPBELL, K., Dispute Settlement in the World Trade Organisation, London, 1998, s. 28 vd.)
- DİRİKKAN, H. : Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Damping ve Antidamping Önlemler, İzmir 1996.
- DUNOFF, J. L. : "The WTO's Legitimacy Crisis: Reflections on the Law and Politics of WTO Dispute Resolution", 13 Am. Rev. Int'l. Arb., s. 197-208.
- GAFFNEY, J. P. : "Due Process in the World Trade Organization: The Need for Procedural Justice in the Dispute Settlement System", 14 Am. U. Int'l. L. Rev., s. 1173-1221.
- GÖZLER, K. : Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000.

(*) Birden çok eserinden yararlanılan yazarlara yapılan atıflarda kullanılan kısaltmalar, parantez içinde gösterilmiştir.

- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş./TAN, T. : İdare Hukuku, C.1, B. 2, Ankara 2001.
- ITC/COMMONWEALTH SECRETARIAT : Business Guide to the World Trading System, Geneva, 1999.
- LACARTE J./PIEROLA F. : "Comparing the WTO and GATT Dispute Settlement Mechanisms: What Was Accomplished in the Uruguay Round?" (in LACARTE J. / GRANADOS J., Inter-Governmental Trade Dispute Settlement: Multilateral and Regional Approaches, London, 2004, s. 33 vd.)
- MCLARTY, T. : "GATT 1994 Dispute Settlement: Sacrificing Diplomacy for Efficiency in the Multilateral Trading System?", Fla. J. Int'l L., Vol. 9, s. 241-275.
- MERRILLS, J.G. : International Dispute Settlement, B.4, Cambridge, 2005.
- ÖZBUDUN, E. : Türk Anayasa Hukuku, B. 7, Ankara 2003.
- ÖZTÜRK, H. : "DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Sisteminin Dampinge Karşı Önlemler ile Telafi Edici Önlemler Bağlamında Genel Bir Değerlendirmesi", Dış Ticaret Dergisi, Ekim 2000, s. 81-102.
- PALMETER, D./MAVROIDIS, P. C. : Dispute Settlement in the World Trade Organization, Practice and Procedure, B.2, London 2004.
(*Palmeter/Mavroidis: Dispute Settlement*)
- : "The WTO Legal System: Sources of Law", AJIL, Vol. 92, s. 398-413.
(*Palmeter/Mavroidis: WTO Legal System*)

- PAZARCI, H. : Uluslararası Hukuk Dersleri, C. I, B. 9, Ankara, 2001.
- PETERSMANN, E. U. : "International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System 1948-1996: An Introduction" (in PETERSMANN, E. U., International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System, London-the Hague-Boston 1997, s. 3 vd.)
- READ, R. : "Trade Dispute Settlement Mechanisms: The WTO Dispute Settlement Understanding in the Wake of the GATT" (in PERDIKIS, N/READ, R., The WTO and the Regulation of International Trade, Cheltenham/Northampton, 2005, s. 29 vd.)
- ROBERTS, L.D. : "Beyond Notions of Diplomacy and Legalism: Building a Just Mechanism For WTO Dispute Resolution", 40 Am. Bus. L.J., s. 511-562.
- SKOUTERIS, T. : "Customary Rules of Interpretation of Public International Law and Interpretative Practices in the WTO Dispute Settlement System" (in MENGOZZI, P., International Trade Law on the 50th Anniversary of the Multilateral Trade System, Milano 1999, s. 113 vd.).
- STEINBERG, R.H. : "Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional and Political Constraints", AJIL, Vol. 98, s. 247-275.
- TREBILCOCK, M. J./HOWSE, : The Regulation of International Trade, B.2, London

- R. and New York 1999.
- TELLİ, S. : Devletler Hukuku Açısından Uluslararası Ticaret ve Kurumsallaşması, Ankara 1991.
- VAN DER BORGHT, K. : "The Review of the WTO Understanding on Dispute Settlement: Some Reflections on the Current Debate", Am. U. Int'l L. Rev., Vol. 14, s. 1223-1243.
- WORLD TRADE ORGANIZATION : The Legal Texts The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, Cambridge, 1999.
- WTO APPELLATE BODY SECRETARIAT : WTO Appellate Body Repertory of Reports and Awards 1995-2004, Cambridge, 2005.

2- Konuyla İlgili Dünya Ticaret Örgütü Yargı Kararları^(*)

Temyiz Organı Kararları

Japan – Alcoholic Beverages II, WT/DS8/AbP/R, WT/DS10/AbP/R, WT/DS11/AbP/R (1996)

US – Gasoline, WT/DS2/AbP/R (1996)

EC – Bananas III, WT/DS27/AbP/R (1997)

(*) Burada kullanılan atıflardan ApB sembolünü taşıyanlar Temyiz Organı, ARB sembolünü taşıyanlar hakem, geriye kalanlar ise panel kararlarına aittir. Çalışmamız içerisinde, söz konusu kararları tanımlamak üzere DTÖ tarafından kullanılan resmî sembollere aynen yer verilmiştir. Ancak, Temyiz Organı için DTÖ'de kullanılan AB kısaltması, Türkçe'de Avrupa Birliği için kullanılan kısaltmayla karışmaması için, ApB olarak değiştirilmiştir. Bu kararların tümü Dünya Ticaret Örgütü'nün www.wto.org internet sayfasında yer almaktadır. Ayrıca, çalışmamızda atıfta bulunduğumuz diğer tüm DTÖ belgeleri de aynı internet sayfasında bulunmaktadır.

Brazil – Desiccated Coconut, WT/DS22/ApB/R (1997)

US – Wool Shirts and Blouses, WT/DS33/ApB/R and Corr.1 (1997)

India – Patents (US), WT/DS50/ApB/R (1998)

US – Shrimp, WT/DS58/ApB/R (1998)

EC – Hormones, WT/DS26/ApB/R, WT/DS48/ApB/R (1998)

EC – Poultry, WT/DS69/ApB/R (1998)

Australia – Salmon, WT/DS18/ApB/R (1998)

Australia – Salmon, WT/DS18/ApB/R (1998)

Turkey – Textiles, WT/DS34/ApB/R (1999)

Brazil – Aircraft, WT/DS46/ApB/R (1999)

Canada – Autos, WT/DS139/ApB/R, WT/DS142/AB/R (2000)

Korea – Dairy, WT/DS98/ApB/R (2000)

Canada – Aircraft (Article 21.5 – Brazil), WT/DS70/ApB/RW (2000)

US – Lamb, WT/DS177/ApB/R (2001)

Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US), WT/DS132/ApB/RW (2001)

US – Wheat Gluten, WT/DS166/ApB/R (2001)

US – Shrimp (Article 21.5 – Malaysia), WT/DS58/ApB/RW (2001)

US – Cotton Yarn, WT/DS192/ApB/R (2001)

US – Carbon Steel, WT/DS213/ApB/R and Corr.1 (2002)

Chile – Price Band System, WT/DS207/ApB/R (2002)

US – FSC (Article 21.5 – EC), WT/DS108/ApB/RW (2002)

US – Countervailing Measures on Certain EC Products, WT/DS212/ApB/R (2003)

Canada – Dairy (Article 21.5 – New Zealand and US II), WT/DS103/ApB/RW2, WT/DS113/ApB/RW2 (2003)

EC – Bed Linen (Article 21.5 – India), WT/DS141/AbpB/RW (2003)

Panel ve Hakem Kararları

US – Wool Shirts and Blouses, WT/DS33/R (1997)

US – Shrimp, WT/DS58/R and Corr.1 (1998)

Australia – Automotive Leather II, WT/DS126/R (1999)

Korea – Alcoholic Beverage, WT/DS75/R, WT/DS84/R (1999)

EC – Hormones (Article 22.6 – EC), WT/DS48/ARB (Canada), WT/DS26/ARB (US) (1999)

Turkey – Textiles, WT/DS34/R (1999)

Australia – Automotive Leather II (Article 21.5 – US), WT/DS126/RW and Corr.1 (2000)

Australia – Salmon (Article 21.5 – Canada), WT/DS18/RW (2000)

Guatemala – Cement II, WT/DS156/R (2000)

US – Section 301 Trade Act, WT/DS152/R (2000)

Brazil – Aircraft (Article 21.5 – Canada), WT/DS46/RW (2000)

Canada – Patent Term, WT/DS170/R (2000)

EC – Asbestos, WT/DS135/R and Add.1 (2001)

Mexico – Corn Syrup (Article 21.5 – US), WT/DS132/RW (2001)

Argentina – Ceramic Tiles, WT/DS189/R (2001)

EC – Bed Linen, WT/DS141/R (2001)

US – Stainless Steel, WT/DS179/R (2001)

India – Autos, WT/DS146/R, WT/DS175/R and Corr.1 (2002)

Egypt – Steel Rebar, WT/DS211/R (2002)

Chile – Price Band System, WT/DS207/R (2002)

US – Carbon Steel, WT/DS213/R and Corr.1 (2002)

EC – Tube or Pipe Fittings, WT/DS219/R (2003)

US – Oil Country Tubular Goods Sunset Reviews, WT/DS268/R and Corr.1 (2004)

Korea – Certain Paper, WT/DS312/R (2005)

Japan – Apples (Article 21.5 – US), WT/DS245/RW (2005)

Mexico – Taxes on Soft Drinks, WT/DS308/R (temyiz aşamasında)